

CIVULA CA CIFUTI CA NGOLA

VISONEKO VYA KULIHITILA
2023

13
ANOS
2010-2023

VERSÃO EM NGANGELA

Nemini Jus Ignorare Conceditur

Nawumo Vakwecela Hakasahuntu Kakapandi.

VIFWA VYA KUPANGESELA

MUTWE	CIVULA CA CIFUTI CA NGOLA Visoneko vya Kulihitila
KULIMENA	Tumbikisi ya Masiko
CIFUMISILO	Lexdata – Sistemas e Edições Jurídicas, Lda.
VISONEKO	visoneko vya 1. kutatu 2023
KUFIMISYELA	500 Vimweso
VAKWA VIKUPULO	Imprensa Nacional – E.P.
VUSWEKELO WA CILI	11568/2023
ISBN	978-989-8880-37-6

Civunga ca mangana avakwa kusoneka | Grupo Técnico de Tradutores

Ntwamena ava kwamangana | Coordenador Técnico: José Pedro
Kanyungi kakulumbununa | Gestor de Tradução: Domingos Vaz
Mwalumwini | Tradutores: Gaio Hacilimwene e Salomão Mukwakwa

Silikinya

Malimi acisemwa, ngwe omo nawa namalimi akwavo ali mukwatantulwisa kuntsimbu na ntsimbu, na kwahimpula. Omo tutanda kulumbununa ca civula ca masiko a cifuti ca Ngola mulilimi lya vakwa Ngangela muka kutanda akawana mezi amo akulova anahiti mukwa lumbununa ha mitwe ya vihande, kutunga mezi, mwaya visoneko, tusona, na vulumbunwiso. Sikaho, kulumbununa ca vwovuno, naha ntsimbu yakutuhwisa, twalingi nzili na kasingimiko wose mumwayila malimi alilimi lyetu.

Nota

As línguas nacionais, como qualquer língua, estão em constante transformação e evolução. Ao ler a tradução da Constituição da República de Angola na **Língua Ngangela**, o leitor poderá encontrar vocabulário e/ou construções fráscas que já tenham sofrido mutações ao nível lexical, morfológico, fonológico e sintáctico. Contudo, a tradução apresentada, na presente data de publicação, foi realizada com o máximo rigor linguístico.

CIVULA
CA CIFUTI CA NGOLA

VISONEKO VYA KULIHITILA

2023

VERSÃO EM NGANGELA

TUMBIKISI

Eyi tumbikisi ya masiko a Ngola yasemukile hamo na kusokoka ca cifuti ca Ngola mungonde ya kanzimbi mumwaka wa 1975, mukuliyoyela kupwako vantu vaze vali munjila yakukola, muvifwa vya kuliseza-seza, muyoyesi na kalisi ya cifuti na cifwa ca kulikulisa na mwendesesi ya cifuti.

Tumbikisi yaco ya cifuti ca Ngola, mucifwa na talisisi nakalisi ka matangwa ano atulimo kupwako ngwe cimweso ca mwaka wa 1992, omwo cendelelemo cipangi ca livwasyano lyaku Bicesse mungonde ya kasikana mwaka wa 1991, muvatunga vivunga vya milingu ya vuswana nakuhangu, mukutunga vifwa vyazinzili zya milingu.

Kuhonowa sembulule ya vyuma vyanehesa mizimbu ya citsindikisi ca Luvula lwa masiko a Ngola, cipangi cakama ca kutunga masiko a civula cakele cakuhilula mungonde ya kutatu mu mwaka wa 2010, nakutavesa Civula ca masiko acifuti ca Ngola ciliko hantsimbu ino.

Olu Luvula lwa 2010 lwavwezelela kalisi ya masiko a vunguvulu wa NGOLA na mukumona havitume vya vunguvulu ya NGOLA kuzituka mukulihangwila mukukala na kapandi, na mukusingimiko muntu na vizango vya mbunga kupwako vyaseho yakama mukukala na ciyoyelo cakalisi ya cili mumbunga, navusunga, kulihangwila, ciyulo, kupwisa hamo, nakuya lutwe ca mbunga.

Luvula Lwa nkala Cifuti, kati cimona ca kupangesesa mukulumbununa vya yulisi ya zinzili zya milingu. Luvula lunapu ntsimbu kanda cipangi ca mbunga muciyoyelo ikulumbununa muvifwa vyose vipwe mumilingu, mucitungisi, muvupite, cisemwa, mukalisi ambunga vifwa vyeka, vipwe vya kukanyamesa kuhitila mu luvula lwa masiko a cifuti.

Kupwako cipangi ca mbunga muciyoyelo , hakutalesesa vifwa vya Luvula, vyatela kuhita munjila ya kuhya mpundu mumintango, ipwe yacifwa ca cisemwa ni ca hakapandi mucifwa eci nzango yatala ha masiko, inapu mpundu, ntsina ya zingunzi ca cipangi caco.

Eyi nzango ya nkuta, hakupwako muntango wakulimena uli nacihanda kucivunga ca zinzango zyakama zya helu , inapu imo ya zintsina zya luvula lwa masiko a ngola cipwe cifuti, ca kuzituka nakapandi wakulova.

Nkuta ya masiko ya Luvula lwa masiko kati yakusulilaho mpundu hakapandi kayo, vunoni inapu cimona cakupangesesa nakutulika masiko, olu luvula mukwapangesesa na mukwatulika.

Kulitwika cipangi eci ca nzango yakutunga masiko, kacapandamene lika hakukavangeya ha vyuma vize vyakundamako, vunoni anapu aseho yakama nakasingimiko kumintango yose ya endesesi mukumwesa seho na vukama vwa lisiko eli, mukulekesako na lundulwisi ya vwovuno.

Eci kulekesa cizimbula vusunga hacipangi ha nzango ya 2010, omwo vahangwileho vimo na kufumisako vimo, ha 16 ya kantsukwe, kutala seho yakuvindika vimo, mukwasiwisako vifwa vimo, mucifwa eci kukama kutumbika vifwa vyacili navya seho mukupangesesa kuli vamesene vakapandi kaluvula.

Hakumanuswila kulundula eci cakulihitila cili naseho ya citantekeyeso, citunga vumo vuntu vwakulikehesa kupanga hamo halitangwa eli lya cilika ca myaka 12 cakutunga Luvula lwa lisiko lwa Ngola 2010.

Luanda, 05 ya kutatau mwaka wa 2022

Laurinda Prazeres Monteiro Cardoso, Muhato wa Ntwamena ya Nzango ya Nkuta Ngola

CIMWESO

CIVULA CA CIFUTI CA NGOLA

NTSINA	17
MUTWE I	
VUTUMBE VWA KULOVA	19
Lisiko lya 1 (Cifuti Ca Ngola)	19
Lisiko lya 2 (Nguvulo Wa kuzituka Mukulihangwila na kapandi ka Demokalasiya)	19
Lisiko lya 3 (Nzili ya Vutume)	19
Lisiko lya 4 (Kapandi kava Milingu)	20
Lisiko lya 5 (Civwasyano Ca livu)	20
Lisiko lya 6 (Kuzundula ca Luvula na kuzituka)	21
Lisiko lya 7 (Cifwa)	21
Lisiko lya 8 (Nguvulu ka Civwasyano)	21
Lisiko lya 9 (Mukacisemwa)	21
Lisiko lya 10 (Nguvulu ku mezi a Njambi)	22
Lisiko lya 11 (Ciyulo na vunyungi vwa cifuti cose)	22
Lisiko lya 12 (Litavasyano na mafuti ahambaa)	22
Lisiko lya 13 (Kapandi ka vifuti vya hambanza)	23
Lisiko lya 14 (Vyuma vya hakapandi na vya kulilingila)	23
Lisiko lya 15 (Livu)	24
Lisiko lya 16 (Vupite vwa mumavu)	24
Lisiko lya 17 (Vivunga vya Vakamilingu)	24
Lisiko lya 18 (Vintantekeyeso vya cifuti)	25
Lisiko lya 19 (Malimi)	26
Lisiko lya 20 (Mbonge yakama ya cifuti ca Ngola)	26
Lisiko lya 21 (Vipangi vyakulova vya cifuti)	26

CIVULA CA CIFUTI CA NGOLA

MUTWE II

TUPANDI NA VUHASI VWAKULOVA	27
--	----

KAPITULU I

VUTUMBE VWA MBUNGA	27
---------------------------------	----

Lisiko Iya 22 (Vutumbe vwa muvukama)	27
Lisiko Iya 23 (Vitume vya kupwisa Hamo)	28
Lisiko Iya 24 (Kukola)	28
Lisiko Iya 25 (Vakakwiza na vakakuzimbalesa Cisemuka)	28
Lisiko Iya 26 (Kutwala ha tupandi va Kulova)	29
Lisiko Iya 27 (Vukaleho vwa Kapandi, nakuzituka na Vunyungi)	29
Lisiko Iya 28 (Nzili ya Masiko)	29
Lisiko Iya 29 (Vuhasi vwa kapandi kakwohyela mumasiko)	30

KAPITULU II

KAPANDI, KUZITUKA NA KUTSILYELESA CA KULOVA	30
--	----

Lisiko Iya 30 (Kapandi katala ha Mwono)	30
Lisiko Iya 31 (Kapandi kakulihakako cakundama ku muntu)	30
Lisiko Iya 32 (Kapandi kacifwa kakulifwa, kuhungula na kukuvakana)	30
Lisiko Iya 33 (Inviolabilidade do Domicílio)	31
Lisiko Iya 34 (Kulyatangela livwasyano na mukusimutwila haluhunzi)	31
Lisiko Iya 35 (Vusoko vulo na vana)	31
Lisiko Iya 36 (Kapandi kakuzituka na vunyungi vwa vuntu)	32
Lisiko Iya 37 (Kapandi kuvyuma vyakulimena)	33
Lisiko Iya 38 (Tupandi mukuzituka muvufuko)	33
Lisiko Iya 39 (Kapandi ka Vumpahu)	33
Lisiko Iya 40 (Vuhasi vwa kuhandekela mu Kwambulwila)	34
Lisiko Iya 41 (Kapandi na vuhasi vwa mangana amavundilo)	34
Lisiko Iya 42 (Vupite vwa mana)	35
Lisiko Iya 43 (Kapandi Katungisi ya Cisemwa na Yavundele)	35
Lisiko Iya 44 (Kapandi hakwambulula)	36
Lisiko Iya 45 (Kapandi kuntsimbu ya cisanzi, Kukumbulula ca Milingu)	36
Lisiko Iya 46 (Kuzituka hakukala, kwenda na kutunga musasa)	36
Lisiko Iya 47 (Kapandi kamangana amakungulwilo)	36
Lisiko Iya 48 (Kuzituka ca vivunga vya kulipandakana)	37
Lisiko Iya 49 (Kuzituka ca vivunga vya kulipandakana vya hweka lambu na Mumingoso) ..	37
Lisiko Iya 50 (Kuzituka ca Kusompa)	38
Lisiko Iya 51 (Kapandi kakupihila na kuvindika kusawula)	38
Lisiko Iya 52 (Kukala mumwono wa Milingu)	38
Lisiko Iya 53 (Kapandi ka citwamo ca munguvulu)	39
Lisiko Iya 54 (Kapandi hakuhangula)	39
Lisiko Iya 55 (Kuzituka ca Luvula lwa Kulipandakana cava kamilingu na vivunga vya milingu)	39

CIVULA CA CIFUTI CA NGOLA

Lisiko lya 56 (Vunyungi muvukama vwa Nguvulu)	40
Lisiko lya 57 (Kusokela ca tupandi nakuzituka)	40
Lisiko lya 58 (Kusokela na Kufumisa ca Tupandi na Kuzituka)	40
Lisiko lya 59 (Kuvindika lisiko lya kutsa)	41
Lisiko lya 60 (Kuvindika kuyandesa muntu alakule)	41
Lisiko lya 61 (Mulonga wa mazilo na nakupisyesa)	42
Lisiko lya 62 (Kupanga na kukala ha Cuma cimo)	42
Lisiko lya 63 (Kapandi kavaze vavakwata navaze vavakutu)	42
Lisiko lya 64 (Kukwika kuzituka)	43
Lisiko lya 65 (Kuhaka lisiko lya kuvulumuna)	43
Lisiko lya 66 (Ntsimbu yakuhwa ca milonga na vifwa vya kunyunga)	43
Lisiko lya 67 (Ntsimbu ya Milonga)	43
Lisiko lya 68 (<i>Habeas Corpus</i>)	44
Lisiko lya 69 (<i>Habeas Data</i>)	44
Lisiko lya 70 (Kuhana cinzinda cipwe kutwala)	45
Lisiko lya 71 (Kapandi kakutonda vuvando)	45
Lisiko lya 72 (Kapandi kusompa muacli mwayilamo)	45
Lisiko lya 73 (Kapandi kakuvundila, kumutambi, kulinyenga na kwambulula)	45
Lisiko lya 74 (Kapandi kavilinga vya mbunga)	46
Lisiko lya 75 (Vipangi vya Nguvulu na vya vantu muvwingi)	46
KAPITULU III	
KAPANDI NA VITUME VYA VUFUKO, MBUNGA NA CISEMWA	46
Lisiko lya 76 (Kapandi ka Vipangi)	46
Lisiko lya 77 (Cihindu na vunyungi vwa mbunga)	47
Lisiko lya 78 (Tupandi twa kulikkasesa)	47
Lisiko lya 79 (Kapandi kukulilongesa, kucisemwa na vuheho vwa mbunje)	48
Lisiko lya 80 (Vwinike)	48
Lisiko lya 81 (Vakwenze)	48
Lisiko lya 82 (Tusinakazi)	49
Lisiko lya 83 (Vitondi ni Vilema)	49
Lisiko lya 84 (Vaze valwile nzita laza vinganzule vacifuti)	50
Lisiko lya 85 (Kapandi Kakukana ha kukala na kuyoya cacili ca mwono)	50
Lisiko lya 86 (Mbunga ize ya yoyela Hambanza ya cifuti)	50
Lisiko lya 87 (Vyuma vize vya seho vyalaza, cisemwa na vungangula)	50
Lisiko lya 88 (Kapandi ka Kukundwiya)	51
MUTWE III	
VUFUKO, ZIMBONGO NA VUKALO MUMWAKA	51
KAPITULU I	
MASIKO MU MUKULOVA	51
Lisiko lya 89 (Vitume Vyakulova)	51

CIVULA CA CIFUTI CA NGOLA

Lisiko lya 90 (Kusompa Catala havunsunga)	52
Lisiko lya 91 (Kutumba vutumbe)	52
Lisiko lya 92 (Mitamba yavufuko)	52
Lisiko lya 93 (Cisete Ca Mbunga)	53
Lisiko lya 94 (Vitenga/Vufuko vwa Nguvulu)	53
Lisiko lya 95 (Vuhasi vwa Mbunga)	53
Lisiko lya 96 (Vya kuntuko)	54
Lisiko lya 97 (Kuhonowa Kukalulula vya Cifuti)	54
Lisiko lya 98 (Tupandi twa livu na Musenge)	54
KAPITULU II	
ZIMBONGO NA LISIMU	55
Lisiko lya 99 (Vilinga vya Zimbongo)	55
Lisiko lya 100 (Mbango ya Cifuti ca Ngola)	55
Lisiko lya 101 (Vipangi vya Lisimu)	56
Lisiko lya 102 (Lisimu)	56
Lisiko lya 103 (Vikungulula vya kulihitila)	56
Lisiko lya 104 (Vutumbe vwa vya Kulanda vya Cifuti)	56
MUTWE IV	
KUTUNGA ZINZILI ZYA NGUVULU	57
KAPITULU I	
VITUME VYA MBUNGA	57
Lisiko lya 105 (Muntango kataha cifuti)	57
Lisiko lya 106 (Kwinika Ntwamena wa cifuti na Ngazi vamunzango ya masiko ambunga) ..	57
Lisiko lya 107 (Nzango ya tala hakuhangula)	58
Lisiko lya 107-A (Kusoneka catala hakuhangula)	58
KAPITULU II	
NZILI YA NGUVULU	58
Lisiko lya 108 (Cipangi ca cifuti na Nzili ya Nguvulu)	58
Lisiko lya 109 (Kuhangula)	59
Lisiko lya 110 (Kutavesa, nakuhonowa kutavesa na vitanganeso)	59
Lisiko lya 111 (Kutuntila citwamo)	60
Lisiko lya 112 (Litangwa na Ntsimbu ya Kuhangula)	60
Lisiko lya 113 (Ntsimbu ya Vutumi)	60
Lisiko lya 114 (Kuswanesa)	60
Lisiko lya 115 (Kulisinga)	61
Lisiko lya 116 (Kuseza Vuntwamena)	61
Lisiko lya 116-A (Mupangesi ya vutumi wa vunguvulu kuvumanuswilo)	61
Lisiko lya 117 (Kambendekela ka Luvula)	62
Lisiko lya 118 (Muzimbu ku mbunga ni kucifuti cose)	62
Lisiko lya 119 (Kapandi kupwako Ntwama wa cifuti)	62

CIVULA CA CIFUTI CA NGOLA

Lisiko lya 120 (Kapandi kupwako Ntwamena wa Nguvulu)	63
Lisiko lya 121 (Tupandi kumasepa amafuti ahambanza)	64
Lisiko lya 122 (Kapandi kupwako mukuluntu wakama mumaswalale vose vacifuti)	65
Lisiko lya 123 (Kutantekeya mahungu avunyungi vwa cifuti)	65
Lisiko lya 124 (Kutumbuka ca masiko kunzivo ya masiko acifuti)	66
Lisiko lya 125 (Cifwa ca Vilinga)	66
Lisiko lya 126 (Lisiko Lya vantwamena vacifuti lya kusakula nalya kumenako)	67
Lisiko lya 127 (Kutwala ha milonga)	68
Lisiko lya 128 (Kulifumina ca Ntwamena wa Cifuti)	68
Lisiko lya 129 (Kufumisa Ntwamena wa cifuti)	69
Lisiko lya 130 (Vumupulungwa vwa citwamo)	70
Lisiko lya 131 (Muhato wa Ntwamena wacifuti)	70
Lisiko lya 132 (Kusintsisa Ntwamena wa Cifuti)	71
Lisiko lya 132-A (Kusintsisa ca muhato wa ntwamena wacifuti)	72
Lisiko lya 133 (Vitume vya vantwamena vacifuti valaza)	72
Lisiko lya 134 (Nzango ya matumbela atunganda vacifuti)	73
Lisiko lya 135 (Nzango yamatumbe wacifuti)	74
Lisiko lya 136 (Nzango ya vunyungi vwa cifuti)	74
Lisiko lya 137 (Vilinga vya tunganda vacifuti na tunganda)	75
Lisiko lya 138 (Kuhamuka)	75
Lisiko lya 139 (Vifwa vya Kapandi kazinguli)	76
Lisiko lya 140 (Kulitwika Milonga)	76

KAPITULU III

KAPANDI KAZINZILI ZYA KUHANGULA	76
Lisiko lya 141 (Vulumbunwisi)	76
Lisiko lya 142 (Kutunga)	76
Lisiko lya 143 (Vifwa vya Kusakula)	77
Lisiko lya 144 (Nzango yakuhangula)	77
Lisiko lya 145 (Kuhona kutavesa na vitanganeso)	77
Lisiko lya 146 (Kutumana mukutuntula citwamo)	78
Lisiko lya 147 (Vifwa vya Vutumi)	78
Lisiko lya 148 (Vuputikilo na cifwa ca vutumi)	78
Lisiko lya 149 (Kuhamuka)	79
Lisiko lya 150 (Kapandi katala hamwono)	80
Lisiko lya 151 (Kuvindika ca vipangi mu ntsimbu indende)	80
Lisiko lya 152 (Kweca na kulikala kumena)	81
Lisiko lya 153 (Kusalakanesa Cakangana)	81
Lisiko lya 154 (Kuvindikisa)	82
Lisiko lya 155 (Kululika ca mukati)	82
Lisiko lya 156 (Civunga ca kangana)	82

CIVULA CA CIFUTI CA NGOLA

Lisiko lya 157 (Nsimbu ya Kuhangwola)	83
Lisiko lya 158 (Vati va pangeselamo)	83
Lisiko lya 159 (Viyulo)	83
Lisiko lya 160 (Kapandi kacipangi)	84
Lisiko lya 161 (Kapandi kamasiko mumilingu)	84
Lisiko lya 162 (Kapandi kakunyungisa lisimu)	85
Lisiko lya 163 (Kapandi hakutala ha Vivunga vikwavo)	86
Lisiko lya 164 (Kapandi kakuhangula masiko akangana)	87
Lisiko lya 165 (Kapandi kakuhangula masiko akangana)	88
Lisiko lya 166 (Vifwa na Vilinga)	89
Lisiko lya 167 (Cisinganyeka ca Masiko)	90
Lisiko lya 168 (Kuputuka Kusinganyeka ha cifuti)	90
Lisiko lya 169 (Kutavesa)	91
Lisiko lya 170 (Kutavesa ca Masiko)	91
Lisiko lya 171 (Kuhilula ca nzivo yamasiko vilinga vya masiko)	91
Lisiko lya 172 (Kuhilula ca nzivo ya masiko Vitume vya tala hamasiko a ntwamena wacifuti akumena)	92
Lisiko lya 173 (Cifwa cavwasi)	93
KAPITULU IV	
KAPANDI KATALA HAVUSUNGA	93
Lisiko lya 174 (Vulemu vwa tala havusunga)	93
Lisiko lya 175 (Kulimena ca Zinkuta)	94
Lisiko lya 176 (Vifwa/pangisi ya zinkuta)	94
Lisiko lya 177 (Viyongola vya Zinkuta)	94
Lisiko lya 178 (Kapandi kavutumi vwa zimbongo zya zinkuta)	95
Lisiko lya 179 (Vakakusompesa)	95
Lisiko lya 180 (Nkuta ya Nsina)	96
Lisiko lya 181 (Nkuta ya Masiko Acivula)	96
Lisiko lya 182 (Nkuta Yakutanda)	97
Lisiko lya 183 (Kutuvakana ca Nkuta Ya Maswalale)	97
Lisiko lya 184 (Civunga ca Nsina Amasiko Azinkuta)	98
Lisiko lya 185 (Mpoko Yacipangi)	99
Lisiko lya 186 (Kapandi)	99
Lisiko lya 187 (Cimweso)	99
Lisiko lya 188 (Vuhasi)	100
Lisiko lya 189 (Ntwamena ya zinkuta za cifuti)	100
Lisiko lya 190 (Civunga ca nsina amasiko azinkuta ya mbunga)	101
Lisiko lya 191 (Nkuta ya maswalale)	101
Lisiko lya 192 [Kuhilukila]	102
Lisiko lya 193 (Vutumi vwa kuhakwila)	102
Lisiko lya 194 (Kapandi Kamuka Kwohyela)	102

CIVULA CA CIFUTI CA NGOLA

Lisiko lya 195 (Vuhasi vwa kapandi na Vusunga)	102
Lisiko lya 196 (Kukandunwina Mbunga)	103
Lisiko lya 197 (Mwakusompesela Muciyulo)	103
MUTWE V	
VIPANGESO MUMBUNGA	103
KAPITULU I	
VUTUMBE VWA KULOVA	103
Lisiko lya 198 (Kukuvakana vutumbe vwakulova)	103
Lisiko lya 198-A (Mwakupangeselamo)	104
Lisiko lya 199 (Cifwa ca Vipangesi vya Mbunga)	104
Lisiko lya 200 (Tupandi na vuhasi vwa Misikatolo)	104
Lisiko lya 200-A (Kupangesa ca Nsina ya Nguvulu)	105
Lisiko lya 201 (Kupangesesa Cahalimbo)	105
KAPITULU II	
KWOHYELA CIFUTI	105
Lisiko lya 202 (Vyuma vya tsindakana kukandunwina kulova ca cifuti)	105
Lisiko lya 203 (Kapandi kakwohyela cifuti na kulikandunwina)	106
Lisiko lya 204 (Nsimbu yakupangesa lisiko lya luvula)	106
Lisiko lya 205 (Kuvindikisa kupangesa kapandi)	106
KAPITULU III	
KUPULWILA CIFUTI NA NZILI YA MATA	106
Lisiko lya 206 (Kupulwila cifuti)	106
Lisiko lya 207 (Nzili ya maswalale vangola)	107
Lisiko lya 208 (Kukandunwina cifuti na milimo ya vuswalale)	107
KAPITULU IV	
KUHAKA LISIKO NA KASINGIMIKO MUMANA ACIFUTI COSE	107
Lisiko lya 209 (Kuhaka lisiko)	107
Lisiko lya 210 (Tupokola vacifuti)	108
KAPITULU V	
KUNYUNGA NA KWOHYELA CIFUTI	108
Lisiko lya 211 (Kunyunga na kwohyela cifuti)	108
Lisiko lya 212 (Civunga ca visinganyeka mukunyungila cifuti)	108
KAPITULU VI	
NTWAMENA MU KUSOMPESA	109
Lisiko lya 212-A (Muka kusompesa)	109

CIVULA CA CIFUTI CA NGOLA

MUTWE VI	
NZILI YAHEMBO	110
KAPITULU I	
VUTUMBE VWA MBUNGA	110
Lisiko Iya 213 (Ivunga vya nzili ya vutumbe vwa membo)	110
Lisiko Iya 214 (Vutumbe vwa Nzili ya mwimbo)	110
Lisiko Iya 215 [Kuhilukila]	111
Lisiko Iya 216 (Vutumbe vwa kulova mukapandi kamembo)	111
Lisiko Iya 217 (Nzili ya membo)	111
Lisiko Iya 218 (Kapandi ka Nzili ya membo)	111
Lisiko Iya 219 (Kutepela)	112
Lisiko Iya 220 (Vivunga Vya Kulimena Hamembo)	112
Lisiko Iya 221 (Vuhasi Vwa Kupangesela)	112
Lisiko Iya 222 (Kupanga na Kulivwasyana)	113
KAPITULU II	
KAPANDI KA MYANGANA AMUMEMBO	113
Lisiko Iya 223 (Kutavesa)	113
Lisiko Iya 224 (Vamyangana va Cisemwa)	113
Lisiko Iya 225 (Milambu, Kapandi na kululika)	113
MUTWE VII	
KUKWATWELA KUNYUNGA VYUMA MU VWINGI VWAMASIKO	114
KAPITULU I	
KUPANGESA LISIMU MU KAPANDI AMASIKO	114
Lisiko Iya 226 (Mangana amasiko mumasiko)	114
Lisiko Iya 227 (Cifwa ca kupangesa lisimu)	114
Lisiko Iya 228 (Kulipangela kuhangula lisimu kulita na masiko)	114
Lisiko Iya 229 (Seho ya kulipangela kuhaka lisimu)	115
Lisiko Iya 230 (Litavasyano)	115
Lisiko Iya 231 (Seho ya kupangesela kuhawa lisimu)	116
Lisiko Iya 232 (Kuvindikila masiko mu kwonga)	116
KAPITULU II	
KUHILULA LUVULA LWA MASIKO	117
Lisiko Iya 233 (Visinganyewa vya kuhilula)	117
Lisiko Iya 234 (Kutavesa na kutumbiwa)	117
Lisiko Iya 235 (Vimako vya ntsimbu indende)	117
Lisiko Iya 236 (Nzinza Yavyuma)	117
Lisiko Iya 237 (Ntsimbu ya kumana)	118
MUTWE VIII	
KUHITILILA MU VIHANDE VYA KUSULUMWINA	118
Lisiko Iya 238 (Vuputukilo vwa kwaapangesesa)	118

CIVULA CA CIFUTI CA NGOLA

Lisiko lya 239 (Vulemu na nzili ya masiko)	118
Lisiko lya 240 (Nzivo ya masiko acifuti)	118
Lisiko lya 241 (Ntwamena wa cifuti)	119
Lisiko lya 241-A (Kusoneka cataa hakuhangula caha vutuntu)	119
Lisiko lya 242 (Kuhawa mpundu kuhangula vawa membo)	119
Lisiko lya 243 (Kuhangula ca vangazi vaze vakuhana matumbe)	119
Lisiko lya 244 (Kukonekela)	120
CISWA I	
PANDELO YACIFUTI	121
CISWA II	
CIMWESO CA CIFUTI	122
CISWA III	
MWASO WACIFUTI	123

CIVULA CA CIFUTI CA NGOLA

NTSINA

Etu mbunga ya Ngola, omwo lya vakutumenako vaze vakele vakuhangula mukuzituka, ca nzango ya masiko mungonde ya katondwe mumwaka wa 2008;

Mukutantekeya ngecize kuhangula cikale mukulova mucisemwa ca kwohyela cipwe kulwila mbunga kupwako mukacisemuka wa kuzituka, cize casolokele mu mwaka wa 1975, lilyakovelele eli lisiko lya kulivanga lya Luvula lwa Ngola. Nakucuka cose cipwe na vunganzule vwose, omwo lya kulihana ca mbunga mukwohyelako cifuti na Lisiko lya livu lyose;

Mukutambula kuhangula eci vene ca mbunga muzinzili ha civwasyano ca Lisiko ha 158. na lisiko lya lwanda lwa mwaka 1992, kulihakaho mpundu mukupanga nakuhilula luvula lwa cifuti ca Ngola;

Ciningi ca seho yakama na kunana, mukuyongola nakutavesa ha lisiko lya kulivanga nalya kulova lya nguvulu hamo na mbunga ya Ngola; kutumbika ngwe luvula lwa lisiko lwa Ngola lupwe lwa kutavesa mpundumpundu, na cifwa wa kulwila mbunga ya Ngola cakatete, na ntsintsa kakuvyana vundungo linga kukale mana a kuzituka kupwako vavene vawacifuti kufumaho linga kutungiwe mungola nguvulu wakuzituka na kapandi kamuntu mukalesi yacili;

Kuvuluka visinganyeka vya kulwila cipwe vantsenkulu vetu mukuneha mana avize vyahitile kulaza vyetu vyose, namintangano yetu yacisemunwino cacisemwa cize cikolesa kulikata cetu kumolika;

CIVULA CA CIFUTI CA NGOLA

Kutuhuzila amba nga kutuhya vilongesa vya cisemwa cetu vaka Afilika vya kulova vya cisemuka cangola;

kuzalesa cipwe kukala na cifwa cakusimpa nakulihaka mukulova mucifwa ca kulihamba na kupwisa hamo, mu vusunga na mukulikulisa;

Kulikunya mukutunga ciyoyelo cakuvaleka cipwe kutateka hamolika, nakulihakaho, na civwasyano, kulikata kumo na muvifwa vya kuliseza-seza, mukutunga, tuvose hamolika kukala ca mbunga mu ciyulo na mukuya lutwe cize cisingimika mwono, mukupwisa hamo namwono kakulitepa-tepa hakutwala ha vulemu vwa vantu;

Kuvuluka nawa olu luvula lwaluha, lusolola kumanesa ca njila ya cipangi ca masiko acivula kuputuka cipwe mumwaka wa 1991, nakuyongola nakutavesa ca lukungulukilo lwa mbunga, lwa lisiko lya 12/91, aze avwavesa cino kulihangwila ca kuzituka ca Lisiko, kunyamesa hakapandi na kuzituka cakusula ca vaka cifuti na cifilika ca vupite na kulanda, kwalumuka ca kulova, kufumaho, kutwala ha lisiko lya kuhilula luvula, lwa kutanda 23. cipalo 23/92;

Kuhilula kulikuta cetu ha vyuma navitume vya kulova kutwala hakuzituka cipwe kusokoka, zinzili na kulikuta kumo ca nguvulu kakuzituka cakulihangwila na kapandi, muvwingi kuzituka mukuhandeka na livwasyano ca milingu, kutepesa na kupwisa hamo ca zinzili zya mintango ya vutumi, cifwa ca vupite mukulanda na kulandulula, na kasingimiko na kukanyamesa kapandi na kuzituka ca kulova ca muntu, vize vitunga ntsina ya kama hakanyamena citalamo ca Luvula olu luliko;

Mukutantekeya ngecize Luvula ngwe olu lunapu, kulitavyasyana cipwe kulipangela vyuma vyaseho, vitume namatumbe aze anapu akutunga, Cuma cakama ca kulikwata kumo kwalenga cifuti na nzili ya kusindika kulikulisa ca nguvulu na mbunga;

kutupangela ca seho yakama, na kupwisamo vize civasoneka na mukasingimiko, kutwala ha Luvula olu linga luhane cifwa cacili, cize zinzili zya milingu na mbunga yose ya Ngola;

Ngecize, kuvuluka nakuhana kasingimiko mukuvuluka vinganzule va mpwevo na vamala vose vakangola, vaze vazimbalesa myono mukulwila cifuti cino;

Kupwako vavusunga mukusungwiya cakama ca zinzili, kasingimiko, kuzituka, kulikulisa na kutunga cifuti cakulihitila, cakuhyana mukuya lutwe, kutavesa kulihangwila na vusunga;

CIVULA CA CIFUTI CA NGOLA

Kulikuta na kumenako visemunwino vya kulutwe na kakufwitangana ca zinzili zyetu;

Twayongola nakutava olu Luvula kupwako lisiko lilemu nakulova lya cifuti ca Ngola.

MUTWE I VUTUMBE VWA KULOVA

Lisiko lya 1 (Cifuti Ca Ngola)

Ngola capwa cifuti cize cakala na vutumi vwa kulimena na kupatuka muku-limena, cili na ntsina ha kasingimiko kakapandi kamuntu na ciyongola cipwe cizango ca mbunga ya ngola, ali na cifwa cakuhonowa mukutunga ciyoyelo ca kuzituka, vusunga, kulihangwila, visinganyeka vyacili, ciyulo, kupwisa hamo na kuya lutwe ca yoyesi.

Lisiko lya 2 (Nguvulo Wa kuzituka Mukulihangwila na kapandi ka Demokalasiya)

1. Cifuti ca Ngola capwa Nguvulu umo vahya kapandi ka kulihangwila, cize cili navutumi vwaco vwa mbunga yakulimena, cize ca seho ku Luvula na lisiko, kutepesa ca zinzili muvutumi nakukundamena muvukama kuvipangi, kukulikwata kumo ca cifuti, mukulivwasyana hamolika na vungazi vwakukongweya nakusolola ca kuzituka campundu.
2. Cifuti ca Ngola cizundula na kwohyela kapandi na kuzituka ca kulova kumuntu cikale lika lya muntu amba nga cilyo ca mbunga ize yalivyukisa, uze akwata nakasingimiko mpundu kutwala kuvitume vya masiko, vakakutumina nava kusompa (Cipwe vatala ha vusunga), na vivunga vyavo na mitambela yavo amba nga vantu vose.

Lisiko lya 3 (Nzili ya Vutume)

1. Vutumi kukongweya kuhona katepeso, vyakundama kumbunga ikeyo ipanga omwo lya kuhangula ca vose kuzituka, kapandi kuhona lihandekela na hantsimbu yaco, na vifwa vivatumbika ha Luvula kwinka mpundu-mpundu ha kuhangula ca vakakumena.

CIVULA CA CIFUTI CA NGOLA

2. Nguvulu ali na zinzili zya vitume kutwala muvukama vwa cifuti cose ca Ngola, kuhitila mulisiko lya luvula na mukapandi kamafuti ahambanza, vukama vwa cihela ca livu, mema a kalunga ndonga kamu cifuti, na cihela ca mwilu, helu na kwintsi lya livu, kwintsi lya vandonga na muvikulo vyose.
3. Nguvulu apanga muvusunga nakapandi kazinzili zya kusika, muvyuma vya vunyungi kutwala kukukana vupite vwa hamavu na mana avyuma vya kuliseza-seza, navihanda vyahateko kumitamba ya vupite vwalihan-dununa na Lisiko uze uli na mafuti a engi, kwesekesa na lisiko na kapandi kamafuti ahambanza.

Lisiko lya 4

(Kapandi kava Milingu)

1. Vutumi vwa milingu vukulingika ndo kuli uze ivatavesa mukusakula cakuzituka kuhitila mukulihangwila cize cili mu lisiko lya Luvula.
2. Cinapu mulonga kupanga mumilingu mucifwa ca kulyatangela masiko, cipwe muvifwa vikwavo vize kavyalitombwele kwesekesa na Luvula.

Lisiko lya 5

(Civwasyano Ca livu)

1. Livu lya cifuti ca Ngola lyapwa lya kutumbika laza na zinzili zyalyo muno mu Ngola, fume mulitangwa lya likumi na limo mungonde ya kanzimbi, ha litangwa lya 11.11.1975 litangwa lyapatukile lifuti lyose kuvundungo vwa kaputu.
2. Kuvyukisa mukutandesa ca katete kacikutanganesa kuhakela ca vyuma viva tumbika mumafuti akwavo.
3. Cifuti ca Ngola vacitumbika kucata-kucalenga kwose, muvyuma vya kwendesha ca cifuti, kutwala muvihanda vya zimbonge zya kama, nezi zyahateko kutwala nazya zindende, kutwala ha lisiko lya luvula.
4. Muvulumbunwisi vwa zinzinza na vifwa vya kuliseza-seza ca livu, muvalitanga na kwalumuka mukulipandakana ni kulinungakana na cifwa ca endesesi ya vutumi, na cilivwasyano ca livu muvyuma vya liseza-seza vyakutwala ngwe kuvupite, maswalale, mukutandesa ca vantu, na ciyoyelo mumbunga, vyose vili mulisiko.

CIVULA CA CIFUTI CA NGOLA

5. Lisiko vakamuvutuntu vwalyo, cipwe citalamo calyo kutumbika ca vinanga mukulikulisa, muzimbaka namutungisi ya kulikungulula ca mbunga.
6. Livu lya Ngola kacikutava kulitepesa, kulipisyesa, kwecelela, cipwe kulwa nanzili zyose kulwisa kusandwola, cipwe kalimwisi sembululo amba nga kutepulula ca mbunga ni kahangu, kusinamesa, ni kuhevela kamutamba nakamo wahi ka livu lya cifuti amba nga kapandi na zinzili zya nguvulu ali nazyo.

Lisiko lya 6

(Kuzundula ca Luvula na kuzituka)

1. Olu Luvula lunapu lisiko lize lili helu lya cifuti ca gola.
2. Owu nguvulu endesa cipwe kutumina kukavangeya ha masiko a luvula kumasiko mukuwa kavangeya.
3. Masiko na vilinga vikwavo vya Nguvulu hamo na mitambela ikwavo ya vutumi neyi mitambela ya indende, kuzimbunga zyazingi, ikala na seho nga ikavangeya munayi Luvula.

Lisiko lya 7

(Cifwa)

Vya vundambo, seho na nzili ya vifwa vize kayitavesa kwalulula kutwala ku Luvula amba kwesekesa kulwisa kasingimiko ka muntu.

Lisiko lya 8

(Nguvulu ka Civwasyano)

Cifuti ca Ngola capwa ca Nguvulu nakupangela hamolika uze asingimika, mucivunga ceni kutwala ha vitume na endesi, kutwala na kuvihela vyavindende, kuhona kulitepa, kukala hamo, mukukumisila kumo kuka-vangeya masiko a luvula.

Lisiko lya 9

(Mukacisemwa)

1. Mukacisemuka ca Ngola nase kupwa mpundu muwacifuti ambe mukacisemuka ca kwanda.
2. Napu mukacisemwa camaninga mwana wa ise cipwe wa mpwevo mukacisemwa ca Ngola, kakusemukila mukati ka Ngola cipwe ham-banza ya cifuti.

CIVULA CA CIFUTI CA NGOLA

3. Vamupwisa mukacisemwa ca Ngola uze acikusemuka mucifuti ca Ngola.
4. Nawumo mukacisemwa ca Ngola akupwa kakuvindika vutuhu ikeye kasemukila hambanza ya cifuti.
5. Lisiko likumwesa vinanga vize vya pandemo ya kutonda, naku vyana kupwa naka mukacisemwa ca Ngola.

Lisiko lya 10

(Nguvulu ku mezi a Njambi)

1. Cifuti ca Ngola catavesa matembele, kutepesa Nguvulu na Matembele kuhitila hamasiko.
2. Nguvulo akutaavesa na kusingimika mitamba yakuliseza-seza yakulemesa Njambi, aa anapuko akuzituka mukusungamesa na muvifwa vyakupanga cavo nga vapwisamo na vilinga vili mu lisiko lya Luvula lya cifufuti ca Ngola.
3. Nguvulu ali nakapandi kakunyunga vitume vyamatembele, hamo vaka vihela vize vavilemesa, vyose nga vilingika luvula na vitume vya mbunga vize vilitombola na lisiko lya luvula.

Lisiko lya 11

(Ciyulo na vunyungi vwa cifuti cose)

1. Cifuti ca Ngola cinapu cifuti ca cili na cize ca ciyulo nakutwala lutwe, kupwako kapandi ka nguvalu kukala na kasingimiko na kulitwika kapandi wose akupwa kumasiko a luvula na ciliyulo cahambanza ciyulo na vunyungi vwa cifuti cose.
2. Ciyulo cinapuko ntsina kuhitila mu kapandi Lisiko, cineha vunyungi nakukala cacilli cinapandemo mukulikulisa ca cifuti.
3. Kukala cacili ca cifuti cili mukapandi ka lisiko na muvulemu vwa vunyungi naku kanyamesa cizango ca mbunga, kuneha vunyungi nakukala cacili mukulikulisa, kulwisisa, vyose vize vineha vwoma na vusonde.

Lisiko lya 12

(Litavasyano na mafuti ahambaa)

1. Cifuti ca Ngola cikusingimika nakukavangeya vutumi vwa civunga ca kulipandakana (ONU) na kulipandakana ca AFilika (UA):
 - a)- Kusingimika vitume na kulimena ca cifuti;
 - b)- Kupwisa hamolika na manguvulu akwavo;

CIVULA CA CIFUTI CA NGOLA

- c)- Kapandi ka mbunga mukulipangela na kulimena;
 - d)- Kukala njila ya cili yakumanesa vukalu;
 - e)- Kasingimiko kukapandi katale ha myono ya mbunga;
 - f)- Keti kulihaka muzimpande zya manguvulu avakwenu;
 - g)- Kuhana vulemu kuli umo namukwavo vifwa vya liseza-seza;
 - h)- Kuvyana na kulwisa kupisa vyuma, vakakulandesa vyuma visasu, kahangu ka cikanda, lifwika kanka, navaka kusekasyana na kulandesa vilyo vya vantu;
 - i)- Kupangela hamo na mbunga mukuneha ciyulo, vusunga na kutwala lutwe ca vantu.
2. Cifuti ca Ngola cikwohyela kulyatangela vifwa vize vya vundungo, kulu-pakana, kuyandesa, kulyatangela nakulila mbunga;
 3. Cifuti ca Ngola cili nakupanga mu kuhana zinzili kuvisemwa vya vakafi-lika, na mukukanyamesa kupanga camanguvulu amu Afilika, muvukama vwa kunyunga cisemwa ca mbunga yava Afilika;
 4. Nguvulu wa ngola navyana kuhaka vilombo vya maswalale vahambanza mukati kacifuti ceni, cakuhonowa namba vukalu vwa kuswenako, kutwala mukulipandakana ca vihela cipwe, vyamukati nambe hambanza ya cifuti, mukuneha ciyulo kuhitila mukulipangela hamo ca maswalale na vunyungi.

Lisiko lya 13

(Kapandi ka vifuti vya hambanza)

1. Kapandi kamufuti muvukama cipwe mucifwa cimo, cize cili mu luvula lwaluha, cinapuko ciyulo cimo cakundama mulisiko lyatala havusunga vwa cifuti ca Ngola.
2. Vilinga vikwavo na vivwasyano vya mafuti ose vivatavesa navize vivavyana, vitavesa endesezi yamafuti muze muku kanyeika na nguvulu ya Ngola.

Lisiko lya 14

(Vyuma vya hakapandi na vya kulilingila)

Nguvulu asingimika na kwohyela vyuma vya vantu vaze vakulimena, navakulipandakana, kuneha kuzituka ca vufuko cize citavela mu lisiko lya Luvula.

Lisiko lya 15

(Livu)

1. Livu lyakundama kuli nguvulu, vanase kulipangela kumuntu ka kuli-mena cipwe vakulipandakana, vyose evi.
2. Vanapu vakutavesa mbunga ize ya yoyela muvihela, kutavesa kupangesa livu kuhitila mu lisiko.
3. Evi vihandeka vili hanima yavi soneka kavikwasa kuvindika kutusula kupangesa vyuma vya mbunga kuhitila muvusunga kwesekesa na lisiko.

Lisiko lya 16

(Vupite vwa mumavu)

Vupite vwa mavwe, vwa mazi, na vwa kuzinzulula, vuze vwakala mumavu, helu lya mavu, mukalunga ndonga, wacifuti, na mumihela ize ya vupite ya cifuti cose ca ngola, vunapu vupite vwa Nguvulu, likeye akutumina kuvupangesesa, kutonda na kuvunona, kuhitila mu lisiko lya Luvula na mu kapandi ka mafuti akwavo.

Lisiko lya 17

(Vivunga vya Vakamilingu)

1. Vakamilingu kuhitila mu Luvula luno lwaluha na lisiko, vanase kulisonekesa kuli cimo civunga camumbunga nambe muvifwa vya milingu mukusungamesa linga vasolole vizango vya mbunga, linga va kundame mu mwono wa milingu na mukupwisa hamo muku lihangwila mu ciyulo, na kusingimika vitume vya kulimena ca cifuti mu kuliwana ca mbunga mukulihangwila.
2. Luvula na pangisisi yavakamilingu yapande kuhitila mu lisiko na kasingimiko mu vitume vyakulova:
 - a)- Cifwa na futisi yacifuti;
 - b)- Kuzituka ca Luvula;
 - c)- Kuyalutwe cambunga muvifwa vimosi;
 - d)- Kupatuka ca vusoko na vusoko vumo;
 - e)- Kuhonowa kupangesa vyuma vize vya ciyulo mukutwala lutwe muze muvinatelamo kutunga cipwe kuvipangesesa vivunga vya maswalale cipwe vitwa vya vuswalale;
 - f)- Civwasyano ca pangisisi ya kulihangwila;

CIVULA CA CIFUTI CA NGOLA

- g)- Kusoloka ca kupwamo cize vatumbika mu lisiko;
 - h)- Cizila kutambula zinjongo kuhitila mu zimbongo na vupite vya kufuminina kumanguvulu akwavo cipwe kumintango ya manguvulu ahambanza ya cifuti;
 - i)- Kuzimbula vusunga ku meso ambunga muze muvapangeselamo vupite vwa cifuti.
3. Vakamilingu navo vapande, muvisinganyeka vyavo na vilinga vize, vikutwala lutwe linga:
- a)- Kukanyamesa ca cifuti ca Ngola mukulimena ca cifuti;
 - b)- Kunyungilila mukusula cihela cakutunga vantu;
 - c)- Zinzili mukulipandakana ca cifuti;
 - d)- Kunyunga ca vutumi vwa cifuti nakulihangwila;
 - e)- Vunyungi vwa kuzituka mukusula na tupandi twa muntu;
 - f)- Kwohyela mucifwa canguvulu navifwa vya mezi a njambi.
4. Vakamilingu vali nakapandi kakupwisila hamo mupangisi kutwala kuvantwamena vaze vali munguvulu, kapandi nakupwisa hamo-lika cize kacesi kahangu kutwala kuvisanzi vya kutwala mizimbu ku mbunga kapandi kavakamilingu mu mukulihangwila ,kuhitila mu lisiko lya Luvula.

Lisiko lya 18

(Vintantekeyeso vya cifuti)

1. Vinapuko vi tantekeyeso vya cifuti ca Ngola pandela ya cifuti Cimweso ca nkumbu cifuti na mwaso wa cifuti.
2. Pandela ya cifuti, cimweso ca nkumbu ya cifuti na mwaso wa cifuti, vinapuko cimweso ca vutumi nakusokoka ca cifuti cose, ca kulipan-dakana ca Ngola,vavipangesele omo lya kutambeka ca kwovoloka kulimena ca cifuti, ha litangwa lya 11 ya kanzimbi mwaka wa 1975 kwesekesa na lisiko lya Luvula lwa mwaka wa 1992, nakuhakela ca I, II na III ca Luvula luno.
3. Lisiko lyatumbika nakulekesa vifwa vya kutepesa mwakunyungilamo nakusingimika pandelo ya cifuti, Citantekeyeso cacifuti na mwaso wa cifuti.

Lisiko lya 19
(Malimi)

1. Lilimi lya kulikwasesa mbunga yose mu ngola lyapwa Putu.
2. Nguvulu nahake seho na kuzundula mana avilongesa, nakulikwasesa malimi akwavo amwangola naku pangesa malimi akulivwasyana naho ahambanza.

Lisiko lya 20
(Mbonge yakama ya cifuti ca Ngola)

Cikota ca mbonge yakama ya Ngola ikeyo Lwanda.

Lisiko lya 21
(Vipangi vyakulova vya cifuti)

Vitunga vipangi vya kulova vya nguvulu wa ngola:

- a)- Kuneha kulimena ca cifuti muvukama vwalyo na nzili ya vutume vwa cifuti;
- b)- Kunyunga tupandi, nakuzituka nakutsilyelesa ca kulova;
- c)- Kutunga nakuya lutwe mupangesi na tupandi twavufuko, yoyesi, vilika vya vakacisemwa;
- d)- Kuhana kuyoya cacili ca mbunga na kuzundula kukala cacili ca mbunga ya Ngola, cahyana cikuma kumbunga ize yakala muvuhutu cikuma;
- e)- Kuhana nzili nakutepulula vuhutu;
- f)- Kuzundula vungazi vuze vutavesa kwose mukukwasa cakulivangelela kutwala kucihindu.
- g)- Kuzundula vifwa vikuhana nzili ya kusindiya ca kulilongesa vwana, kwesekesa muyikusimutwiya lisiko;
- h)- Kukolesa nakupwisila hamo tupandi twakuyoya muvipangi namuvifwa vikwavo, cakuhonowa kutala kuli kwafuma, cikanda, cakundama kucivunga cika ca milingu, mpwevo ini yala, mukuluntu ini kanike namu vifwa vikwavo vya katonde;
- i)- Kutunga zinjila zimo zya mana zyakutamo muvwingi, mwakunyungilamo kutwala ha muntu, linga kukale kulikulisa ca mana ca vanike na vakwenze, mukulongesa, muvufuko vwakulivanaga vwakuhatamo, na kumitamba ikwavo yakuhana nzili mukuzundula ca kuyoya cacili ca mbunga;

CIVULA CA CIFUTI CA NGOLA

- j)- Kuvungutwiya ciyulo na vunyungi vwa mbunga;
- k)- Kukolesa kupwisila hamolika hakati ka mpwevo na yala;
- l)- Kwohyela Kuzituka, na kunyunga naku hana nzili mukukumateya kuzituka cava kacisemwa na cambunga ya mutungisi mukumanusula mavukalu a cifuti;
- m)- Kutantulwisa nakutwala lutwe cakulitombola mu kukwasa mwalenga cifuti cose, kunyungilila kukala cacili, vupite vwa mumavu na cisemwa ca cifuti;
- n)- Kwohyela, nakuhana seho itantulwisa malimi amwangola yose uze mwana ka Afilika, kupwako vuswana vwa cisemwa, kuzundula kulikulisa, camalimi ose amu cifuti na civwasyano;
- o)- Kuzundula vuvyuke nakuyakela zinjila zya kukavelamo kulikulisa ca mbunga ya ngola;
- p)- Kuzundula vifwa vyaseho yakama vyakulihitila, kupwisa vyaviha, kusekasyana, cifwa cakutuhula vusuka nakupwisako kwalumuka cipwe vuha muvipangi vya mbunga cipwe nga vawacifuti, kumin-tango, kaha nacivunga ca vakakupanga na muvifwa vya kuliseza-seza mumwono, mivihanda vyavipangi;
- q)- Vyeka vize viwaniwa mu masiko na simbi ya civula.

MUTWE II

TUPANDI NA VUHASI VWAKULOVA

KAPITULU I

VUTUMBE VWA MBUNGA

Lisiko lya 22

(Vutumbe vwa muvukama)

1. Vose vali nakapandi, kakuzituka na vunyungi vuze vuvatavesa muli-siko lya Luvula.
2. Vaka cisemwa ca Ngola vaze vayoyela cipwe vakala mumafuti aham-banza navo vali natupandi, vakuzituka na vunyungi vwa Nguvulu kaha vali na seho muvipanga vyose vize vivahaka mulisiko lya Luvula.
3. Vose vali na seho kuvusoko, na mutungisi na munguvulu na mumin-tango ikwavo ize vatavesa mu vifwa vya:

- a)- Kusingimika tupandi, kuzituka kuvyuma vyankala muntu, kusan-suka, futisi yacili na kukala cacili;
- b)- Kusingimika nakupwisa vose valifwila kuhonowa kahangu kacifwa, nakulinyunga hamolika cize cakuneha kunyungilila nakuhana nzili kukasingimiko kuli umo namukwavo.

Lisiko lya 23

(Vitume vya kupwisa Hamo)

1. Vose vapwisa hamo kuhitila mulisiko lya Luvula.
2. Nawumo wahi ahasa kuvindika, mukuhana vyuma, vyakulimena vyose ovyo cipwe kavyesi mukapandi kafuma, mpwevo ini yala, cikanda, muyati, mutila ini mulava, cilema, lilimi, cihela cakusemukila, tembele, mukamilingu, walilongesa ini cahi, mpite ini cihutu.

Lisiko lya 24

(Kukola)

Citso ca vukuluntu vekuvupwisa há 18 ya myaka.

Lisiko lya 25

(Vakakwiza na vakakuzimbalesa Cisemuka)

1. Vakakwiza havifuti vya hambanza navaze vazimbalesa cisemwa navo vali natupandi twa kuzituka na kukala cacili, hamo navunyungi vwa nguvulu.
2. Mukakwiza ha cifuti cahambanza navakakutina vayoya mucipatanga:
 - a)- Vantwamalutwewka muntango katala ha vyose;
 - b)- Tupandi twakusakula, kuhitila mu lisiko;
 - c)- Kutunga cipwe kukundama ku vivunga vya milingu;
 - d)- Kapandi kakukala mumilingu, kuhitila mulisiko;
 - e)- Kapandi kakuwamena vuntwamena;
 - f)- Kukala njila yakwingila muvuswalale, muvupokola vacifuti na mumintango ya mana avunyungi;
 - g)- Kapandi ka milimo yakupangesesa ca kwoloka ca Nguvulu, kuhitila mu lisiko;
 - h)- Vwingi vwa tupandi vatumbika cipwe vavahana kuli vakacisemwa ca Ngola kuhitila mulisiko lya Luvula.

CIVULA CA CIFUTI CA NGOLA

3. Kuvakacisemwa vaze vakala mumitamba yeka na yeka cipwe muvisemwa vya vilika, muze vaka Ngola, vanase kuvihana kuhitila mukutavesa ca vifuti vyose kaha mucifwa ca vusunga, tupandi vaze kavatavesele kuli vakambanza ya vifuti, ngwe mwakusakala cava ntwama na kupanga mumintango ya nguvulu.

Lisiko Iya 26

(Kutwala ha tupandi va Kulova)

1. Tupandi twakulova vaze vavatumbika mu Luvula lwaluha, kufumisa mumasiko akwavo na vutumbe vwa pangisisi ya kapandi kamafuti ose.
2. Vitume vyose vya Luvula vize vili muvusunga vyakundama kutupandi vakulova, vatela kuvalumbununa na kuhaka mukupangela hamo mukulivwasyana ca vose mu kapandi ka muntu, mukunda wa Afilika kapandi kamuntu na mbunga nalivwasyano vya mafuti ose kutwala kuvyuma, vivasungamesa kucifuti ca Ngola.
3. Kuhilula lisiko Iya zinkuta zya Ngola kutwala kuvyuma vyatala ha tupandi twakulova, vekupangesa masiko avifuti vyose vize vasoneka hanima ya mizimbu, vutuhu kavavitumbwile cimo ku cimo.

Lisiko Iya 27

(Vukaleho vwa Kapandi, nakuzituka na Vunyungi)

Kapandi katala ha masiko, kuzituka na vunyungi atunambe mu kapitulu uno vekwaha mutupandi na kuzituka muvunyungi atupandi twakulova, akutumbika mu Luvula, avatavesa mulisiko cipwe mukutavesa ca mafuti ose.

Lisiko Iya 28

(Nzili ya Masiko)

1. Vuhasi vwa masiko acifuti, nakasingimiko kutwala ku tupandi, nakuzituka mu vunyungi vwakulova apanga kuli vaze vose vakala munguvulu, cipwe vaze vakulimena.
2. Nguvulu napande kukana vuputukilo vuze vuli mulisiko na kuhaka masiko atamo akusolola kuya lutwe ca kwatamo, kwesekesa na vufuko vuliko, na tupandi vavufuko, vwa ciyoyelo na cisemwa.

Lisiko lya 29

(Vuhasi vwa kapandi kakwohyela mumasiko)

1. Vose vali navuhasi vwa kapandi kuzinzango yazinkuta, mukwohyela tupandi na vizango vyakwoloka nakusompa cacili cipwe nga muntu kesi na vuhasi vwa zimbongo.
2. Vose vali na kapandi, kuhitila mu masiko, mu kunangula na kutanteyesa, kuli vatala hakusompa, kupwa kakukavangeya kuli lihako nakuli vantwama vose.
3. Lisiko lilumbununa na kukundwiya vunyungi vwa masiko a tala hakusompa.
4. Vose vali na kapandi kakukwanya cikale mukuhangula ca ntsimbu kuhitila mu endesesi ize ya fwilamo.
5. Kuhyela tupandi, kuzituka na kutsilyesa vantu, lisiko likuhana mwaku kavangeyelamo ca vusunga kupangesa kutunta ca vyuma nakupwako vyakulivanga mucifwa ca ntsimbu yacili yakulwisa kuzuzwisa cipwe kulyatangela tupandi.

KAPITULU II

KAPANDI, KUZITUKA NA KUTSILYELESA CA KULOVA

CINANGA I

**KAPANDI NA KUZITUKA CA KULIMENA CIPWE CA
KULIPANDAKANA**

Lisiko lya 30

(Kapandi katala ha Mwono)

Nguvulu asingimika na kunyunga myono ya vantu, linga keti vaayandese.

Lisiko lya 31

(Kapandi kakulihakako cakundama ku muntu)

1. Kukala na nzili, mana kutakama ca vantu cizila kucilyatangela.
2. Nguvulu asingimika na kwohyela vantu na vulemu vwa Vantu.

Lisiko lya 32

(Kapandi kacifwa kakulifwa, kuhungula na kukuvakana)

1. Vatavesa tupandi twose mukulisolola camuntu havutuntu mumana mutungisi, mukupwako muwacifuti, kuhitila mu lizina lya cili na kupanga

cacili, nakusoloka cacili, kumezi nakusweka kuzuzwisa mumwono kakulihitila wa vusoko.

2. Lisiko lyahaka vunyungi vwakutamo kulwisa, kupangesa cakahuntu, cipwe cakuhingika kukala cacili ca muntu, ku mizimbu yatwala kuli vantu navusoko.

Lisiko lya 33
(Inviolabilidade do Domicílio)

1. Kuhonowa kulyatangela tupandi.
2. Nawumo wahi akovela cipwe kukwata ini kuyandesa muntu ku nzivo ni hembo lyeni cakuhona kutavesa ceni, twahandeka kuvupangelo twa-tumbula kuhitila mulisiko lya Luvula, kutuma kukwata kwesekesa mu vifwa vya kwoloka vize vikaniwa, cipwe mulonga uze kakumukana nawo nambe muvifwa vize vya vwasi-vwasi, mucifwa cakupinga vukwasi.
3. Lisiko likwinika makalu aze atela kutuma kuli vavene vaze vavikundama, kukovela, kuhyanga cipwe kukwata vyuma vya muntu, mikanda navyuma vikwavo vya kunzivo.

Lisiko lya 34
(Kulyatangela livwasyano na mukusimutwila haluhunzi)

1. Cikuvyanesa kulyatangela lihungu lya livwasyano mulisiko lyakutwala mizimbu muluhunzi ya vaze valimena, cahyana cikuma kuli vakakusandula mizimbu muma telenglama muvisanzi vya luhunzi.
2. Evi vyose vili hakapandi kavaze vali na mpoko yakusompesa vakutamo vavatavesa kuhitila mu lisiko, likeye lika vatavesa kupangesa munzili ya nguvulu mukulivwasyana namuvifwa vikwavo vyaku twala muzimbu ya kulihitila.

Lisiko lya 35
(Vusoko vulo na vana)

1. Vusoko vunapu cimo civunga caseho yakama mukutunga mbunga mutun-gisi, ava vali naseho nakutondika vunyungi vwa nguvulu vwakulihitila cikale mukulimbata cavundele cipwe kulimbata cakuli pandakana ca yala na mpwevo.
2. Ava vose vali nakapandi kakuzituka linga valinge vusoko.

3. Yala na mpwevo vose vanapwisa hamo kapandi mukati kavusoko, mutun-gisi, na muvungulu, kupwisa hamo tupandi twose na vipangi vyose.
4. Lisiko likulongesa nakumena kuvize vya kundama muvulo vwakulimbata na malo aze akulihetesa muze vene.
5. Vana vose vali naseteko imolika kuhitila mulisiko, vavindika mezi akasahuntu, kupangesa katombo nakahangu kutwala kuvana.
6. Kwohyela na kapandi katwala ha vanike cahyana cikuma mu kulilongesa, halivwasyano, (hamoniosa) kuhyela kutwala kucihindu cavo, kuyoya cacili na kulongesa cekuneha kutantuluka ca vusoko, kuli nguvulu na mucitungisi.
7. Nguvulu kuhitila mukulipandakana ca vusoko nambunga cekuneha kulikulisa cacili kuvakwenze, vanike namutunkala, mukuhana kuvyukisa mwono kavo linga casiwise mukapandi ka milingu, muvufuko, muciyoyelo na mucisemwa, cekuneha kusolola mitwe muvyuma vyose, muvufuko, muvilika vya cisemwa, vuheho vwa mbunje, muvilongesa na muku-zanzuluka ca vakwenze mukati nahambaza ya cifuti.

Lisiko Iya 36

(Kapandi kakuzituka na vunyungi vwa vuntu)

1. Mukacisemwa wose ali nakapandi kakuzituka nakukala na vunyungi vwakulimena.
2. Kakwesi nawumo wahi akupwa wakukuta mukulipangela vyeni kuvanga lika kuli vize vavindika munzango ya masiko a cifuti.
3. Kapandi na kakuzituka ca vunyungi vwa muntu:
 - a)- Kapandi kakuhonowa nkala Cuma cakuyandesa kuvantwama va nguvulu cipwe kuli vize vyakulimena;
 - b)- Kapandi kakuhonwa kupopanga nakuyandesa mucifwa cize ca vunyanya, cakuhonowa ngozi ya vantu cipwe ca vunyengwe;
 - c)- Kapandi kakuyoya mukutakama na mumana;
 - d)- Kapandi kavunyungi na kusunguzyola mwacili muvila;
 - e)- Kapandi kakuhonowa kumweseka kucihindu na mumana, cakuhonowa na cizango ceni ntsimbu kanda wahi namuleka nambe kuvisilikinya.

Lisiko lya 37

(Kapandi kuvyuma vyakulimena)

1. Vose vali nakapandi kuvyuma vyavo vyakulihitila, kwesekesa na lisiko lya Luvula Lwa cifuti.
2. Nguvulu ali na kapandi kakunyunga cavyuma cankala muntu vakulimena cipwe vakulipandakana nava mucitungisi, muvhela, na kutavesa kulipwisa mukupangesa ca mbunga, kuhitila muvusunga kuvanga kuhilwisila vize vyeni kuhitila mulisiko lya Luvula.
3. Kufweta cakulilwisila kuli vize vyose vyahenga vimo vino vikusimutwila ha cihanga cahanima, cikutwala mukanda cavyuma vya kulipwisa.
4. Cinase kupwa kulipwisa cavyuma vya mbunga, mavwingi cipwe mutamba umo (Imoveis) nakukanika cavantu halikalyeni cipwe mu kulipandakana, cakuli pandakana, cakuli hitila muvifwa vya vufuko na zimbongo, kuhana vukwasi vya vyuma nakupanga ca milimo ya seho.
5. Lisiko likwinika kutwala hakulipwisa vyuma vya mbunga kuhitila mumezi ali hanima ya mizimbu.

Lisiko lya 38

(Tupandi mukuzituka muvufuko)

1. Vuputukilo vwa kusekasyana yakulimena vunapu vwa kuzituka yatela kupanga na kasingimiko kukavangeya munayila lisiko lya Luvula.
2. Vose vali na kapandi kakuvatantekeya, na kuzituka hakuputuka imo milimo ya sekasyana na vivunga vya kulipandakana, kuhitila mulisiko.
3. Lisiko lye kuzundula, kasingimiko na kunyunga vipangi vya zimbongo na kulikulisa kuvantu vamo ni kulipandakana vamuno mucifuti cipwe vahambanza, linga vazundule milimo yacifuti, kwohyela kuvufuko na mana akuliseza ava kangola na muvifwa vya vakakupanga.

Lisiko lya 39

(Kapandi ka Vumpahu)

1. Muntu ali na kapandi kakwana kutunga kwose kwanazange na kwohyela na kunyunga.
2. Nguvulu napangesa mana akutamo kukala cacili ca musenge na misenge mucifuti cose, nakusungamesa kupwisila mihela yakupangela milimo yatala ha vufuko na kuvinona nakupangesa vyakalaho linga vitwale

lutwe kukwasa mukulana, kumbululo kutupandi kavisemwa vya kulutwe na kunyunga mwacili vyuma vya kuliseza seza.

3. Masiko ekuhana mulonga kuli vase vose vekupisa vuvyuke.

Lisiko lya 40

(Vuhasi vwa kuhandekela mu Kwambulwila)

1. Vose vali na kapandi kakulekesa, kwambulula na Kwambulwila mwazangela visinganyeka vyeni, mangana eni muvukupulo na mezi, ha kwambulula na kulyambulula, kuhonowa kuvindika cipwe mukahangu.
2. Kapandi nakuzituka citunambe, hanima kacikwasa kuvindika nkala Cuma.
3. Kuzituka muhandeka na kuzituka mukwambulula, cili na nzinza nakapandi kavose mukusolola lizina lya cili, kulemesa na kusingimika cifwa ca muntu kutwala kunyunga myono na vusoko nahavwinike na vukwenze, hakeho hatsilyela Nguvulu, kutulika sompisi yacili, kunyunga pangisi yavungomba navunyungi vukwavo vwa vuze vwatalahakapandi, kwesekesa endesesi yalisiko.
4. Kasevu kose kakala hakapandi Ka kwambulula mizimbu kekuhaka uze kaco na sandula muzimbu mulonga, na kumu sompesa kunkuta yamasiko.
5. Mbunga yose yakulimena cipwe ya kulipandakama vose vali muvunyungi vwamasiko, nakupwisa hamo tukapandi na vuhasi vwose muhandeka kumbululo na kusungamesa,hamo na kapandi, cipwe kufweta kuli vose apihisa.

Lisiko lya 41

(Kapandi na vuhasi vwa mangana amavundilo)

1. Capwa cizila kuvindika Mavundilo ava kwakulemesa Njambi.
2. Nawumo wahi akwasa kuvindika kapandi kamuntu kukavangeya cipwe apwe wa kulikalela mwomo wa kulemesa cikungulukilo cimo nambe cimo civunga cavakamilingu.
3. Kuli kapandi kakwecela kulihagwila kwesekesa munayi visinganyeka vya muntu kuhitila mu zindondelo zya lisiko.

4. Kakwesi nawumo akupwa kakuhula kuli umo ntwama kutwala kuvifwa vya matembele, ngezice, mukutantekeyesa mizimbu ketiyeni halikalyeni ize yasoloka hamutana weye.

Lisiko Iya 42
(Vupite vwa mana)

1. Cakuzituka kulihakelako mukapandi kakuziva vumo vutumbe, masikola, avungomba milingu, kwambulula cakulimena kuhonowa kusokela cipwe kutavesa.
2. Kuli vakavuhasi vwa vumesene mukapandi Kavo kakupangesa, mukusandula cipwe kulanesa muvwingi vwa milimo yavo, kusilako vavo mwimo ntsimbu ize lisiko lyatavesa.
3. Vinapu vya kutavesa kuhitila mumasiko:
 - a)- Kunyunga kuvimo vya muntu hakapandi kumilimo ya kulipandakana mukulanesa vikupulo na mezi avantu, na milimo ya cisemwa, kulongesa milyo na vuheho;
 - b)- Kapandi kuli vaze vakakuputuka, vakakulumbununa na mintango yatala hamilimo yaco, na kulipandakana cava kakuhilula kutwala kumilimo yize vatunga nambe vakanako.
4. Lisiko Iya hananzili kuli vaze vaka vilika vize vili mukupanga na mucifwa cakamana linga kuvipangesa hamo mukwohyela kutunga vipangelo vyakama, vyuma vya seho, vya mazina ama empresa va vimweso vikwavo vya kuli seza-seza, cize cineha kusungwiya cambunga mukulikulisa ca mana ahweka lambu avufuko mu cifuti.

Lisiko Iya 43
(Kapandi Katungisi ya Cisemwa na Yavundele)

1. Capwa cakuzituka kutunga mangana avungomba, na mana ahweka lambu.
2. Kuzituka vasimutwiya hanima, cinapu kapandi kakutunga cakama, kulanesa, kusandula ca mizimbu ize ya mana, vyakusoneka cipwe vya kusonga muvwingi kuhitila mulisiko na tupandi twa uze livenyavyo.

Lisiko lya 44

(Kapandi hakwambulula)

1. Kutsilyeleza ca kuzituka ca kutwala mizimbu, eyi kayapandele ikale na museto, cahyana cikuma kuvyuma vya milingu na muvifwa vikwavo.
2. Nguvulu anyunga mukupwisa vose muvwingi muvisinganyeka ahana kulitepa ca vuhasi cakusoneka ca mizimbu kuhitila muvingonjanganja vya kusandula mizimbu.
3. Nguvulu ali na mpoko kukusoloka na kupanga cakulimena cize ca kutambo, cakulitepela milimo ya cisanzi na mizimbu yavi mbembesi.
4. Masiko ahaka zinjila zyakupangesa kwambulula na kwambulwila.

Lisiko lya 45

(Kapandi kuntsimbu ya cisanzi, Kukumbulula ca Milingu)

1. Ha zintsimbu zya kuhangula ahamembo ni acifuti, vakwakulihakako vali na vuhasi vwa kuvahya ntsimbu muvisanzi na vimbembesi, kwesekesa na Ngazi akuhangwisa, kukavangeya muluvula na masiko a cifuti.
2. Vaka vivunga vya milingu navaze vavahangwila munzango ya mbunga vali na kapandi kakumbulula mumilingu kuli Nguvulu, kukavangeya lisiko.

Lisiko lya 46

(Kuzituka hakukala, kwenda na kutunga musasa)

1. Nkala muntu wakala mucifuti ca Ngola nazituka kukala, kwenda na kukala kumitamba yose oyo mukati wacifuti, kuvanga lika muvifwa vize vavindika mu Luvula ngwe lisiko livindika cahyana cikuma kutwala kukukala cacili nakunyunga kuli vize vya kundama kumwono wa cifuti.
2. Muntu wose napu wakuzituka na kukatunga kweka cipwe hambanza yacifuti nakuhiluka nawa, kuhonowa vikonkozyola kuhitila muzinjila zya kusungama.

Lisiko lya 47

(Kapandi kamangana amakungulwilo)

1. Wose mukacisemwa napu wakuzituka mukulikungulula na mukulikungulwila ca kusolola kupihilila kuhitila muciyulo kuhonowa mata, cakuhonowa kupinga kuhitila mulisiko.

2. Kulikungulula na cakulisolola kupihilila kumihela ize ya mbunga, yatela cakulivanga kulekesa kumintango yavikundama kuhitila na muvifwa vahamasiko.

Lisiko Iya 48

(Kuzituka ca vivunga vya kulipandakana)

1. Vaka cisemwa vali na kapandi, kakukala mukuzituka kuhonowa kuvandamena kutavesa ca vutumi, kutunga vivunga vyakuli, pakandakana, ngatuvanga kukaveya vitume vya kulelesa kuhitila mu lisiko.
2. Vivunga vya kulipandakana viye lutwe mucizango kuvyose vatondo, cakuhonowa kutanganesa cavaze vatala ha mbunga, kuvindika vikano vyavo, kuvanga lika kuhitila muli vize va soneka mulisiko.
3. Nawumo apwa kakusindiya linga akale mu civunga cakulipandakana cipwe kupangesa kunzili kuhitila kupangesa vifwa linga akalemo.
4. Vavindika vivunga vya kulipandakana cipwe tuvivunga tuze visinganyeka cipwe vipangi vyavo vyapwa vya kulwisisa lisiko lize lili muluvula, ize ihanakuneha luvundu na kupisa, kupangesa mezi akatondo kaminyati, katonde kacikova, kuyundesha, kupanga ca kuyandesha, kuhonowa cikeke-tima na vivunga ngwe vya maswalale cipwe vili na vitwa vya vavuskale.

Lisiko Iya 49

(Kuzituka ca vivunga vya kulipandakana vya hweka lambu na Mumingoso)

1. Vose vanapu vakuhana vuhasi cipwe kulimena na muvwingi vose vaka vipangi vaze vekulipangela vyavo, kuzituka ca vivunga vya kulipandakana mukwohyela tupandi na vizango linga vyendese kasingimiko kacipangi cose.
2. Vivunga vya kulipandakana vya vaze vapangesisi ya seho na ngozi, cipwe vakulimena vipangika kuhitila muvitume vya kusungamesa pangesezi ya kuzituka na yakulimena kuli Nguvulu, kuhitila mu lisiko.
3. Endesezi ya vivunga vya pangesezi ya kulipandakana kacikutava kuhingika masiko a Luvula na tupandi vakulova vavantu nambe alisiko.

Lisiko lya 50
(Kuzituka ca Kusompa)

1. Vatavesa vakakupanga ku tupandi twa kutunga vivunga vya kulipandakana (sindicais) linga vohyele vizango vyavo na vya mbunga.
2. Vatavesa kuli Vivunga vya kulipandakana kapandi ka kwohyela vizango vya vakamilimo kukala na kapandi kakusungamesa vyuma, vize vya-tela munjila ya vuhasi vwakulova kumuntu na mbunga ya nzili yacili yapangisi wa vufuko, kuhitila mu lisiko.
3. Lisiko lyendesa Luvula, vusoko, kusungamesa nakusakula vivunga vya kulipandakana nakuhana nzili yakulimena kuvyuma vya Nguvulu.

Lisiko lya 51
(Kapandi kakupihila na kuvindika kusawula)

1. Vakamilimo vali na kapandi kakupihilila.
2. Cizila out lock, kuhonowa mukakuhana milimo kuvindika kupanga ca (empresa), kukwata kuhitila muvihela vya milimo kuli vakavipangi cipwe mumakalu akulifwa, kupwako njila imo yakusambiya kukava njila yakumanesa lwozi muvipangi.
3. Lisiko lyendesa kulingila kulikela kupanga cakuhaka nzinza kuvipangi vize vama na vya seho cikuma vize kavikutava kuvimesa linga vihane kuvyukilila kulivize atonda.

Lisiko lya 52
(Kukala mumwono wa Milingu)

1. Mukacisemwa wose ali nakapandi kakukala mu mwono wa milingu na muvyuma vya mbunga mpundu cipwe munjila ikwavo yava kakume-nako muku zituka ca kusakula, na kuzimbwila kutwala mupangisi ya nguvulu na pangisi ya vyuma vya mbunga, kuhitila mu lisiko lya Luvula.
2. Muka cisemwa wose ali nakapandi kakukavangeya na kusingimika masiko na kwononoka vitume vya mintango yakuhangula, ali mwen-desesi ya Lisiko lya Luvula nakasingimiko nakapangi, nakuzituka navuhasi vwakulova.

Lisiko lya 53

(Kapandi ka citwamo ca munguvulu)

1. Muntu wose ali nakapandi kakupwisila hamo na kuzituka, mukuhana citwamo camunguvulu kuhitila mu lisiko lya Luvula.
2. Nawumo wahi vapande kuvindika ini kumufumisako, mukuhaka ceni, ku milimo, mumwono weni kakutantekeya kupanga, cipwe kuvyuma vize napandele kutambula vize likeye ali nakapandi, vyose kuhitila mukapandi kamilingu nambe mukupanga ca vitwamo vya milimo mu nguvulu, kuhitila mu lisiko lya Luvula.
3. Mukuhana Vitwamo vya milimo vya mbunga lisiko lyahake yakutamo linga ihane kuzituka na kusakula ca vakakuhangula mukukovelesa na kulimena ca pangisi ya milimo yaco.

Lisiko lya 54

(Kapandi hakuhangula)

1. Mukacisemwa wose uze ali na myaka likumi na itanu na itatu, ali nakapandi kakuhangula cipwe kumuhangula kumintango yose ya vipangi, munguvulu, mitamba ikwavo kupanga cipwe kutumina, kuhitila mulisiko lya Luvula.
2. Muntu uze kesi na kapandi kakuhangula na kuhanwisa kacatavele kumuvindikisa mpamo vize vivasoneka mulisiko na luvula.
3. Kapandi kakundama kuli muntu ivene kave kulitambusyonako citunga kapandi kamuka cisemwa.

Lisiko lya 55

(Kuzituka ca Luvula lwa Kulipandakana cava kamilingu na vivunga vya milingu)

1. Vazituka mukutunga kulipandakana ca milingu na Vivunga Vya milingu, kuhitila mulisiko lya Luvula.
2. Mukacisemwa wose ali nakapandi kakukala mu vivunga vya kulipandakana vya milingu, kuhitila mulisiko lya Luvula.

CINANGA II
KUHANA KAPANDI NA KUZITUKA CA KULOVA

Lisiko Iya 56
(Vunyungi muvukama vwa Nguvulu)

1. Nguvulu a tavesa ngwe cizila kulyatangela tupandi na kuzituka ca kulova cize cili mu Luvula cize citunga kalisi ya milingu, yavufuko vwa cifuti, Visemwa, ca ciyulo na kuhana kukala cacili cize cihana pangisi na vunyungi, kuhitila mulisko Iya Luvula.
2. Vose vantwama vamunguvulu vali nakapandi kakusingimika naku-panga ca tupandi na kuzituka ca kulova nakuvangeya mwayila Luvula mukwoloka.

Lisiko Iya 57
(Kusokela ca tupandi nakuzituka)

1. Lisiko livyanesa tupandi na kwohyela muvifwa vize vivasoneka mu Luvula, nakuvindika nakulitenga ku mbunga ize ya kuzituka na yakuhangwila linga vakumateye tupandi vakwavo cipwe vizango vize vinyungika muluvula.
2. Masiko akuvindika tupandi, kuzituka na vunyungi apande kukala navi-fwa muvwingi na vize vyakuhonowa kumona kaha keti vipwe vukalu cipwe kutepulula vukama cipwe kuwana vyuma vize vya seho vya mu Luvula.

Lisiko Iya 58
(Kusokela na Kufumisa ca Tupandi na Kuzituka)

1. Vipangi vya tupandi, kuzituka nakukanyamesa vawacifuti lika tuhasa kupwa twakupwamo muvifwa vya vunguvulu nzita, vutumi cipwe vunguvulu vwa vihela vimo, cipwe vya vwasivwasi, amba nga vyalusi, kuhitila lisiko Iya Luvula.
2. Vutumi vwa nzita, vutumi vwa sinya limo na vutumi vwa lusi ni vwa-si-vwasi vyakala lika vya kulumbununa, mwose ni mucihanda cimo ca cifuti mucifwa cavwisa vwoma ini kumana vyuma omwo zinzili zya mafuti ahambanza, na kuzundwisa cakama cipwe kutanganesa ca lisiko Iya Luvula mukuzituka mukayando kambunga.

CIVULA CA CIFUTI CA NGOLA

3. Viyongola kutwala kuvutumi vwa vihela vimo vya vwasi-vwasi, amba nga cifwa cakulumbununa na vipangi, vinapumo mukunyunga lisiko lya cifuti, kunyunga vizango vya mbunga cipwe ya vose, mukukavan-geya cipwe kusinganyeka masiko mukutumbika mukupwamo, kwinika haze hanatela kusulila, na ntsimbu na vya kupangesa kuya lika haze hamasiko avatumbika ha endesesi ya luvula.
4. Vulumbunwisi vwa vwatumi vwa nzita, vwamutamba, cipwe vutumi vwa vwasi-vwasi, Kuvanelela kukale masiko mpundu anafwilamo linga kukale kutumbika mana akulova aze aseho cipwe aze akutondeka naakupwamo mukutumbika endesesi yacili ya Luvula.
5. Munjila ikwavo kulumbununa ha vutumi vwa nzita, vutumi vwa Lisiko lya vutumi vwasi-vwasi navwo vuhasa kukunyunga:
 - a)- Kutumbika ca masiko amaluvula, aze aheta kuvuhasi vwapangesesi ya mintango yakutumina;
 - b)- Otu tupandi nazintelo zya vilyo vya mintango mukulitumina;
 - c)- Kapandi ka mwono, mukusula ca vuntumi na mukulumbunuka ca vantu;
 - d)- Na vuhasi vwa cifuti ca vuntu na kupwako muwacifuti;
 - e)- Kati kuhilukila ca lisiko lya kuzangamesa;
 - f)- Kapandi kakwohyela vose vavasumu mulonga;
 - g)- Kuzituka ca mana avisinganyeka na kumezi a Njambi.
6. Lisiko lya kulihitila lizangamesa vutumi vwa vakanzita, vutumi vwa Lisiko na vutumi vwa vwasi vwasi.

Lisiko lya 59

(Kuvindika lisiko lya kutsa)

Vazilika lisiko lya kutsiha.

Lisiko lya 60

(Kuvindika kuyandesa muntu alakule)

Nawumo wahi ivayandesa mukuveta linga alakule kupangesa vipangi vyakulema, cipwe kuyandesa muntu mucifwa cakucuka mukusahula muntu.

Lisiko Iya 61

(Mulonga wa mazilo na nakupisyesa)

Cipwe kutumina cakuvanga kumamuna na cifwa cakukonekela na kuzituka ca kantsimbu, kuhitila mukuzangamesa ca:

- a)- Njila imosi yakupihisa, na milonga ikulwisa vantu ize ili mulisiko Iya Luvula;
- b)- Milonga ngwe muvayisonekela mulisiko.

Lisiko Iya 62

(Kupanga na kukala ha Cuma cimo)

Vyapwa vyaseho na kupanga mpundu, ha vyuma vize vya vusunga vilin-gika mukukanyamesa lisiko lize Iya fwilamo.

Lisiko Iya 63

(Kapandi kavaze vavakwata navaze vavakutu)

Nkala muntu kumukulo mukuzituka vanapandele kumulekesa, cipwe kumuzimbwila, ha ntsimbu ya kumukwata cipwe ya kumukuta, kutwala ha milonga yeni nakapandi:

- a)- Vatelele kumwesa kamenga cipwe kukwata ceni kwesekesa na mulonga wanavulumuna kuli vakacipangi caco, kwesekesa na lisiko Iya Luvula;
- b)- Kumuleka muhela kuze kuvakumutumina;
- c)- Kuzimbwila vavusoko na kulihakako kutwala kukamenga cipwe kutwala ceni, na kuze kuva kumutwalela;
- d)- Kuhangula umo mukakwohyela linga amukavangeye muvifwa vya kapokola na sompesesi;
- e)- Kuhilisisa lihako, ntsimbu kanda kusompa ciputuka;
- f)- Kuhilisisa lihako, ntsimbu kanda kusompa ciputuka;
- g)- Ka-e kulikwasesa mezi akulisinga cipwe akulwisa;
- h)- Kwendesika kuli mukakusompesa uze kakapandi kaco mukutavesa cipwe kati mukamenga ini kusompa ha ntsimbu ize inapumo cipwe yaku zitula;
- i)- Kuzimbula mulilimi lyevwa muntu cipwe kapitiya ini mukakulumbununa.

Lisiko lya 64
(Kukwika kuzituka)

1. Kivindika kuzituka vacitavesa lika mucifwa vimosi viva tavesa mulisiko.
2. Lipokola ini nkala mukambonge, uhasa kukwata muntu kwesekesa na lisiko livakuta mu Luvula, ha ntsimbu yakupihisa mukutetela kwesekesa na ntsimbu ivahangula vakamasiko.

Lisiko lya 65
(Kuhaka lisiko lya kuvulumuna)

1. Uze wose napisa mulonga weni ivene akapandi keni.
2. Nawumo ivahana mulonga cipwe kukuta ha milonga kuvanga havifwa vya lisiko livatumbika likutavesa kukuta kuvifwa vyanalingi muntu, ini mulisiko.
3. Keti kupangesesa masiko aze akukuta muntu aze antsa kavaatumbikile.
4. Nawumo wahi napande kuyanda muvifwa vya vunyungi vize vya vivipi, nga vyaco kavyesi mu endesezi ya masiko cipwe mukuhilula vyaco, kupangesa masiko akuhana mulonga kuli mukakupupisa.
5. Nawumo ivasompesa kuswa kumo haluhande lumo lika.
6. Vawacifuti vaze vanapisa vavanahye mulonga vali nakapandi kavifwa vivatumbika mulisiko lya Luvula, kutalesesa hamilonga yanapange muntu kwesekesa na ntsimbu.

Lisiko lya 66
(Ntsimbu yakuhwa ca milonga na vifwa vya kunyunga)

1. Kacatelele kukale vifwa vya kuvindika milonga kati ihwe mucifwa ca nkomenena, kuhonowa kuzituka, kukuta muntu myaka yose cahi. kakulova kakwohyela.
2. Vose vakamilonga vavakuta mucifwa eci na vakevo vali nakapandi kakuvohyela kuhitila mumasiko akundama kukuhana mulonga na kusindiya mpundu mwakavangeya.

Lisiko lya 67
(Ntsimbu ya Milonga)

1. Nawumo ivakuta akale na mulonga, kuhonowa kwendela na lisiko lya Luvula, vose vavakutu cipwe vali na milonga, vunoni vali nakapandi kavunyungi kutwala kukusompa.

2. Vohyela cipwe vasambwesa uze ivanakana kesi na mulonga.
3. Vose vakamilonga vali na kapandi kakwohyela kuhitila kuNgazi kwe-sekesa na lisiko linga vavakwase.
4. Vaze vavakuta vali na kapaandi kakutambula kumenekela ca Ngazi vavo, vavusoko vavo vasepa, vakacikungulikilo, mukusimutwila, kakwesi mulonga nawumo wahi kwesekesa na litavasyano lya mukana (e) Lisiko lya 63 uze uli mu 3 ka Lisiko lya 194.
5. Vose vaze vakamilonga kavesi navuhasi vwakukala na Ngazi omwo lya kuhonowa (lumbongo) vatelele kuvanyunga mwacili kwesekesa na lisiko.
6. Wose ivakutu ali nakapandi kalyohyela ivene kulikwasa mwose kutwala kuvifwa vya nkuta kwesekesa mwana yongwela ivene hakutwala hamilonga yeni nakuya mwaya lisiko.

Lisiko lya 68
(Habeas Corpus)

1. Vose vali nakapandi kukala na kasingimiko na muntu kuhaka cipwe kukuta muntu kuhona mulonga.
2. Muntu wose ali nakapandi kuli vyose vyakundama hamuntu nazituka amba alingisa mukukala mumilingu.
3. Lisiko litavesa cifwa kuhona kusahula muntu.

Lisiko lya 69
(Habeas Data)

1. Vose vali nakapandi ka kutuntula (ciyulo ca mangana) ya habeas data linga vatantekeye mizimbu ya vutulikilo, vutulikilo vwa mizimbu cipwe visoneka, linga vazive mukati kaco, hamo naku sindiya kusungamesa cipwe kuhana kutantekeyesa lweka kutwala kuli vikevyo, kuhitila mulisiko nakunyunga vuntsweke vwa nguvulu vuntsweke vwa vusunga.
2. Cizila kusonekesa kutwala kuvyamilingu, munkala mana a mezi a njambi, kuvinyunga vya kamilingu, mucifwa cakahangu cipwe kuli tala kumeso, cipwe kuli tala cipwe kulundulula visoneka vya muntu kuveka, ndo kuvangu vivalavesa mulisiko.
3. Cizila naka vene visoneka, vya vantu kuva citatu cipwe kulundulula visoneka vya muntu kuveka, ndo kuvanga viva tavesa mulisiko.

4. Kuhandeka navaka habeas data, kuvize vya kulundulula vya seho kutwala ku Lisiko hanima.

Lisiko lya 70
(Kuhana cinzinda cipwe kutwala)

1. Keti kusekula muntu muka ngola cipwe kumulundulula.
2. Keti kusekula muntu cipwe keti muka cifuti mwafwa lya vakamilingu cipwe kumutwalelavyo mukamenga, ini kumukanena nkala mulonga, kakumuyandesa ini kuveta howe.
3. Zinkuta zya mukangola zyantantekeya, mumasiko ngwe ngavezi navize vukuvalumbununa, nakwesekesa na masiko atwatande.
4. Nga vinapu visinganyeka vya nkuta, kutwala kuli muka cifuti ceka, mukumutuhula, nga umo avundila kutambula ca ngozi, kaha ciya kuli vakamasiko aco nga vatavesa kukavangeya lisiko.
5. Lisiko litala vize vitavesa hali muwacifuti ceka hakusekula cipwe kulunduluka.

Lisiko lya 71
(Kapandi kakutonda vuvando)

1. Vahana nzili kuli wose apwe muwacifuti kahambanza nga kesi nakuyoya mwacili mukalisi navakwavo kuvutozi kumukavangeya mucifwa ca milingu, kutwala kukulunduluka kuze kwaholo, kwesekesa masiko amafuti kwalenga.
2. Lisiko lilumbununa ha visoneka kutwala kuli muka kutina mucifwa ca milingu.

Lisiko lya 72
(Kapandi kusompa muacli mwayilamo)

Kuli vose muwacifuti ali nakapandi kusompa mwavusunga kwesekesa na lisiko.

Lisiko lya 73
(Kapandi kakuvundila, kumutambi, kulinyenga na kwambulula)

Wose ali nakapandi kakusolola, muvumo cipwe muvwingi kuli vakamasiko cipwe nkala vose vatala vya kukukwasa linga vakaneheko vukwasi, vuze vukulondeka kwesekesa na lisiko.

Lisiko lya 74

(Kapandi kavilinga vya mbunga)

Nkala mukacifuti, halikalyeni cipwe mbunga na zituka muvipangi vya vuyoye, vwacili, kalis, yoyesi, sompisi kwose kkahyanga kuyoyela muntu, cihindu cacili, vunyungi mwe mwayila yoyesi ya muntu.

Lisiko lya 75

(Vipangi vya Nguvulu na vya vantu muvwingi)

1. Nguvulu na mbunga vapwa vamo vakala na vipangi vya kuliseza-seza vivalihya kufuma kumintango yavo, vakakupanga na vaka kusekasyana mukufwitangana vipangi kwesekeka na lisiko lya endesesi nga kusoloka kusevuka lisiko, kuzituka cipwe cihanda cikwavo.
2. Eyi mitwe ineha vyose evi vyapwa vyavipi kaha vakevo vatela kuvitala kwesekeka na lisiko.

KAPITULU III

KAPANDI NA VITUME VYA VUFUKO, MBUNGA NA CISEMWA

Lisiko lya 76

(Kapandi ka Vipangi)

1. Cipangi cinapu kapandi ka muntu wose.
2. Mukakupanga wose ali na kapandi kakulilongesa ize milimo, kumufweta ndando yacili, kuhwima, ca ngonde yamutuntu, kulilelesa muvila na kulinyunga kumilimo, kuhitila mulisiko.
3. Mukunyunga kapandi ka vipangi, cakundama kuli nguvulu kwalondeka:
 - a)- Kuneha zinjila zyakuhana vino vipangi;
 - b)- Vose vatela kupwisila hamolika mukusakula ca milimo ize muntu naziva cipwe yala ini mpwevo muvipangi na cifwa cize cacili, linga kati kukale kusokela cipwe museto mu vifwa vyose vya katonde;
 - c)- Kulilongesa ca kusoneka nacamana akulikulisa,hamo nakuhana seho kumilimo yavakavipangi.
4. Kusekula cipwe kufumisa mukakupanga cakuhonowa mulonga kacesi cakutavesa, cekuneha kuze kuvupangelo ndo vafwete mukavipangi uze vafumisa, kuhitila mulisiko.

Lisiko lya 77

(Cihindu na vunyungi vwa mbunga)

1. Nguvuvulu nahana Kunitango yambunga, nayize yakulihitila naya Nguvulu natungu na kuhana mwaku kanehamo tupandi twose, vukwasi vwa vihamba na kulilelesa, na kapandi ku kukukwasa vanike kunzivo yavupapelo, muvutondi, na muvusinakazi namuvifwa vyeka navyeka vize kavyendesha vipangi mwacili, kuhitila mulisiko.
2. Mukuhana kapandi kuvukwasi vwa vihamba na kulilelesa, vya kundama kuli nguvulu:
 - a)- Kukanyamesa na kutala mwacili vya vukangule mucifuti cose;
 - b)- Kwendesha mwacili nakupangela, kusekasyana na kupangesha vyuma vize vya vulembwe, vya mpundu, vya cipatela na vifwa vikwavo mwakkukanenamo misongo;
 - c)- Kuhana nzili kuya lutwe mukulilongesa vya vumbamba, kupula nakuhalulula vilongesa vya vihamba na cihindu.
3. Kuhana nzili yakulimena na kupangela hamo mukutwala ku cihindu, kulivyukisila na kulinyunga ca mbunga yose kucikavangeya kuli nguvulu kaha vekucipanga kuhitila muli vize vili mulisiko.

Lisiko lya 78

(Tupandi twa kulikkasesa)

1. Uze muka kuvipangesha ali na kapandi kuvyuma, mukutambula mizimbu na kumulumbunuina, kumutsilielesa ntsimbu kucuma cipwe vyuma, na vunyungi kutwala mukuvipangesha.
2. Uze mukakuvipangesha ali na kapandi ka kumunyunga mukupanga cimo na mukuhana vyuma ku cihindu na mwono kuli vyose vize vineha kumupisila kuvyeni.
3. Kutambeka na kkambulula vyuma vize vyaku landesa vavisoneka mulisiko, vavindika lika kkambulula vyuma muvuntsweke, cipwe muvifwa vikwavo vya kuhenga vya kwonga.
4. Lisiko lyohyela mukakuvipangesha na vunyungi kutupandi tweni.

Lisiko lya 79

(Kapandi kukulilongesa, kucisemwa na vuheho vwa mbunje)

1. Nguvulu nasiwisa ku vose kulilongesa ca vakuluntu, kulilongesa cakuputuka vwinike, kuvilika vya cisemwa ku viheha vya mbunje, kuhana nzili mukukundama ca vantu vakuliseza seza, vakulihitila mukukavangeya, kuhitila mulisiko.
2. Nguvulu akolesa mumana na mukusanda ca mana ahwekalambu.
3. Kutunga visinganyeka vya kulimena na vya kulipandakana mumitamba ya kulongesa, na vya cisemwa na senga ya mbunje vyose vili mu visimutwila vili mulisiko.

Lisiko lya 80

(Vwinike)

1. Vanike vali nakapandi nakuvahaka mana akulihitila a vusoko, mutungisi na nguvulu, ava mukupangela hamolika vatela kunyunga kutwala kulwisisa vifwa vya kuyandesa, katombo, kupangesesa vanike muvifwa vikwavo vya kasahuntu kuvantwamena, na kuvusoko na kumintango yamilimo yakuliseza-seza.
2. Visinganyeka vya mbunga yose kutwala kuvusoko, na kusikola na kucipatela atela kunyunga vitume vya seho yakama ya vanike, mukupwako cifwa ca kulikulisa cavo, mukutakama, mumana na mucisemwa.
3. Nguvulu nahake vunyungi vwa kulihitila kutwala kuvanike vana vantsika, vase vitondi, vase vavaseza cipwe cifwa cose ca kulihitila mukuyoya cacili ca vusoko.
4. Nguvulu nahangula mana akuhaka vanike muvilongesa vize vyacili nakutala hakukola cavo muvyuma vyacili.
5. Cizila, kuhitila mulisiko, kupangesa vanike vavandende mucitso ca kulilongesa.

Lisiko lya 81

(Vakwenze)

1. Vakwenze vali na vunyungi vwa kulihitila mukupwisamo tupandi twavo muvufuko, mutungisi na mucisemwa cahyana cikuma:
 - a)- Mu kulilongesa, mukutanga ca kulihitila na mucisemwa;
 - b)- Mukuhana cipangi ca kulivanga, mu milimo na muvunyungi mutungisi;

CIVULA CA CIFUTI CA NGOLA

- b)- Mukuhana cipangi ca kulivanga, mu milimo na muvunyungi mutungisi;
 - d)- Mukulilongesa ca kukanyamesa muvila na vuheho vwa mbuje;
 - e)- Mukuhana kupangesa ntsimbu yakulihkalela.
2. Kukavangeya vize vasoneka vili hamizimbu yahanima, lisiko livene likwinika ntsina ya kulikulisa ca mwono kavakwenze.
 3. Mwono kakutwala ha vakwenze katela kupwa Cuma cakulivanga kuko-leso muntu kamukwenze, kukana mana acili linga engile mu mwono kakuyoya mwacili, vizango mukusinganyeka ca kuzituka mu vyuma vyose mucitungi.
 4. Nguvulu, mukulipandakana na vusoko, na masikola, mintango yakulihitila, vivunga vyakala mutungisi, vivunga vya kulipandakana vya twala kucisemwa na kulipandakana ca vose muviheho na senga, vyekuneha nakukukwasa vivunga vya vakwenze mukuya lutwe mulivize vanazange kuhona, hamolika na kulipangela camana na vakwenze va vifuti vyose.

Lisiko lya 82

(Tusinakazi)

1. Tusinakazi vali na kapandi kavunyungi na vukwasi kucifwa cakuyoyela na kukala hamolika navusoko mucitungisi vaze vasingimika vulemu vwavo vuntu nakulitenga cipwe kulivwa vulika mucitungisi.
2. Visinganyeka vyakutwala ha tusinakazi vaze vali namyaka yayingi, ikukungwiya vifwa vya tala ha vufuko vwa ciyoyelo na cisemwa cize cikuhana vuhasi kuli vantu vaze vanakolo vuhasi vwa kupanga vyavo, kuhitila mukupangela hamo mu mwono, kacitungisi.

Lisiko lya 83

(Vitondi ni Vilema)

1. Vakacisemwa vaze vitondi, navo vali natupandi, navo vali na kuzituka kuvyuma vyose vize vivasoneka mu Luvula, kuvasokela mu vyuma vyose linga kati kukale kuvasokela zinjila kuvyuma vimo.
2. Nguvulu natungu visinganyeka vya vose mukunyangilila, nakuvatala mwacili, kuvyukisa na kukungwiya vose vilema, mukukwasa vusoko vwavo nakufumisa makalu aze apandele kuvakana.

3. Nguvulu natungu visinganyeka, mukuhana kulongesa mbunga muvifwa vya kupangela hamo, kasingimiko na cikeketima na ngozi kuli ava voose vanike mucifwa eci.
4. Nguvulu nahake nakukukwasa kukulilongesa cakulihitiila vilyo vize caziva kuli muntu wose uze ali na vutondi.

Lisiko Iya 84

(Vaze valwile nzita laza vinganzule vacifuti)

1. Vaze valwile nzita yakuneha kulimena cipwe kufumisa cifuti mu vuntompo, vaze vose vakulemana na kufumisaho vulema mwomo Iya vuswalale hamolika navanavavo vavandende na vampwevo zavo vaze visupo kunzita, vali na cifwa na vunyungi mulisiko Iya Luvula kuhitila kuli nguvulu namutungisi, kuhitila mulisiko Iya Luvula.
2. Vinapuko kapandi kuli nguvulu, kutunga mana aze asakutala hakuhaka ava mu mwono kayoyesi, kuvufuko, nacisemwa cambunga ize twasimutwiya ha mezi ali hanima, hamo naka kunyunga, kuhaka seho na kunyungilila vyuma vize vyaseho vafwitangana mukuyoya cavo.

Lisiko Iya 85

(Kapandi Kakukana ha kukala na kuyoya cacili ca mwono)

Muka cisemwa wose ali nakapandi mukukala cacili na kuyoya cacili.

Lisiko Iya 86

(Mbunga ize ya yoyela Hambanza ya cifuti)

Nguvulu ahaka nzili kuli vakangola vaze vahambanza ya cifuti nakuzundula kulinunga na cifuti cavo, muvifwa ca vupite vya vuyoye, vilika na cisemwa nakuhaka cifuti kumutima na kulikukwasa na mbunga ya Ngola ize ya yoyela muze vapwe ngwe vose vamo ni namaninga amo, mucisemwa nakuvuluka Ngola.

Lisiko Iya 87

(Vyuma vize vya seho vyalaza, cisemwa na vungangula)

1. Vakwa cisimwa nambunga vali na kappandi kakusingimika, na kuhama seho kunyungila cisemwa, vilika, malimi ni miyati na vyose vya twala há vungomba.

2. Nguvulu azundula na kukanyamesa mukunyangila na kuhana seho kuli vize vyose vulemu vya cifutu kuhonowa kusuva, cisemwa na vuvangula vwa mbuga.

Lisiko lya 88

(Kapandi ka Kukundwiya)

Muntu wosi ali na kapandi kakukundwiya vilinga vya zifweto zya mbunga na tungisi kwesekesa na seteko ya vipangi vyeni na nganyo yakutambula, kuhitila mu lisimu na vyeku fweta, um cifwaca kufwila ca lisimu ngwe kulisiko.

MUTWE III

VUFUKO, ZIMBONGO NA VUKALO MUMWAKA

KAPITULU I

MASIKO MU MUKULOVA

Lisiko lya 89

(Vitume Vyakulova)

1. Vuvyuke na vilinga vya vufuko vya mana hakusingimika tupandi twa vantu na kusokoka ca vantu muvukama, hakusansela vipangi, seho ya vuntu na lisiko lya tumamesi, mukukava masiko ano:
 - a)- Mutamba Wa vipangi vya nguvulu mukupwa muka kwendesela vufuko vwa cifuti na kuya lutwe ca cifuti, mwinsi lya masiko a cifuti;
 - b)- Kusokoka ca kufuka na vilinga vya mingoso, mukuvingila mwinsi lya masiko;
 - c)- Vulandeselo vwa vyuma, vwa kulitombola na vilinga vya seho ya kulipika mu kusekasyana, kulisingimika, mukukava mpoko ya lisiko;
 - d)- Kasingimiko na vunyungi vwa vyuma vya muntu;
 - e)- Vukwasi vwa vyuma ku mbunga;
 - f)- Kutepulula kahangu mu tungisi na vukwasi vwa mbunga;
 - g)- Kulihula ca litavasyano lya mbunga;
 - h)- Vunyungi vwa mbunga na mavu.
2. Vukwasi vwa nguvulu na vifwa vwavyo vikendisika na lisiko.

Lisiko lya 90
(Kusompa Catala havunsunga)

Nguvula azundula kutantulwisa cambunga kuhitila mu:

- a)- KukaVa matumbe akuhana vufuko vuze vavuzuke kumbunga cahyana cikuma kuli vaze ciyoyelo cavo cili mwamupi mucitungisi;
- b)- Kuzundula kutwala ha vusunga kumbunga, uze Nguvulu atumina kuhitila mu mitamba yatala ha kukavangeya kwenda cacili cavyuma linga vavipangese mukwoloka kuli vose na kwivuka ngozi mumitamba yose ya mwono wa cifuti;
- c)- Kuzundula, nakukukwasa mwakwendesela vyuma yakulimena mutupandi twa mbunga;
- d)- Kuzundula, nakukukwasa mwakwendesela vyuma yakulimena mutupandi twa mbunga;
- e)- Kukanika nbunga yose muvyuma vyose cili, vinapu vusuka vwa ntsintsa na nzili yambunga mukupangela hamo kutwala lutwe, cahyana mukukala cacili ca mwono.

Lisiko lya 91
(Kutumba vutumbe)

1. Nguvulu ikendesa, kuhilula na kuhyanesa kuyalutwe ca cifuti, kuhitila mu njila ya vutumbe, na visoneka vya Luvula lwa Masiko na lisiko ca kuzeneka kusembulula visoneka vya muntango 14 ka Luvula lwa Masiko.
2. Cisinganyeka ca kutumba vutumbe ca kuhyanesa vipangi vya kutwalesa lutwe cifuti, mu kuhasa kupangezyela mwacili vufuko vwa cifuti, kunyunga mavu na seteko ya cili ya kuyoya ca vana va cifuti.
3. Lisiko likalumbununa na kuhilula njila ya vutumbe vwa cifuti.

Lisiko lya 92
(Mitamba yavufuko)

1. Nguvulu akakundwiya kuyoyela hamolika ca mbunga, ku ntuko na mitamba ya vivunga, mu kukwohyela na kunyunga ca vose, kuhitila mu visoneka vya lisiko.
2. Nguvulu akatava na kwohyela kapandi ka muntu ka kupangesa na kulinga vufuko vwa vitingitingi, kuhitila mu Luvula lwa Masiko, lisiko na cisemwa.

Lisiko lya 93
(Cisete Ca Mbunga)

1. Kwendesa vilinga vya cisete cakaama ya cifuti na kuvutuhula cikapwa kapandi ka nguvulu.
2. Lisiko lika likutwamenena mu kuhilula vilinga vya cisete ca vufuko mu kapandi ka nguvulu, na vifwa vya kunehesa vilinga vya vufuko.

Lisiko lya 94
(Vitenga/Vufuko vwa Nguvulu)

Vitenga vya nguvulu na vantu valisiko vakwendesa na lisiko lya mbunga vapwa mutamba wa mbunga cipwe mutamba wakuntuko, mu kulitombola na Luvula lwa Masiko na lisiko.

Lisiko lya 95
(Vuhasi vwa Mbunga)

1. Vuno vukevwo vufuko vwa mbunga:
 - a)- Mema a mukati kacifuti, mukalunga katupandama na cikulo cakwo, kumolika na visali, zingunja na mema a zindonga, kumolika na vikulo vyazyo;
 - b)- Vize vya mwono na vya kuzeneka mwono vya kala mu mema amukati ka cifuti, mu mema amukalunga vatupandama, kuzinzinza na vifuti, mu mihela ya vufuko na kwinsi ya mema amukalunga;
 - c)- Mwilu lya cifuti;
 - d)- Vufuko vwa mumavu, zindunzi zya mema a vihamba, zimbengwa zya kwinsi ya mavu na vyeka vya vufuko vwa mu mavu, kufumisako mavwe angoco, nkala livu na vize vyose vya kulikwasesa mu kutunga;
 - e)- Mikwakwa na zinjila zya mbunga, zimbonge zya vikuma, vyana vya zindeke, vyavu vya mbunga na zinjila zya kumboyo;
 - f)- Cikulo ca mema-a-kalunga na mutamba ka mwilu lya mema-a-kalunga;
 - g)- Mihela ivatulikila kunyunga mavu, ya kunyungila na visoka, kumolika na vize vivatungako;
 - h)- Mihela ivatulikila kutunga vyana vya zindeke na vikuma, vya kuhangula na lisiko;
 - i)- Mihela ivatulikila vunyungi vwa vuswalale;

- j)- Vivumba vya civulwiso na vitenga vya cisemwa ca cifuti, vivahangula na lisiko mu kuvipwisa vya mbunga;
- k)- Vikwata vyeka vivahangula na lisiko cipwe lisiko lya vifuti.
2. Vitenga vya mbunga keti va kuvindikila muntu, kuvitandela ha muntu cipwe kulipwisavyo kunzili.
 3. Lisiko liykumwesa vitenga vya mbunga na kulumbununa vize vya mutamba ka nguvulu na vize vya vantu kulisiko lya mbunga, nguvulu na vize vya litavasyano, cipwe mu kuhangununa vitenga kuli nguvulu.

Lisiko lya 96
(Vya kuntuko)

Vitenga (Vufuko) vize kavyesi muLuvula lwa Masiko na lisiko mu kupwa vya mbunga ya nguvulu na vantu va kuhangula na lisiko vyapwa mutamba ka kuntuko ya nguvulu, kaha vyakundama kulisiko lya vyaku ntuko cipwe mukuvisika ca kulihitila, na kuvyendesha ku lisiko.

Lisiko lya 97
(Kuhonowa Kukalulula vya Cifuti)

Vyose vize vikahitila mulisiko mukuvipwisa vya cifuti na vize vikatambwila na nzili ya lisiko vikapwa vya kufwilamo na kuhonowa kuvyalulula, ca kuzeneka kuyengula mpoko ya nzango ya cifuti mukuvihaka kuntuko.

Lisiko lya 98
(Tupandi twa livu na Musenge)

1. Livu likelyo vufuko vwa katete vwa nguvulu kaha lyapwa mutamba wakuntuko ya nguvulu, linga ihase kuhana na kwohyela ha tupandi twa vantu nkala cipwe vaze vakuhangula kulisiko na vitingitingi vya kumembo, kuhitila mu visoneka vya Luvula lwa Masiko na lisiko, lya kuzeneka kuyengula visoneka vya lipapelo 3 lya muntango owu.
2. Nguvulu ikatava na kunyunga kapandi ku livu lya kuntuko, ngwe kuvisoneka vya mu Ngunzi ya Masiko.
3. Kuhana livu lya ku ntuko canguvulu, cipwe kutambula nakuhana, cikalingika lika kuli vana vacifuti, kuya muvisoneka vya lisiko.

**KAPITULU II
ZIMBONGO NA LISIMU**

**Lisiko Iya 99
(Vilinga vya Zimbongo)**

1. Vilinga vya zimbongo vavivyukisa mukutumbika kuzipanga, kutambula, kuvwezelela na kunyunga zize ziliko, kaha kukungwiya na kulikwasesa zimbongo mwacili mukutwala lutwe kufuka na tungisi, ngwe ku Luvula Iwa Masiko na lisiko.
2. Kuvyukisa, kupangesa na kutwamenena zinzivo zya zimbongo veku-vihilula na lisiko.

**Lisiko Iya 100
(Mbango ya Cifuti ca Ngola)**

1. Cisete ca Cifuti ca Ngola cikeco Mbanki ya Nsina, ikeyo Vutuhwisilo vwa cifuti ca Ngola kaha cipangi cayo cakaama kupwisamo ndandoya kufwila mu kunyunga seho ya zimbongo zya cifuti na kukanyamesa vilinga vya zimbongo, ngwe kuvisonoka vya Luvula Iwa Masiko na lisiko.
2. Cisete ca cifuti ca Ngola cikeco cili na mpoko ya zimbongo na vuhimpwilo vwazyo. cekulinga cipangi caco nakumwesa nzili yayo ya kulimena, ngwe kuluvula Iwa Masiko na lisiko.
3. Ntwama wa cisete ca Cifuti ca Ngola vekumuhangula kuli Ntwama wa Cifuti, mu nima ya kuhalakana vaka Nzango ya Masiko, ngwe kuluvula Iwa Masiko na lisiko, mukukava, mu cifwa eci, njila ino:
 - a)- Kuhalakana vya owo muntu vekuvisangumuna kuli Ntwama wa Cifuti;
 - b)- Kuhalakana vya owo muntu ivakuhangula cekumanusukila mu kuvota havisinganyeka, ngwe ku lisiko;
 - c)- Cili kuli Ntwama wa Cifuti kulinga cizango ca kumanuswila mu kuhangula owo muntu.
4. Mihato va Ntwama wa Cisete ca Cifuti ca Ngola vekuvahangula kuli Ntwama wa Cifuti, ngwe kuluvula Iwa Masiko na lisiko.
5. Ntwamena ya cisete ca cifuti ca Ngola wekutuma, nkala mwaka, kuli ntwamena ya cifuti na kuli ntwamena ya nzango ya masiko na lisiko, umo muzimbu ukusolola kutwalelela na kumwesa mangana akupangesa zimbongo, kuhonowa kusuva kasingimiko wa Lisiko Iya cisete,

hakutwala ngwe, vakanzango ya masiko, vakwasa kukavangeya mwacili lizimu lili na kwendela haka ngwe mwili na kusingimika lisiko na luvula.

Lisiko Iya 101
(Vipangi vya Lisimu)

Vipangi vya lisimu kunehesa zimbongo kunguvulu na mitamba ikwavo ya mbunga, mu kuhasesa nguvulu kulinga vipangi vyayo vyose na kuhasa kupangezyela zimbongo na vufuko vwa cifuti ku mitamba yose mukupwisa hamo.

Lisiko Iya 102
(Lisimu)

1. Lisimu likahanguka na lisiko, likelyo likahangula ntsimbu yalyo, seteko, nganyo yalyo na zinzili zya vakakufweta.
2. Masiko alisimu ka ekuya kucifwa ca laza, kuvanga aze a cifwa ca nsindiye, omo nga zya vyuka ku vaka kufweta.
3. Kuputuka ca lisimu cize capwa vukwasi ku mintango ya nguvulu, hamolika na seho ya kulitambwola, vye kusungama na lisiko.

Lisiko Iya 103
(Vikungulula vya kulihitila)

1. Kuputuka, kusungamesa na kumanesa ca vikungulula vya kulihitila ku vukwasi vwa mbunga, mu kulikwasesa zinjila zya mbunga na vifwa vikwavo kulisiko kuvanga vika kale mulisiko na kuvitaleseselamo.
2. Kukungulula vukwasi ku vunyungi vwa mbunga, kutava ca vilinga cipwe vukwasi vwa vivunga vya mbunga, ngwe kuvisika vya lisiko Iya vya kuntuko, na vyeka vyahanguka na lisiko, kuvanga vikalingiwa na lisiko.

Lisiko Iya 104
(Vutumbe vwa vya Kulanda vya Cifuti)

1. Mu Vutumbe vwa VyaKulanda vya Cifuti mukakala vya kutavesa laza mu vutumbe vwa zimbongo mumwaka cipwe myaka mucifuti kaha vinapande kumwesa vizango, vusulilo na vilinga vize vya mu vutumbe vwa cifuti.

CIVULA CA CIFUTI CA NGOLA

2. Vutumbe vwa Vya Kulanda vya Cifuti vya kupwisamo, mu kulitombola na nganyo ya cifuti kaha na vumeselo, mwakaku mwaka, kumitamba yose ya vukwasi na zinzivo zya mbunga. Zimbongo zyose zya kulimena na vunyungi vwa mbunga kaha vinapande kuvyukisika mucifwa ca kuhasa kulanda vyose viva tumbile.
3. Vya kulanda vyose vya cifuti vinapande kumwesa seteko ya zimbongo zya kutuma kumintango ya nguvulu ku zimbonge, ngwe ku lisiko.
4. Lisiko likulumbununa zinjila zya kutantuluka, kumwesa, kutambula, kupanga, kutwamenena na kusika ca vyakulanda vya cifuti.
5. Kupanga ca Vutumbe vwa Vya Kulanda cikalitombola na masiko a kuzeneka vusweke, kupanga mu vuvyuke na kumwesa vyose kaha vekuvyendesha vaka Nzango ya Masiko na Nkuta ya Kutalesesa, ngwe kuLuvula lwa Masiko na lisiko.

MUTWE IV

KUTUNGA ZINZILI ZYA NGUVULU

KAPITULU I

VITUME VYA MBUNGA

Lisiko lya 105

(Muntango katale ha cifuti)

1. Vantwamena vacifuti na Ntwamena Wacifuti, wa nzango yamasiko acifuti na zinkuta zya cifuti.
2. Kulongesa, kulicinga, endesezi ya mintango ya zinzili zya vutumi vwa cifuti vyose vavisoneka mu Luvula.
3. Mintango ya Vutume vwa cifuti yapande kusingimika na kutepesa kulimena ca pangisi ize vahaka kuhitila mu Luvula.

Lisiko lya 106

(Kwinika Ntwamena wa cifuti na Ngazi vamunzango ya masiko ambunga)

Ntwamena wa cifuti na Ngazi vambunga munzango yamasiko, vapwa vakuhangula mukuhangula cimolika muvwihi, cakusweka ca ntsimbu kuhitila mulisiko lya Luvula.

Lisiko lya 107
(Nzango ya tala hakuhangula)

Endesi yakuhangula vekwivyukisa ku muntango watala hakuhangula vitume vyaco, vutume kutunga muvila, civunga cize cakalamo, kupanga, kuhana kapandi kamilimo aze kali mulisiko.

Lisiko lya 107-A
(Kusoneka catala hakuhangula)

1. Lisoneka lya kusakula linapu lyakusindiya kaha ntsimbu yose veku-lulinga kuli vantwamena vaze vakala na kapandi kaco kupwa ngwe vakwa nguvulu, ngoco vakevo kavasuvile vivunga vikwavo vyapangela mbunga, ngwe mwaya lisiko lya luvula.
2. Hambanza yacifuti kusoneka cakusakula vekucilinga ndo muntu asoloke hamutuntu, ntsimbu kusakula kanda, kuvupangelo vwa meso acifuti ya cifuti ca Ngola, kuhitila mulisiko lya Luvula.

KAPITULU II
NZILI YA NGUVULU
CINANGA I
NTWAMENA WA CIFUTI

Lisiko lya 108
(Cipangi ca cifuti na Nzili ya Nguvulu)

1. Ntwamena wa cifuti likeye mukuluntu wakama, Ntwamena wanguvulu kaha ikeye ntwamena wa maswalale vangola.
2. Ntwamena wa cifuti ali nakapandi kavuntwama vwanguvulu, uze ali namuhato weni wamucivali, nava ntwamena vavandende.
3. Vantwama va mintango vali navikwasi wavo vakakusoneka cipwe mihato yavo nga vali navo.
4. Ntwamena wacifuti ahana nakunyunga kulinunga cambunga, kulimena na kukumateya cifuti cose, kaha akumenako mbunga muvisinganyeka vya mukati na hambanza ya vifuti.
5. Ntwamena wa cifuti asingimika na kwohyela Luvula, anyunga na kuka-vangeya masiko na civwasyano na kulikuta ca vifuti vyose, kuzundula nakunyunga livwasyano na kupanga cacili ca mintango ya Nguvulu.

Lisiko lya 109
(Kuhangula)

1. Vekusakula ntwamena wacifuti kupwako mukuluntu na mutwe mucifuti cose, umu ndzango ya cifuti cose, ya civunga ca milingu cipwe civunga cakulipandakana ca milingu cize civasakula cikuma kuhitila mukuhangula cambunga, cilingika kuhitila mu Lisiko 143. na na vifwa vya luvula lwa lisko.
2. Ntwamena vakakuvotela vamumuena ha halipepa lya lya kuvotela.

Lisiko lya 110
(Kutavesa, nakuhonowa kutavesa na vitanganeso)

1. Vatavesa kupwa ntwama wa cifuti ca Ngola kupwako mukacisemwa mpundu, uze ali na myaka makumi atatu na myaka itanu, uze wayoyela mpundu mukati kacifuti kwesekesa na myaka likumi kaha naka uze nazituka, ali na kapandi keni, apwe muvuswale cipwe muntu kangoco uze ali na citso muvisinganyenga na munzili ya muvila.
2. Kavatavesa kupwa ntwama wa cifuti ca Ngola:
 - a)- Vaze Vakacisemwa vaze vali navisemwa vivali;
 - b)- Vaze vapwile vantwama vacifuti vapangele visuho vivali;
 - c)- Vantwamena va cifuti vaze vava fumisile, vaze vavyanene cipwe kuseza cino cipangi;
 - d)- Vantwamena va cifuti vaze valivyanene cipangi mu vutimi vwa mucivali;
 - e)- Muwacifuti uze ivahakele mu kamenga mummyaka itatu yakamenga;
 - f)- Vaze kavesi na vuhasi.
3. Vavindika kutuntula citwamo ca vuntwama vwa cifuti uze acili muzinzili zya cipangi:
 - a)- Zintwamena azinkuta za kusompesa vaze vekwohyela mbunga muzinjila zose zavatunina;
 - b)- Vakakusompesa va nkuta ya Luvula lwa masiko acifuti na nkuta yatala hakutanda;
 - c)- Ntwamena ya nkunta yakusompesa na muhato weni;
 - d)- Vilyo vya mintango yatala ha kusakula ca kulimena;

e)- Maswalale na vilyo vya nzili yatala ha vuswalale.

Lisiko Iya 111
(Kutuntila Citwamo)

1. Kutuntila citwamo ca vuntwama vwa cifuti cekupwa kusakula ca Civunga ca milingu cipwe civunga ca kulipandakana ca milingu.
2. Kutuntila citwamo ca vuntwama vwa cifuti tunambe hanima, cinase kukungwiya muntu wose cipwe uze kakundamene ku civunga ca milingu.

Lisiko Iya 112
(Litangwa na Ntsimbu ya Kuhangula)

1. Kuhangula cambunga capande kucitumbika muntsimbu ya makumi atanu na awana (90) ca ntsimbu kanda yavutumi vwa ntwamena ya cifuti, na Ngazi vambunga vaze vali nacitwamo mu nzango ya masiko, cafwila ntwamena wa cifuti kutumbika ntsimbu, kuhitila mulisiko Iya Luvula.
2. Kuhonowa kuvindika vize vili mucinanga ca n. 2 ca Lisiko Iya 128. na n. 3 ca Lisiko Iya 132., kuhangula cambunga capwa cakulingiwa mu cihanda ca matangwa amucivali cangonde ya kantsukwe mwaka uze vakwa vutumi vwa ntwama wa cifuti hamolika na Ngazi ambunga mu nzivo ya masiko, vyose vyapandama kuli ntwamena wacifuti kutumbika litangwa na ngonde, kuhitila mu lisiko Iya Luvula.

CINANGA II
NTSIMBU YA VUTUMI, KUSWANESA NA KUSINTSISA

Lisiko Iya 113
(Ntsimbu ya Vutumi)

1. Ntsimbu yavutumi vwa ntwama yacifuti, ili nantsimbu yakusimbula ya myaka itanu, cekuputuka halitangwa Iya kuswanesa nakuhaka ntsimbu yakuswanesa ntwama wacifuti wamuha.
2. Ntwama wose napande kupanga visuho vivali vya myaka kupwako ntwamena wa cifuti.

Lisiko Iya 114
(Kuswanesa)

1. Ntwamena wacifuti ivaswanesa vekumu swanese kuli ntwama wa nkuta ya Luvula.

2. Kuswanesa cekulingiwa ndo munima ya likumi lya matangwa na matangwa atanu kufuma ha kutanda zivotu zya kumanuswila.
3. Kusakula ca citwamo ca vuntwamena wa cifuti cikupwa cihande cakulikalila hakuwanesa Ngazi a nzivo ya masiko.

Lisiko lya 115
(Kulisinga)

Hacilika ca kulisinga, Ntwamena wacifuti ivasakula, na livoko lya cilyo kusaleka ha Luvula lwa Cifuti ca Ngola, kaha alisinga muze:

Yange (Lizina Lyose), mukuswana ha citwamo ca vuntwamena vwa cifuti, njikulisinga:

Kupanga na nzili yange yose cino cipangi civali nakunjivwavesa;

Kukavangeya nakutumina kukavangeya, Luvula lwa Cifuti ca Ngola na masiko acifuti;

Kwohyela Kulimena ca cifuti, na vutumi vwa vvangana, kulinunga ca mbunga na kulipandakana ca cifuti cose;

Kwohyela ciyulo, kulihangwila na kukolesa kukala cacili na kutwala lutwe cambunga yose ya Ngola.

Lisiko lya 116
(Kuseza Vuntwamena)

Ntwama wa cifuti nase kuseza citwamo, kuhitila mukusoneka mukanda kutuma kunzivo ya masiko, naci tantekeyeso ca kunkuta ya Luvula.

Lisiko lya 116-A
(Mupangesi ya vutumi wa vunguvulu kuvumanuswilo)

1. Muntsimbu wa kambanya wakusakula na kuswanesa ca ntwamena wa cifuti wakusakula, vinapu vyakapandi ka ntwamena wacifuti uze ali ha Ntwamo cipwe uze acili havutume, linga kati alinge vize vivindika kwendesha cacili ca cilika ca nguvulu kuli Ntwamena wamuha.
2. Kuhonowa vitanganesa kuli vize vili mumezi ali mu numelu yaha nima, omo nga kuli vimo vya vwasivwasi vize vili mpundu, kaha ntwamena wa cifuti uze ali hacitwamo nase kusolola vifwa vize kavyapandele vya vutumi weni kuhitila mu Luvula.

3. Lisiko livene litumbika ntsimbu na vifwa vyakuseza cipangi kuli ntwama wacifuti uze afumaho nawuze asintsaho.

**CINANGA III
KAPANDI**

**Lisiko Iya 117
(Kambendekela ka Luvula)**

Kapandi Wa Ntwama ka cifuti, na pangisisi yose yikenika muluno Luvula.

**Lisiko Iya 118
(Muzimbu ku mbunga ni kucifuti cose)**

Ntwama wacifuti ahandeka kumbunga ya cifuti, mukusokolola mwaka wa milimo kuli vaze vapanga munzango ya masiko acifuti, muzimbu kucifuti cose muze muhaka ntsongo kumakalu ambunga kuhana kuyoya cacili ca mbunga ya Ngola nakuzundula cifuti linga ciye lutwe.

**Lisiko Iya 119
(Kapandi kupwako Ntwama wa cifuti)**

Vyose Vyakudama kuli Ntwama wacifuti:

- a)- Kutoma ntsimbu yakusakula cambunga na kusakula cakulimena ca zimbonge kuhitila mulisiko Iya Luvula;
- b)- Kutanda Mizimbu kunzivo ya masiko ya cifuti;
- c)- Kuhana nzili ku nkuta ya Luvula Iwa masiko kukavengeya zisimbi za masiko mwaya vifuti, cipwe kutepulwola camasiko, muze muyatwala lisiko Iya Luvula;
- d)- Kulondeka na kufumisa Tungana va cifuti, vaka kusoneka va cifuti na mihato vatunganda va cifuti;
- e)- Kulondeka ntwama wankuta yakama yacifuti, na vantwama va nkuta vanahatemo;
- f)- Kulondeka Ntwama wakama wa nkuta yakama, na muhato wa wankuta na mbunga ikwavo Yava kakusompesa kuhitila muvisinganyeka vya ntwama wakama watala ha kusompa;
- g)- Kulondeka Ntwama wakama wankuta, na muhato wankuta na mbunga ikwavo yava kakusompesa vankuta, kuhitila muluvula;
- h)- Kulondeka Ntwama na muhato na mbunga ikwavo Yava kakusompesa va nkuta yakama ya maswalale;

CIVULA CA CIFUTI CA NGOLA

- i)*- Kulondeka na kusulula muka kukonka wacifuti, na mihato, namihato vandende va cifuti, hamolika na vakakukonka va maswalale vakakusoneka vacifuti namihato vatunganda va cifuti;
- j)*- Kulondeka na kusulula vantwama vacikasa ca cifuti ca Ngola na muhato, kuhitila mulisiko lya Luvula;
- k)*- Kusakula na kufumisa vantwama va zimbonge zya kama zya cifuti namihato vavo;
- l)*- Kuhana Cilanyo munjila yakuzituka kuhitila mulisiko lya Luvula;
- m)*- Kutwa mutambi wa nzita nakulinga ciyulo, hakuvwisisa nzango ya masiko;
- n)*- Kusahula cipwe kuzitula uze ali kalisi yacili mukumena kucinja ca mulonga;
- o)*- Kutwa mutambi wakulisweka, kukavangeya mezi avakwa nzivo yamasiko;
- p)*- Kutwa mutambi wakulisweka, kukavangeya mezi avakwa nzivo yamasiko;
- q)*- Kuhana vulemu cipwe kuluka lizina lya vunganzule kuhitila mulisiko;
- r)*- Kutumbika cipwe kuhaka ca Luvula kumasiko akuhilula Luvula na masiko akwavo;
- s)*- Kutwamena Nzango yamatumbe akuyula ca cifuti;
- t)*- Kuhangula vilyo vyakuhana matumbe akuyula kuvilyo vyatala ha zisimbi kuhitila mulivize vili muLuvula;
- u)*- Kuhangula vilyo vya matumbe akuyula vya kukukwasa ntwamena wa cifuti na vantwama va vyunyungi vwa cifuti;
- v)*- Kukala natupandi twakuli sezaseza vase vali mu Luvula.

Lisiko lya 120

(Kapandi kupwako Ntwamena wa Nguvulu)

Vyakundama kuli Ntwama wacifuti, kupwako mutwe wanguvulu:

- a)*- Kusakula endesesi ya milingu ya cifuti kuhitila mu Luvula;
- b)*- Kusakula njila ya kwendesesi cifuti muvukama, na endesesi ya mbunga;
- c)*- Kuhana lizi munzivo ya masiko acifuti kutwala ha lumbongo kwendesesi cifuti, luze lwatala hamwaka na mwaka;

CIVULA CA CIFUTI CA NGOLA

- d)- Kwendesa vipangi na vilika vya vutumi vya pangisi ya kwoloka ya cifuti, ca vantu vangecize na maswalale, vakuluntu linga vapange tupandi na kukana vifwa kupangela hamolika na endesesi yakulimena;
- e)- Kwinika ntsina nakuhaka vaze vatumina cipangi ca nguvulu;
- f)- Kutumbika numelu ya tunganda vacifuti, vakakusoneka va cifuti na mihato va tunganda vacifuti;
- g)- Kwinika ntsina yapangisisi ya tunganda vacifuti na kutavesa ca matumbe aciyulo ca tunganda;
- h)- Kupinga kutavesa ca kusakula kunzivo yamasiko acifuti;
- i)- Kusungamesa vilika vya kusakula, vize vatavesa munzivo ya masiko acifuti;
- j)- Kuhana cisinganyeka catala hakusakula, kuhitila mumezi akusakula alisiko lya kunzivo ya masiko acifuti;
- k)- Kusana na kwendesa kulikungulula ca kukukwasa catala kuyula tunganda vacifuti na tunganda, nava nguvulu va zimbonge zyakama zya cifuti;
- k)- Kutumina na kwendesa vipanga vya muhato wa ntwama ya cifuti na tunganda, nava nguvulu va zimbonge zyakama zya cifuti;
- m)- Kuhaka lisiko lya kukavangeya cacili ca kukavangeya kwenda cacili ca masiko.

Lisiko lya 121

(Tupandi kumasepa amafuti ahambanza)

Vyakundama kuli ntwamena wa cifuti, muvutumi vwa vusepa vwa hambanza:

- a)- Kutumbika nakwendesa pangisisi ya vunguvulu vwa hambanza;
- b)- Kupwako meso acifuti cipwe kumenako cifuti;
- c)- Kusayina nakutava kwesekesa navyuma, munima yakuhilula livwasyano lya mitamba ivali;
- d)- Kusakula na kuhisa tunganda vamafuli na kwinika tunganda vakulihitila;
- e)- Kutavesa tunganda vacifuti va hambanza.

Lisiko Iya 122
(Kapandi kupwako mukuluntu wakama mumaswalale vose vacifuti)

Kanapu kapandi ka ntwamena wa cifuti, kupwako mukuluntu wa maswalale vose vangola:

- a)- Kukala na cipangi ca mukuluntu wa maswalale vose Vangola;
- b)- Kulitwika mintango yakama yose ya maswalale vamata va cifuti ca Ngola muvifwa vya nzita;
- c)- Kulondeka na kusulula ca ntwama wa kama kavose maswalale vanzita na muhato wamucivali wamaswalale vamata, kwivwilila kumamuna catala ha cifuti;
- d)- Kulondeka na kusulula vitwamo vya kulisezaseza vya maswalale na vakuluntu vamaswalale, kwivwilila kumamuna ca vunyungi vwa cifuti;
- e)- Kuzundula na kunyunga, hamo nakusulula ekufumisa maliviza Vantwamena vakulihitila va maswalale va cifuti cangola, kwivwilila kumamuna ca vunyungi vwa cifuti;
- f)- Kulondeka na kusulula mukuluntu wa tupokola wa cifuti cose na mihato va tupokola va cifuti, kwivwilila kumamuna ca vunyungi vwa cifuti;
- g)- Kulondeka na kusulula vitwamo vya kulisezaseza vya tupokola va cifuti, kwivwilila kumamuna ca vunyungi vwa cifuti;
- h)- Kuzundula na kunyunga, hamo nakusulula ekufumisa maliviza Vantwamena vakulihitila vatupokola va cifuti, kwivwilila kumamuna ca vunyungi vwa cifuti;
- g)- Kulondeka na kusulula vakuluntu, na mihato na vakuluntu va mintango ya mana avunyungi acifuti, kwivwilila kumamuna ca vunyungi vwa cifuti;
- j)- Kuhana vimweso na mazina a vunganzule avuswalale natupokola.

Lisiko Iya 123
(Kutantekeya mahungu avunyungi vwa cifuti)

Wapwa na kapandi Ntwamena WA Cifuti ha mangana a vinyingi vya kulova ca Cifuti:

- a)- Kusakula vifwa vya vunyungi vwa cifuti kwendesa kangisisi;

CIVULA CA CIFUTI CA NGOLA

- b)- Kuteta, kutumina na kuhangula kutwala mantseno akupangesa avunyungi vwa cifuti;
- c)- Kutavesa na kuvyukisa pangisi ya cifwa ca vunyungi vwa cifuti na kusakula kutwala mantseno akukana milimo na ya kupangesesa maswalale va ngola, ya tupokola vacifuti na mintango ya vunyungi vwa mukati na mintango ya mana na vunyungi vwa cifuti;
- d)- Kusana na kwendesa nzango ya vunyungi vwa cifuti;
- e)- Kutwalelela kwononoka camaswalale amata Ngola, vatupokola na vivunga vya mangana amahungu avunyungi vwa cifuti masiko aluvula na avisonokeso akulyanena.

Lisiko lya 124

(Kutumbuka ca masiko kunzivo ya masiko acifuti)

1. Ntwama wa cifuti atavesa masiko kunzivo ya masiko acifuti makumi atatu amatangwa munima ya kwatambula.
2. Ntsimbu kanda eyi ntunda ya ntsimbu, ntwama wa cifuti nase kupinga, mucifwa ca kulova ku nzivo ya masiko, kuhilula ceka ca endesi nambe vifwa vya pangisisi.
3. Na munima yeci kuhilula mukulana ca $\frac{2}{3}$ va meso ambunga nga vatavesa uno muzimbu, ntwamena wa cifuti nase kutoma ntsimbu yakupwa likumi na atano amatangwa (15) kufuma litangwa livahilula uno muzimbu.
4. Ntsimbu kanda iheta eyi ntsimbu ivahaka hanima ya mizimbu ntwamena wacifuti natela kupinga ku nkuta ya Luvula kuhilula yakumenaho hakuhitila mulisiko lya Luvula ya Nzivo yamasiko Luvula.

Lisiko lya 125

(Cifwa ca Vilinga)

1. Mukupanga ca ntwamena wa cifuti ali nakapandi nakutoma Lisiko lyakundama kukusakula cavu ntwamena vwa cifuti, lisiko lya vu ntwamena lyakumenako, vize vahaka mumukanda wakama wa Cifuti ca Ngola.
2. Cisolola cifwa ca lisiko lya kusakula lyatala havantwamena vacifuti, vilinga vya ntwamena wa cifuti uze uli hamifunda e) e i) ya Lisiko lya 120.

3. Cisolola cifwa ca lisiko lya kusakula lya tala havantwamena vacifuti, vilinga vya ntwamena wa cifuti uze uli ha Lisiko lya 126.
4. Vavihilula vifwa vya masiko avutumi avuntwamena vifwa vya ntwamena wa cifuti vize vili mu mufunda eyi a), d), e), f), g), h), i), j), k), l), m), n), o), p), q), t) na u) Lisiko 119. hamifunda g) na m) ya Lisiko lya 120., namufunda d) ka Lisiko 121., na mufunda c), d), e), f), g), h), i) na j) ka Lisiko 122., ose a Luvula lwa masiko acifuti.
5. Vilinga vya Ntwamena wa cifuti vize vilitombola na kapandi keni kupwako ntwama wa maswale vose vize kavesi munumelu ili hanima, inapu vimweso, masiko na mukanda wa ntwamena wa maswalale vose mucifuti.
6. Kumwesa masiko avisonoko antwamena wa cifuti kupwa manangulo avipangi.

Lisiko lya 126

(Lisiko Lya vantwamena vacifuti lya kusakula nalya kumenako)

1. Ntwamena wa cifuti ali na kapandi ka kwalumuna Lisiko lya vuntwamena lyakumenako nga kuli, cipwe muvifwa vya vwasi vwasi na vyaseho, cisinganyeka oco ndo cilikwate na kwohyela cambunga, kaha nakuyitwala muvwasi kunzivo ya masiko a cifuti linga avavakalumune naku apwisa masiko, na kucinja nambe cahi, cipwe kwavyana.
2. Masiko akwoloka avantwamena vacifuti cipwe akumenako, ali nangolo ya lisiko.
3. Kacitava kukuta masiko atala ha vuntwama vwa cifuti akumenako ku:
 - a)- Vitume na matumbe akulihitila mpundu akundama kunzivo ya masiko acifuti;
 - b)- Ndando yalumbongo yanguvulu yatala hakwendesa cifuti mwaka na kumwaka.
4. Mucifwa eci vene kacitava kunkuta masiko akundama kuvuntwama akumenako kutwala kuvyuma evi ane ha cimbalanganye kumasiko aze akunzivo ya masiko aze avandamena kwatuma kusonekesa.
5. Masiko antwamena acifuti akumenako vekwasungamesa muntsimbu ya makumi atanu na avala, nga ihita eyi ntsimbu kaha kaapanga nawa, nga akavapwisa kupwako masiko kunzivo ya masiko acifuti.

6. Ntsimbu yakutamo ize vatumbula ha numelo yahanima vayitanda kufuma litangwa lya kusandula Lino lisiko mu mukanda kakama ka cifuti.
7. Masiko Antwamena wa cifuti akumenako vanase kuzanzululako ntsimbu yakulifwa, ngwe vakanzivo yamasiko kanda vamanesa kuhilula mukati ka makumi atanu na avali amatangka.
8. Kacitava nawa kwalumunako, munzango yaco yakukana vusunga, lisiko lya tala havuntwama lyakumenako lize kavatavele ku nzivo ya masiko acifuti cipwe aze ahonowa vulemu muntsimbu eyi yaco.

CINANGA IV

KAPANDI KULIFUMINA NA CIHELA CA NTWAMENA WA CIFUTI

Lisiko lya 127

(Kutwala ha milonga)

1. Ntwamena Wa cifuti keti Ntwamena kuvyuma vize alinga omo ntsimbu apanga, twasimutwila ha vifwa vya vungumba, kusahula cifuti navifwa vya milonga vili muluvula lwa masiko a cifuti aze cizila kavasa kwakonekela.
2. Kuhana mulonga na kufumisa ha citwamo cize civyanesa kutuntula kulonda avu vuntwama lweka nawa.
3. Kumilonga ize ya ikalu mukupanga ceni, Ntwamena wa cifuti nase kumana kunkuta yakama mukumusompesa munima ya kuhwa myaka itanu yavutumi.

Lisiko lya 128

(Kulifumina ca Ntwamena wa Cifuti)

1. Munima yakuhilula kutanganesa cacipi cipwe vukalu vuze kavwesi na mwakuvuyula kutwala hanzivo ya masiko a cifuti, Ntwamena wa cifuti nase kulifumina livene, kuhitila mukusoneka mukanda kuutuma ku nzivo ya masiko, na citantekeyeso ca nkuta yakama.
2. Kulifumina ca Ntwamena wa cifuti kuhitila mu numelo ili hanima itanganesa kumwanya, canzivo ya masiko nakusana kusakula cambunga ntsimbu kanda, eci ca tela kulingiwa mukati ka makumi awana a matangwa.

3. Ntwamena wa cifuti uze nasolola kulifumina kuhitila muLisiko uno hanga ucili nakupanga, kutwala kuvifwa vya na vilinga vya kwendesa cili hantwitwi, ndo naha kuswanesa Ntwamena kamuha uze vasakula mukuhangula ca cahateko.
4. Kulifumina kacekuneha vifwa mukuvyana vino vahandeka laza mu Lisiko 116. ya Luvula lwa masiko kuli awa kacitava kuhilukila mukusondolola ca endesesi ya kufumisa kulitala muhandikisi ya mitambela ikwavo.

Lisiko Iya 129

(Kufumisa Ntwamena wa cifuti)

1. Ntwamena wa cifuti vanase kumufumisa ha vuntwama kuhitila mu vifwa vino:
 - a)- Kumilonga wa kwenda vungungu vwa cifuti;
 - b)- Mukulinga ,kutambula vyuma vyambala namilonga ya lifwika kanwa;
 - c)- Kuhonowa citso na nzili na mana linga atwalelele lutwe mukupanga;
 - d)- Mukupwaco uze ali na visemwa vivali cimo keti cacisemwa;
 - e)- Kumulonga weka naweka uze vavyanasa mu luvula lwacifuti.
2. Ntwamena wa cifuti vanase kumufumisa kuhitala mumilonga akulya-tangela luvula lwa masiko cipwe kweseka kwahingika:
 - a)- Cifuti ca kulihangwila na kapandi;
 - b)- Ku vunyungi vwa cifuti;
 - c)-Kwendesa cavilyo cipwe mintango ya Nguvulu.
3. Vyakundama hali nkuta yakama itantekeye nasakula vifwa vyatala hamilonga ize ivasoneka hamifunda a), b) na e ha numelu 1. ya Lisiko ivasokolola kuhingika kutwala kuli ntwamena wa cifuti.
4. Vyakama vya kankuta ya Luvula lwa lisko kutantekeya na kusakula vifwa vya kufumisa ca ntwamena wa cifuti vize vi simutwiya hano hamifunda c) na data n. 1 hamo nawa ha n. 2 ya Lisiko uno.
5. Vifwa vyakuhana mulonga ni kapandi kamulonga na vifwa vya kufumisa ca ntwamena wa cifuti vize vili zinumelu hanima vikavangeya ngecize:
 - a)- Visinganyeka vya vifwa vinapande kuvikavangeya mukulova kaha vya kundama kunzivo ya masiko;

CIVULA CA CIFUTI CA NGOLA

- b)- Cisinganyeka ca vuputukilo vacisolola mulikamo kacivunga ka meso ambunga apangela munzivo ya masiko vaze vapanga;
 - c)- Kuhalulula na kusilikinya vacitavesa kuvwingi vwa 2/3 vwa mesiko ambunga aze apangela munzivo yamasiko, amba vwose vatume kulekesa ni kupinga mwakukavangeyelamo ku nkuta ya kama cipwe kunkuta ya luvula lwa cifuti, kweseka nacifwa caco.
6. Eyi endesesi inapu yakulivanga cikuma kutwala kuvwingi vwa vyose kaha yapande kuyitantekeya nakutoma ntsimbu yakutamo yacita na makumi avali amatangwa kufuma ha kutambula kupinga caco.

Lisiko lya 130

(Vumupulungwa vwa citwamo)

1. Kuli mihela yacitwamo ca ntwamena wacifuti mu vifwa vino:
 - a)- Kuvyana vutumi, kuhitila mu Lisiko lya 116.º;
 - b)- Kutsa;
 - c)- Kufumisa;
 - d)- Kuhonowa cihindu ca muvila na muvisinganyeka;
 - e)- Kuseza citwamo.
2. Cihela ca milimo vekucitala na kucitavesa ku nkuta ya Luvula lwa masiko, kuhitila mulisiko lya luvula lwa masiko acifuti.

Lisiko lya 131

(Muhato wa Ntwamena wacifuti)

1. Muhato wa ntwamena wacifuti napuko cilyo ca kukukwasa ntwamena wa cifuti mukupanga milimo yavunguvulu.
2. Vasakula muhato wa ntwamena wa cifuti kupwako wa mucivali ha mukana, kacifuti camutuntu, kucivunga ca milingu cipwe civunga cakulipandakana ca milingu, kakuhangula mukusakula ca mbunga cize cilingika kuLisiko lya 143.º na luvula luno.
3. Muhato wa ntwamena wa cifuti, asintsila ntwamena kacifuti nga likeye wahiko hambanza yacifuti, nga kulivimo vimukuta kupanga ceni kaha namuvifwa vitanganeso, mulyevi vimutavesa kulitwika cino cipangi na kutumina vuno Vunguvulu.

4. Vapangesa kuli muhato wantwamena kacifuti, na kukwatelako kuhitila mu mitambela 110., 111., 113., 114., 115., 116., 127. na 129., 130., 132. na 137. ya luvula lwa masiko acifuti, kupwako muzimbu uze uli haLisiko lya 116. vawu sintsila kuhitila mumukanda wa kutumisa kuli ntwamena wacifuti.

Lisiko lya 132

(Kusintsisa Ntwamena wa Cifuti)

1. Muvifwa vya cihela cantwamena kacifuti uze ivahangula, cino cipangi vanase kucipanga kuli muhato kantwamena kacifuti, ndo kukumanusula ca myaka ya vutumi, na vukama vwanzili, kuhonowa kupwako ntsimbu yakukavangeya myaka yavutumi vwa vuntwanena vya cifuti, kuli vyose ovyo.
2. [Kuhulukila].
3. Mucifwa ca vitangesa vyakwiza ntsimbu imolika ntwamena wa cifuti na muhato wantwamena wa cifuti, ntwamena yanzivo ya masiko acifuti alitwika cino cipangi ndo hakuhangula ceka cambunga, cize catela kulingika muntsimbu yacita na makumi avali a matangwa kuputukila avahilwile vino vitanganeso.
4. Muvifwa vya vitanganeso ntwamena wacifuti ivahangula, ntsimbu kanda vamuswanesa, owu vanase kumusintsila kuli muhato wa ntwamena wacifuti ivahangula, kukavangeya zindendelo zya vusunga, kupwako myaka yavutumi vwa vuntwamena vwa cifuti.
5. Muvifwa vya vitanganeso vize vya kwizilila hamolika vya ntwamena wacifuti na muhato weni ivahangula, ntsimbu kanda vava swanesa civunga camilingu cipwe civunga cakulipandakana ca milingu, cize uno ntwamena wacifuti na muhato weni vavahangule kaha omo lya vukalu vanase kusakula vaze vatela kuvasintsila, muli vaze vameso a mbunga ali munzivo ya masiko acifuti vaze vavahangula hamukana wacifuti cose hamutana umo linga vavaswanese.
6. Vya kapanda ka nkuta ya Luvula lwa masiko kuhilula makalu aze ali muluvula lwa masiko acifuti nakuhaka ntsongo na ntsina kumezi vasi-mutwila laza.

Lisiko Iya 132-A

(Kusintsisa ca muhato wa ntwamena wacifuti)

1. Muvifwa vya cihela ca muhato wa ntwamena wacifuti, muvitanganesa kavyesi na ntsimbu cipwe muvifwa vili ha n. 1 ka Lisiko lyahanima, vinapu vyakapandi civunga camilingu ni civunga cakulipandakana camilingu kuhitila hamukana umo kakusakula ntwamena kamucivali wacifuti, kuhangula weka uze amusintsila mukati kavaze vapanga munzivo ya masiko acifuti wa kuhangula hamukana wacifuti mukana, linga vakamuswanese kuhitila muli ntwamena wacifuti uze ali nakupanga.
2. Mucifwa ca vitanganeso muhato wa ntwamena wacifuti uze ivahangula, ntsimbu kanda vamuswanesa, vyakundama kucivunga camilingu cipwe civunga cakulipandakana ca milingu cize civamusakwile, kuhangula weka mukakumusintsila uze vahangula ha cifuti cose, hamukana umo linga vase kumuswanesa hacitwamo kuhitila muli ntwamena wacifuti ivahungula.
3. Vyapandama ku nkuta ya Luvula lwa masiko acifuti kuhilula cino citwamo, navize vitanganeso nakutavesa kuhangula muka kumusintsila vize simutwiya ha Lisiko uno.

Lisiko Iya 133

(Vitume vya vantwamena vacifuti valaza)

1. Vantwamena vacifuti vaze valaza vali na kapandi kakuyoya camwono wavo muvyuma vyose muvunguvulu kuli vize vili muluvula lwa cifuti kuya kuvilyo vya matumbe akuyula cacifuti.
2. Mukapandi kacifuti na mbunga mukuhana vulemu vwa citwamo ca vuntwamena vwa cifuti, vantwamena vacifuti vaze valaza vali natupandi otu:
 - a)- Nzivo yakulihitila;
 - b)- Vaka kumunyunga;
 - c)- Minyawu yakumukukwasa;
 - d)- Vantu vaze vakumukukwasa akupanga;
 - e)- Navyeka vize vili mulisiko.

3. Lisiko lya kukavangeya lize lili muLisiko lyacitava kulipangesa kuli va ntwamena vacifuti vaze valaza, vaze vafumine ha citwamo mwafwa lya milonga kuhitila mu luvula luxo.

CINANGA V

VILYO VYAKUKWASA NTWAMENA WA CIFUTI

Lisiko lya 134

(Nzango ya matumbela atunganda vacifuti)

1. Civunga ca matumbe akuyula ca ntwamena wacifuti cikeco muntango wekukwasa ntwamena wacifuti mukusungamesa nakupanga ca visinganyeka muvwingi vwa cifuti na kwendeselamo vyuma vya cifuti.
2. Cino civunga ca tunganda vacitwamena kuli ntwamena wacifuti muze muli nawa na muhato wacifuti, tunganda vacifuti na tunganda vakwavo.
3. Vakakusoneka vacifuti na mihato vatunganda vanase kuvalanya linga kucikano ca matumbe aciyulo catunganda vacifuti.
4. Vyakudama ku nzango ya matumbe aciyulo ca tunganda vacifuti kuhandeka ha mutana kutwala ku:
 - a)- Vifwa vya vutumi, na mwakulingilamo;
 - b)- Cikuta masiko aze akuhutukila kuhita munzivo ya masiko acifuti;
 - c)- Vilinga vyatala hakuhangula ca ntwamena wa cifuti;
 - d)- Njila yakuvyukisa mwakwendeselamo cifuti;
 - e)- Zindendelo zya ntwamena kacifuti vyakutamo vize vya cili mwakutumbikilamo masiko;
 - f)- Vivwasyano na mafuti ahambanza kutavesa ndo mpoko ya ntwamena kacifuti;
 - g)- Kukana njila yacili yakupangela kutwala ku visinganyeka vya vutumi vwa ntwamena wacifuti;
 - h)- Vyuma vyakuliseza-seza vize vyatela kuvihaka nakuvihituluka kuli ntwamena wacifuti.
5. Lisiko lyendesesa nzango ya tunganda vacifuti lize valitavesa mu Lisiko lya vuntwamena vwacifuti.

Lisiko lya 135
(Nzango yamatumbe wacifuti)

1. Nzango ya matumbe akuyula inapu muntango wakuhana matumbe kuli ntwamena wa cifuti.
2. Nzango ya matumbe akuyula Ntwamena wacifuti vayitwamena kuli ntwamena wacifuti kaha ili vilyo evi:
 - a)- Muhato wa ntwamena wacifuti;
 - b)- Ntwamena wanzivo ya masiko acifuti;
 - c)- [Kuhilukila];
 - d)- Ntwamena wakukavangeya cifuti;
 - e)- Vantwamena vacifuti vaze valaza vaze kavavafumisile hacitwamo;
 - f)- Vantwamena va vivunga vya vivunga vya kulipandakana vya milingu vama munzivo yamasiko acifuti;
 - g)- Likumi navatanu va vantu vaze ntwamena nase kwinka munt-simbu yakutamo kusimbula cantsimbu yavo cakupanga, kuhonowa vitanganesa vyakunehesa kusintsila kuntsimbu yose.
3. Kutwala kumitwe ya mezi avasungamesa, ntwamena wa cifuti nase kulanya vilyo vakwavo linga vakale muciwano ca nzango yamatumbe a kuyula ca cifuti.
4. Vilyo vya nzango yakumamuna na kuyula ntwamena wacifuti vali na kapandi kavunyungi muvifwa vyakulihitala vya vuyoye, nakuli vaze vapanga munzivo yamasiko acifuti kuhitila muluvula lwa masiko acifuti.
5. Endesesi ya nzango yakuyula ca cifuti vacitavesa kulisiko lya ntwamena wacifuti.

Lisiko lya 136
(Nzango ya vunyungi vwa cifuti)

1. Nzango ya vunyungi vwa cifuti ukewo muntango wa tantekeya na kuhilula vyose vya ntwamena vwa cifuti kutwala kumizimbu yakundama kwendesa visinganyeka vya vitume na mana avunyungi vwa cifuti, hamo nakusungamesa, pangesezi nakuhana kasingimiko kumaswalale vacifuti, mwakwendesa cifuti namumintangoo yakuliseza-seza yakuhana lisiko na mintango ikwavo ya mana akulihitila ha vunyungi vwa kulihitila ca cifuti.

2. Nzango ya vunyungi vwa cifuti vatwamena kuli ntwamena kacifuti navilyo evi:
 - a)- Muhato wa ntwamena kacifuti;
 - b)- Ntwamena kanzivo ya masiko;
 - c)- Ntwamena kaNkuta ya Luvula lwa masiko acifuti;
 - d)- Ntwamena ka Nkuta yakama yacifuti;
 - e)- Ntwama uze mukakukavangeya vyuma wacifuti;
 - f)- Tunganda vacifuti na tunganda vakwavo vakwinika kuli ntwamena ka cifuti;
 - g)- Vilyo vakwavo venika ntwamena wacifuti.
3. Kusungamesa na pangisesi ya muntango katala ha kuyula na vunyungi vwa cifuti vyose vavitumbika mu lisiko lya va ntwamena vacifuti.

CINANGA VI

**VILINGA, KUHAMUKA NA TUPANDI TWA TUNGANDA
VACIFUTI, TUNGANDA, VASA VISONYEKA
VACIFUTI NA MUHATO KA TUNGANDA**

Lisiko lya 137

(Vilinga vya tunganda vacifuti na tunganda)

Mucifwa ca milimo vwa kuhana kulintwamena wacifuti, Kanganda wacifuti na tunganda vahatemo vasoneka lisiko na vitume vya Nguvulo, vize vahaka mumukanda wa cifuti.

Lisiko lya 138

(Kuhamuka)

1. Vipangi vya tunganda vacifuti, natunganda vahatako, vakakusoneka vacifuti namihato vatunganda valiseza navutumi vwa meso ambunga vapangela munzivo ya masiko acifuti na cipangi catala ha kusompa kutwala kukusompa cambunga.
2. Vipangi vya tunganda vacifuti, vakakusoneka vacifuti na mihato vatunganda valiseza na vipangi vino:
 - a)- Milimo nafweto ku mintango ya mbunga nambe yakulimena kufumisako vyatala hakulikulisa camana;

CIVULA CA CIFUTI CA NGOLA

- b)- Kupanga milimo ya, napangesesa ni ya vyose ovyo vipangi mucitun-
gisi cakusekasyana na mumintango ya kulisezaseza vize vava lutwe
muvyuma vya kusekasyana;
- c)- Kusekasyana ca vumesene.

Lisiko Iya 139

(Vifwa vya Kapandi kazinguli)

Muhato wantwamena kacifuti, na tunganda vacifuti natunganda vakwavo
vanapu vilyo, vya milingu kuhitila mu lisiko, kuli ntwamena wa cifuti.

Lisiko Iya 140

(Kulitwika Milonga)

1. Tunganda vacifuti, na vakakusoneka vacifuti na mihato vatunganda
vanase kuvasompesa kunkuta yakama kumilonga ize vapihisa cikale
mukupanga cavo nambe mungecize.
2. Tunganda vacifuti, tunganda na vakakusoneka vacifuti na mihato
vatunganda vanase kuvakuta munima yakukana mulonga nga vize
napihisa vyatela kumuzangamesa na mulonga kakamenga kakama
ka myaka 2 ivali, kweseka na mulonga, wakama uze vatela kumuhyia
kasitiko mummyaka yakama ivali.

KAPITULU III

KAPANDI KAZINZILI ZYA KUHANGULA

CINANGA I

VULUMBUNWISI, CITALAMO, KUTUNGA NA KUHANGULA

Lisiko Iya 141

(Vulumbunwisi)

1. Nzivo ya masiko acifuti ikeyo nzango ya matumbe acifuti ca ngola.
2. Nzivo ya masiko acifuti inapuko yakungwiya, nakumenako vaka ngola
yose, vaze vasolola vizango vya mbunga kaha ili na mpoko ya kuhitila
mumasiko acifuti.

Lisiko Iya 142

(Kutungu)

Nzivo ya masiko acifuti mukemo muli meso amenako mbunga vaze
vakusakula kuhitila mulisiko Iya luvula lwa masiko acifuti.

Lisiko lya 143
(Vifwa vya Kusakula)

1. Vaze vamenako mbunga munzivo ya masiko acifuti vavasakula kuhitila mumbunga, mukuzituka, kupwisila hamo tupandi, kukala navuntsweke, kuli mukacisemwa wacifuti uze napulakana kufuma hamyaka likumi, itanu na itatu, uze ayoyela mukati kacifu cipwe hambandza yacifuti.
2. Vaze vamenako mbunga munzivo ya masiko acifuti, vavasakula kwe-sekesa pangesezi ya kumenako izehana, vutumi muntunda ya myaka itanu, kuhitila mulisiko.

Lisiko lya 144
(Nzango yakuhangula)

1. Vaze vapanga munzivo yamasiko vakusakula kuhitila hamukana wacifuti, omo kuwanika mukana wacifuti cose na mukana wakumenako zimbonge zyakama zya cifuti cose.
2. Mukusakula meso ambunga, mukumenako muzimbonge ndo veku-pangesa vifwa vino:
 - a)- Mu número ya nkulalazi na makumi atatu atunganda akuhangula hacifuti cose, kumwesako ngwe, muvwingi vwa, mavoto oose vata-vesa mucifuti na vyahambanza;
 - b)- Kupwa tunganda vatanu vahangula mu Lisiko umo, kusolwesa ngwe Lisiko lyakuhangula likakawalyo.

Lisiko lya 145
(Kuhona kutavesa na vitanganeso)

1. Kavatavesa kuhangula vantu vaze:
 - a)- Vaze vali mumilonga yakuheta mummyaka 3 itatu;
 - b)- Vaze vaseza cipangi ca meso ambunga;
 - c)- vaze vakala na cenu cakwiziva kumbunga.
2. Vavyanesa kulisonekesa kucitwamo ca meso ambunga uze acili mukupanga:
 - a)- Vaka kusompesa na vatala hamuntango wa mbunga wamitambela yose;
 - b)- Vangazi va nkuta ya Luvula lwa masiko acifuti na nkuta yatala hakutanda;

CIVULA CA CIFUTI CA NGOLA

- c)- Twamena ya nkuta yakusompesa na twamena ya nkuta kamuhato;
 - d)- Vilyo vya muntango wakwendesa kusakula uze wakulimena;
 - e)- Maswalale na vilyo vya nzili yamata.
3. Vakacisemwa vase vali na visemwa vivali vya kutonda cisemwa cangola ndo lika vatavesa munima ya myaka itanu na ivali kufuma ha litangwa lya lisonekesele.

Lisiko lya 146

(Kutumana mukutuntula citwamo)

1. Vaze vatuntula citwamo ca vuntwamena vavasolola kuli vivunga vya-milingu, yalihitila, cipwe civunga cakulipandakana linga ini mikana hakale vakacisemwa vase kavakundamene kuvivunga vya milingu, kuhitila mulisiko lya cifuti.
2. Vano vatuntula citwamo ndo vapwise 5000 na 5500 vakakuhangula, mucifuti cose, kaha 500 na 550 vakakuhangula, muzimbonge zya kama zya cifuti.

CINANGA II

LISIKO LYA MESO AMBUNGA

Lisiko lya 147

(Vifwa vya Vutumi)

Vaze vapanga mu nzivo yamasiko, vapwa meso ambunga nakumenako mbunga keti lika kumitamba ize kuvava hangwila lika.

Lisiko lya 148

(Vuputikilo na cifwa ca vutumi)

1. Kupanga cameo amenako mbunga ciputuka kufuma hakuvaswanesa cavo kulinga kuli kungulula ca kulivanga ca kutunga kunzivo ya masiko acifuti munima ya kuhangula ca mbunga kaha cekusoka na kulikungulula ca kulivanga munima ya kuhangula cahatemo, kuhonowa vitanganeso ca kusondolola umo nambe kuvindika camuntu alweni.
2. Kusulisa uno mukana wa citwamo, ca munzivo yamasiko acifuti, omo nakusondolola, kusintsisa, kuvyana na zimbalesa cipangi, vili mu endesezi ya lisiko lya luvula lwa masiko acifuti.

Lisiko lya 149
(Kuhamuka)

1. Vaze vamenako mbunga vatela kupwa vakuhamuka kucipangi cavo:
 - a)- Ntwamena wacifuti na muhato;
 - b)- Tunganda vacifuti, tunganda, vakusoneka vacifuti na mihato vatunganda;
 - c)- Kanganda wahambanza ya cifuti;
 - d)- Ntwama watala hakusompa na nzango yatala ha mbunga;
 - e)- Vakuluntu vatala hakusompa na Muhato;
 - f)- Vilyo vya nzango ya matumbe yakama ya nzango yakusompa na muntango watala hambunga;
 - g)- Ntwamena ka mbonge zya kama zya cifuti, na mihato vavantwamena na vakuluntu va mintango yakwendesa nguvulu kumihela yaco;
 - h)- Vantwamena vatala hakulimena ca zimbonge;
 - i)- Vilyo vya mintango, endesesi na kukavangeya ca vivunga na mintango yambunga na vivunga vya kulipandakana vya mbunga.
2. Ntsimbu yavutumi vwa vaze vamenako mbunga nayo yapande kupwa yakuhamuka na:
 - a)- Mukupanga milimo ya mbunga ize vafwetela ku mintango ya endesesi yakwoloka nambe yacifwa ceka ca nguvulu;
 - b)- Mukupanga milimo ya endesesi, kupangesa cipwe cipangi cose oco ca mutungisi ya mingoso na mintango yeka nayeka aze aya lutwe muvyuma vineha vusuka vwa mingoso;
 - c)- Mucifwa ca vusepa vwa pangisi yavusunga ya milimo ize ya mintango ya mingoso yakwiza cipwe yahambanza ya cifuti;
 - d)- Kupanga cize cikwika milimo yakundama kumilimo ya nzivo yatala hamasiko acifuti, kufumisako vipangi vya kucivunga ca milingu , vakakulilongesa cipwe vivunga vikwavo vize vatantekeya ku nzivo yamasiko acifuti;
 - e)- Kusoloka cimo cakuhonowa kutavesa ca kufuminina mukusakula;
 - f)- Tupandi twa milimo ikwavo ize ilitombola navaze vamenako mbunga.

3. Pangisisi cipwe kwinka kuli imo milimo cipwe cipangi, vize vili muno Lisiko inapu cimweso mpundu cinehesa kulundula a ntsimbu ya kuswana vaze vamenako mbunga.

Lisiko Iya 150

(Kapandi katala hamwono)

1. Vaze vamenako mbunga kacitava kuvasompesa nga napihisa cipwe kumuzangamesa muvifwa vize asolola mukuhangula ini muvisin-ganyeka vize ahana muvikano, muvivunga vya milimo vya nzivo ya masiko acifuti, omo nga likeye acili nakupanga.
2. Vaze vamenako mbunga kacitava kuvakwata cipwe kuvahaka mukamenga cakuhonowa lisesa lyakufuminina kunzivo yamasiko nambe kati hantsimbu yamilimo yeni, kuvanga lika hamulonga uze vamuwana nawo hantsimbu ize mulonga umo wakama cikuma utondeka kasitiko ka myaka yakama ivali 2.
3. Munima ya kwawula cino cihande camulonga weni, uno wemanako mbunga nga ali nawo, nga vamukwata hantsimbu yaco vene mulonga uze wakama uze utela myaka yakama ivali 2, mbunga ya nzivo yamasiko vapande kuhana lisiko lyakumesa na kufumisa vunyungi navyuma vize vyatala hakapandi kavo, linga vayelutwe na cihande camulonga.

Lisiko Iya 151

(Kuvindika ca vipangi mu ntsimbu indende)

1. Vanase kumesa vutumi cipwe kupanga ca uze wamenako mbunga muvifwa vino:
 - a)- Kutwala kukupanga camilimo nga kavyalitombwele, kuhitila mu Luvula lwa masiko;
 - b)- Misongo ize ipulakana makumi atano na awana amatangwa 90;
 - c)- Kuseza cifuti muntunda yakupulakana makumi atanu na awanaamatangwa 90;
 - d)- Mukanda uze wakwambulula camilonga ize yatela kumuzangamesa ize ili naseteko ya myaka 2 ivali.
2. Ntsimbu yose nga kusoloka kumesa ca vutumi vwa uze wamenako mbunga, catela kumusintsila kuli umo wakumena, kuhitila mu n. 2 na 3 vya Lisiko 153. ya Luvula.

Lisiko Iya 152

(Kweca na kulikala kumena)

1. Uze wamenako mbunga citava avyane cipangi ceni kuhitila mukusoneka.
2. Uze wamenako mbunga ntsimbu yose nga:
 - a)- Akwinika kuli vimo vifwa vize kavilitombola na vitume vya Luvula;
 - b)- Kulana ca kuhonowa kusoloka cize cili mulisiko;
 - c)- Kukovela mu civunga camilingu kufumisako cize civamusakwile;
 - d)- Tuze vazangamesele kuvifwa vya kulyatangela vitume na lizina lyacili Iya nzivo yamasiko, kuhitila mulisiko Iya vitumbe Iya vilongesalize vatavesa muvisona vya masiko akundama kunzivo ya masiko;
 - e)- Nga vamona vifwa vize vili ha mifunda c), d) na e) yan. 1 Lisiko 153. ya Luvula Iwa masiko acifuti;
 - f)- Kacapandele kupanga cakuhonowa vulumbunwiso munzivo yamasiko acifuti, kuhitila mulisiko.

Lisiko Iya 153

(Kusalakanesa Cakangana)

1. Kuli cifwa cikwavo cakusintsila vaze vamenako mbunga muvifwa vino:
 - a)- Kuvyana cipangi;
 - b)- Kuzimbalesa cipangi cize cili ha mufunda b) wa n. 2 Lisiko 152. ya luvula Iwa masiko acifuti;
 - c)- Kukuta kuhitila mumulonga wakama uze myaka ivali (2) yakama yakamenga;
 - d)- Kuhonowa cintso ca vipangi;
 - e)- Kutsa.
2. Muvifwa vya kusintsila uze wamenako mbunga, cino cihela citava vacihake haweka, kwesekesa napangesesi, kuli uno wamenako mbunga ha mukana wacivunga ca milingu nambe civunga ca kulipandakana cize cakundamene uze naseza cihela ca mumpulingwa.
3. Nga hamukana uze kakundamene uze livenya citwamo, weka wahi, kacitava kucisintsila.

Lisiko Iya 154
(Kuvindikisa)

Tunganda twa Nzivo ya masiko vapanda:

- a)- Kuhakwila ni kupwa cihanda ca vihande ca masompeso alipwila na Nguvulu, ni mpamo hakuhakwila tupandi twa vuhasi twavo kulita na lisiko;
- b)- Kukala ntwamena, hakulembesyeka mukufwetesela na kuhakwila vava Nguvulu cipwe mwaya mbunga ya vantu, kulita na tavasyano ivamuhya kunzivo ya masiko acifuti;
- c)- Kulihaka hakulisonekesa mukutambula vimo vya vipangi, cipwe kulihaka mulitavasyano na Nguvulu namba na vantu vavivunga vyeka vasoloka kumbunga, na kukala na kapandi kaze vasoneka mulisiko;
- d)- Kukala hakusoloka hakusolola vilandeso.

CINANGA III
KULULIKA NA KUPANGESA

Lisiko Iya 155
(Kululika ca mukati)

Kululika na kupangesa ca nzango ya masiko acifuti vamera ha vulemu vwa uno Luvula lwa masiko acifuti.

Lisiko Iya 156
(Civunga ca kangana)

1. Civunga ca kangana capwa cimo caku nzivo ya masiko acifuti capanga:
 - a)- Helu ya zinsimbu zakufwitangana;
 - b)- Hakati kakuhangula lisiko na ha lyaha mwaka ukezako;
 - c)- Muzinjila zeka na zeka lisiko Iya tavesa.
2. Civunga ca kangana capwa kutumina kuli Ntwamena ka nzivo ya masiko acifuti navakwavo kupwa:
 - a)- Muhato wa Ntwamena wa Nzivo ya masiko;
 - b)- Muka kusonekesa;
 - c)- Vantwamwna va Vivunga zamilingu;
 - d)- Vantwamena za vivunga vya vipangi;
 - e)- Ntwamena wekutesesyela vipanga;

CIVULA CA CIFUTI CA NGOLA

- f)- Vantwamena vavivunga vya Vampwevo;
- g)- Likumi lya Tunganda ya nzango ya masiko acifuti;
3. Civunga cakangana catela:
- a)- Kupangesa tupandi twa tunganda twa nzivo ya masiko muze vavahya ntsimbu ngwe tunganda;
 - b)- Kululyeka kwizuvula mwaka wa milimo yavo;
 - c)- Kuhaka vuhasi vwa kusana mutambi linga vahase kuhilwola amo masiko mu vwovuno;
 - d)- Kukavangeya mwacili vipangi vya vikunguluko muvivunga vya lipwila pwila, hamo kuhulusyola vimo kavyesi na vulumbunwisi mukupanga ca nzivo ya masiko acifuti.
4. Civunga cakangana cakala havipangi hansimbu yavo yakupanga ndo vakezuvula mwaka wa vipangi weka.

Lisiko lya 157 **(Nsimbu ya Kuhangwola)**

1. Mwaka Wakuhangula Wakala na zinsimbu zitano zakwinika kuhangula.
2. Mwaka na mwaka uputuka ha litangwa lya 15 konde ya kuhitisa mwaka, kupwa kuhwima cawo cekukavangeya kupanga ca nzivo ya masiko acifuti.
3. Nsimbu yakukunguluka yekupwa ha kulikavangeya cipwe cahi nkala cipangi kupwa kwendesesa mwacili vipange.

Lisiko lya 158 **(Vati va pangeselamo)**

Nzivo ya masiko acifuti ikukwasa kupanga lika na 1/5 ya Tunganda vali mumwaka wa kupanga.

Lisiko lya 159 **(Viyulo)**

Viyulo vya vaka nzivo ya masiko acifuti vavikwata kumbunga yamucivunga cawo kupwa kati lyavo kulana lya Tunganda vali hamilimo mumwaka tuhu mpamo kukale mangana eka amba vavindike kupanga ngoco.

**CINANGA IV
KAPANDI**

**Lisiko Iya 160
(Kapandi kacipangi)**

Vyakapandi ka ndzivo ya masiko a luvula lwa cifuti, mukati kacipangi cavo:

- a)- Kuhaka lisiko kutwala ha pangesesi yavo;
- b)- Kuhangula, kuhitila kuli vase vamenako mbunga Ntwamena yavo na muhato na vakakusoneka;
- c)- Kutunga civunga cakukola, vivunga vya milimo ya kuliseza-seza, vivunga vyatala havyuma vyavwasi na vivunga vya kutambula mizimbu na kuhilula;
- d)- Kupanga milimo nayeka ize ivavahana kuhitila mulisiko na mumasiko akwavo.

**Lisiko Iya 161
(Kapandi kamasiko mumilingu)**

Vinapu vya kapandi ka nzivo ya masiko, kutwala mucifwa camasiko na kumilingu:

- a)- Kutavesa kwalumuna ca Luvula lwa masiko, kuhitila mu Luvula luno;;
- b)- Kutavesa masiko akutwala kuvyuma vyose, twahandeka aze akundama ku civula kuli Ntwamena wacifuti;
- c)- Kuhana kuli Ntwamena wacifuti lisesa Iya tala hamasiko na kwahilula, linga kukale kupanga cao nambe kwalumunako, masiko atala hamasiko avantwamena acifut avatavesa, mulisiko;
- d)- Kukavangeya cipwe kuhilula, linga vaapwise kupwako masiko nambe kwavyana, masiko avantwamena vacifuti;
- e)- Kutavesa muvwingi Njongo ya zimbongo zya cifuti;
- f)- Kuhaka na kwalumuna ca kutepesa zinzinza zya zimbonge mu cifuti, kuhitila muluvula lwa masiko acifuti;
- g)- Kuhana kukonekela ca milonga mucifwa vyavwingi;
- h)- Kuhandeka kutwala kuvisimutiya vya ntwamena wa cifuti kuntsimbu ya vukalu vwa vwasi vwasi na nzita;

- i)- Kulikumbuzyola kuvisimutwila vya ntwamena wacifuti kutwala kukala ca nzita cipwe muvifwa vya ciyulo;
- j)- Kuhana cisinganyeka kuli Ntwamena wacifuti kwononokela visika vya vifwa vyaseho vyacifuti;
- k)- Kuhana cisinganyeka ca kutavesa na kwingila mu vitume, kulita-vasyana, na vifwa vikwavo kutwala kutupandi twa masiko mpundu, na vitume vya kukundama ca ngola kuvivunga vya mafuti, vya kusungamesa zinzinza zya vusepa, vwa kulipandakana, muvunyungi na mukasingimiko muvyuma vya vuswalale;
- l)- Kutavesa kufuma ca vitume, mavwasyano, kulikuta na vyuma vikwavo vya mafuti ahambanza;
- m)- Kutwala lutwe endesi yakusuma na kufumisa wantwamena wacifuti, kuhitila muvifwa vili muLisiko 127. na 129. ya luvula luno;
- n)- Kupanga vipangi vikwavo vize vimutavesa kupanga kuhitila mulisiko lya luvula.

Lisiko lya 162

(Kapandi kakunyungisa lisimu)

1. Kapandi kanzivo ya masiko acifuti, muvifwa vya vunyungi na kukavangeya:
 - a)- Kutala ha luvula na pangisi yacili ya masiko;
 - b)- Kutambula na kuhilula kutanda cambunga ya nguvulu na ya mintango ikwavo yambunga ize lisiko lisindiya, linga eli lipwe lya kukavangeya ca muzimbu kuhitila mu nkuta ya kutanda, hamolika na vifwa vikwavo vyakutamo kuvihilula, kuhitila mulisiko;
 - c)- Kuhilula na kuvisimutwila kutwala kumuzimbu katala ha cifwa ca nzita, na vifwa vya vwasi vwasi;
 - d)- Kutavesa mbunga ya nguvulu kutambula na kuhana vukwasi, hamo nakulinga vifwa vikwavo vyatala hamikuli ize kayapandele kupwa mikuli ize yakama cikuma, na kuhaka nzinza yakutamo kutavesa cize civahana kumwaka kumwaka ku nguvulu, mucifwa ca kutavesa njongo ya zimbongo zya cifuti;
 - e)- Kuhilula, muvifwa vya kuvyana vatavesa nambe kwalumuna, vifwa vya masiko ava ntwamena wacifuti akutavesa mupangisi ya kapandi ka lisiko lya kutavesa;

- f)- Kutambula na kuhilula, kuhitila mulisiko lyaa kuhangula, mizimbu ya kupanga ca zingonde zitatu ya njongo ya zimbongo zya cifuti, zya kutuma kuli vantwamena vanguvulu;
- g)- Kulinga, mumivivunga vya milimo yakulihitila ya nzivo yamasiko acifuti, kwivwilila na kupinga kuli tunganda va cifuti, tunganda na vantwamena va zimbonge zya kama, kuhitila mukupinga kuli ntwa-
mena wacifuti, likeye natela kuhaka vyuma;
- h)- Kutavesa luvula wacivunga caka kuhulusyola, linga vihula vyaco vavipangese muvutumbe vwa sungama hakutwala hamilimo ya mbunga, kuleka na kukana vihande Ntwamena wa Cifuti akutumina vakazinkuta vakale navyo.
2. Mangana akusekasyanenamona kunyunga ca lisimu kufumisa ha lisiko lya helu kapandele kunzivo ya masiko acifuti cahi linga vahye mulonga vakwa Nguvulu mumilingu cipwe kuvindika kuya lutwe havipange vyavo.
3. Kusekasyana ca kunyunga lisimu kuli vaka nzivo ya lisiko lya Cifuti lyapwa ha ntsimbu vali muvipange hamwaka.
4. Mezi alihelu akuvindika kuhulisa mizimbu ya zinkuta ya mbunga cipwe mizimbu ya vati mafweteso ambunga mucifuti ali nakwapangesa kuka-
vangeya simbi ya luvula.

Lisiko lya 163

(Kapandi hakutala ha Vivunga vikwavo)

1. Ha vivunga vyeka, nzivo ya lisiko lya cifuti yatamba:
- a)- Kuhangula Ngazi wa nkuta ya Luvula kwesekesa na lisiko;
- b)- Kuhangula zintwamena na vangazi vakangana hazisimbi zambunga;
- c)- Kuhangula Ntwamena ya zinkuta zakusompesa na mihato;
- d)- Kuhangula Vamo vakupangesa mu nzango yakuhangula, kwesekesa na lisiko;
- e)- Kuhangula vantu vakapandi keka na kuvenikila kwapanga hamo na vakanzivo ya masiko acifuti.
2. Vaka nzivo ya masiko acifuti hindu vali nakapandi kakutumama na Ntwamena ya Zinkuta za Cifuti, za mukwa Cisete cakangola, Ntwamena

ya vaka Kusompesa cipwe vamo vatala hakuhangula na valikela vose vatavesa kuhana mizimbu ha mwaka na mwaka wa milimo.

Lisiko lya 164

(Kapandi kakuhangula masiko akangana)

Nzivo ya masiko acifuti ali na kapandi kakangana havihande vino:

- a)- Kukana, kuzimbala na kupinga cisemuko;
- b)- Tupandi, vuhasi na kukundwiya cakulova cavakwa cisemwa;
- c)- Kuvindika tupandi, kwecelela na kukundwiya ca kulova cavaka cisemwa;
- d)- Kuhangula masiko a Ntwamena kacifuti na ngongo, kapandi ka nzili ya limbo na viseketa vyeka na vyeka, kulita na simbi ya Luvula lwa cifuti;
- e)- Kutepesa tupompo, milonga na mangana akunyungilamo, cipwe kukavangeya vihande vyaco;
- f)- Kunima lya kululyeka na kupangesa vwangana vwa membo na kuli-tsinga ca vantu nkala na vamyangana valiho;
- g)- Kupangesa kanganda;
- h)- K-kululyeka zinkuta na zisimbi za vantwamena azinkuta muma sompeso ambunga;
- i)- Kulikundika ha kululyeka kwohyela ngongo mucifuti;
- j)- Kulikundika ha kululyeka, kwohyela ngongo ya cifuti na simbi ya kasingimiko kamaswalale avangola, vivunga vya kwohyela mbunga na milimo ya mizimbu;
- k)- Mangana a nsimbu ya Nzita, Nsimbu yaho na Nsimbu ya Vwovuno;
- l)- Vivunga vya kulitsinga, vya mitambela na zavaka milingu;
- m)- Vutumbe vwa vimweso vya cifuti;
- n)- Vutumbe vwa matangwa akuhwima mwaya cifuti;
- o)- Nguvulu na kapandi ka vantu;
- p)- Kuhaka zinzinza akalunga ndonga, mwaya zinzinza, mitambela yalipwila na vufuko, na mwaya ngongo.

Lisiko Iya 165

(Kapandi kakuhangula masiko akangana)

1. Nzivo ya masiko acifuti ili na kapandi kakuhangula masiko akangana, omo hakutambula meezi avaka Nguvulu, muzinjila ngwe:
 - a)- Nsina ya vutumbe vwa vipangi vya mbunga, na tupandi twa vase vekutumina, masiko avaka kupangesela mbunga kusindiya vantu na vya vaka mbonge mumbunga;
 - b)- Nsina ya masiko amilimo ya mbunga, tuvivunga twa mbunga na vivunga vya kuliseza-seza mumbunga;
 - c)- Vutumbe vwose vwa kukonka vikanso na mumembo;
 - d)- Vutumbe vwa lova hakukunga zimbongo za mbunga;
 - e)- Nsina ya vutumbe vwa zimbongo na za muvisete;
 - f)- Nsina ya vutumbe vwa kulova ha mangana akululyeka;
 - g)- Vutumbe vwakulova havikumba na vyuma vya vwezelela hose mumbunga;
 - h)- Vutumbe vwa kusekasyana visanji mukwambulula na kwambulwila mbunga;
 - i)- Vutumbe vwa kulova hakutwala mumasikola, cihindu na kukundwiya mbunga;
 - j)- Mangana azimbongo na Ngunzi yakwesekesa zimbongo;
 - k)- Kulumbununa mwapwa vivunga vye kuswekesela Nguvulu hakutwala havufuko;
 - l)- Nsina ya kutepesa livu na misenge na zinzinza za vaka Nguvulu;
 - m)- Kutumbika vutumbe vwa vyuma viveziva kumbunga;
 - n)- Vutumbwe vwakulova hakukala na kutuntula vufuko kwesekesa na mbunga;
 - o)- Kukanyeka hakutambwola lisimu, cipwe mangana akwavo akukulisa mikuli ha kwasiwisa vakakupanga mumbunga;
 - p)- Nsina ya kululikilamo livu na membo;
 - q)- Nsina yakukalela misenge na livu, vyana na milundu na vya vakacisemwa;
 - r)- Nsina ya vutumbe vwa livu nakulekesa Iyo;
 - s)- Vutumbe vwose vwa milimo ya vuswalale;

- t)- Vutumbe vwa kukangesa vupi na vyuma vikwavo hakutwala mum-bunga, cipwe na masiko aco.
2. Nzivo ya masiko ili nakapandi weka hakutwala mukuhangula na kukangana masiko ose na vikwavo vyose vi twatande halino lizi helu, kapangesa mpamo ize lisiko na simbi ya luvula na Ntwamena wacifuti.

CINANGA V
KA ENDESSESI YA MASIKO

Lisiko Iya 166
(Vifwa na Vilinga)

1. Nzivo yamasiko ihaka, kuhitila mukapandi, lisiko Iya kuhilula caluvula, masiko, masiko antsina, masiko akutavesa akundama hamasiko na kukana ntsongo na ntsina.
2. Vifwa vya nzivo yamasiko acifuti avekukavangeya mu tupandi twavo ahilula vifwa vya:
- a)- Masiko akuhilula Luvula , vitume vyacili vili ha mufunda a) wa Lisiko 161. ka Luvula Iwa masiko acifuti;
- b)- Masiko, avilinga vyakwendesa vize vili ha mufunda a) Lisiko 160. na ha mifunda d), f), g) na h) ya Lisiko 164.;
- c)- Malisiko antsina, avilinga vili ha mifunda i) na j) ya Lisiko 164. naha mifunda a), b), e), f), i), l), p), q) na r) ya n. 1 ya Lisiko 165., ose aluvula;
- d)- Masiko, akwavo alitombola na vifwa vya kapandi katala ha masiko a nzivo yamasiko acifuti aze ka esi akuhilula muvifwa vikwavo, kuhitila mu Luvula Iwa masiko acifuti;
- e)- Masiko akutavesa endesi yamasiko, vifwa vize vili ha mifunda c) ka Lisiko 161.;
- f)- Kukana ntsongo, vilinga vili ha mifunda b) na c) ya Lisiko 160., hamifunda g), h), i), j), k), l) na m) ya Lisiko 161., ha mifunda b), c) na d) ya Lisiko 162. naha mifunda a), b), c), d) na e) ya Lisiko 163. na vifwa vikwavo vya kupangelamo ku nzivo ya masiko , hamo naaze kaatavesa muvifwa vyeka kuhitila muno mucivula.

Lisiko Iya 167
(Cisinganyeka ca Masiko)

1. Cisinganyeka catala hamsiko cinase kucipanga kuli vaze vamenako mbunga, navi vunga vyapanga munzivo yamasiko na kuli vantwamena vacifuti.
2. Mintango yatala hokusompa ca vusunga vatela kukundwiya kutwala kuvyuma vya kundama kupangisisi ya yatala hokusompa, lisiko lyakukavangeya Iya vakuluntu vazinkuta na pangisisi yazinkuta.
3. Kuhilula ca vifwa vya masiko, cisinganyeka catala hamasiko aze akundama kuli vaze vamenako mbunga navi vunga vyapanga muzivo yamasiko.
4. Kuhilula cifwa ca Zinguli zya cisinganyeka catala hamasiko akundama kuli Ntwamena wacifuti.
5. Vantu vaze vakulivyukisila muvivunga namukulipandakana cakumenako, vanase kusolola ku nzivo yamsiko acifuti zinguli na cisinganyeka catala hamasiko, kuhitila muvifwa vatavesa mulisiko.
6. Kacitava kusolola zinguli cipwe cisinganyeka catala hamasiko cize cingilisa mu mwaka kakukavangeya kwenda cavyuma, kulikulisa cavize vya sanduka na kutepuluka cavize vinapandele kuneha vusuka kunguvulu vize vahaka munjongo, vatumbula masiko akuhilula ca njongo yakama yacifuti.

Lisiko Iya 168
(Kuputuka Kusinganyeka ha cifuti)

1. Cisinganyeka cekulekesa ha cifuti catela kucipanga ku Ntwamena wacifuti, nakuli umo wamucitano kavaze vamenako mbunga vaze vali mukupanga na vivunga vya nzivo yamasiko.
2. Kuhilula ca cifwa ca kutwala kusolola cisinganyeka kuli vaze vamenako mbunga na vivunga vya vapanga muzivo yamasiko.
3. Vavindika kuputuka kwambulwila masiko mulizina Iya vaze vamenako mbunga.

Lisiko lya 169
(Kutavesa)

1. Litavasyano lya lisiko lya hituluka ca Luvula na mezi. Vaatavesa muvwingi vwa kupwa mucitika ca $\frac{2}{3}$ ya vaze vamenako mbunga vaze vali nakupanga milimo.
2. Vitume vya masiko na masiko amatumbe vaatavesa cambunga muvwingi ca vaze vamenako mbunga vaze vapanga milimo.
3. Lisiko lya kutsiha vipanga valitavesa kumbunga muvwingi ca zivoto ca vaze vamenako mbunga vaze vapanga milimo.

Lisiko lya 170
(Kutavesa ca Masiko)

1. Masiko akutavesa masiko apande kutepesa vifwa vyaco, vulumbunwisi, vwakama na kusimbula.
2. Masiko akutavesa ca masiko kacitava kwapangesa cisuho cakupulakana lumolika, linga kati anehe vitanganeso ku apangesa ntsimbu na ntsimbu.
3. Kutavesa ca masiko cihita ntsimbu na:
 - a)- Cifwa Cantunda ya ntsimbu;
 - b)- Cifwa ca masiko na ntsimbu yavutumi vwa Ntwamena wacifuti.
4. Kutavesa catala ha masiko civatavesa mulisiko lya njongo yakama ya cifuti ikukanika mu Lisiko lino, alitombola navyuma vya tala ha kukavangeya cacili, kava apangesesa omo nga ahiti ntsimbu, kuhitila mulisiko lya tala hakukavangeya.

Lisiko lya 171
(Kuhilula ca nzivo yamasiko vilinga vya masiko)

1. Masiko atala hava ntwamena vacifuti atavesa apwe vyuma kuhilula cava kanzivo yamasiko, kuhitila mumukanda wakusona kuvantu vaze vamenako mbunga vakupwa 10 likumi vaze vali nakupanga , mun-tunda ya 30 makumi atatu amatangwa ntsimbu kanda va sandula uno mukanda wacifuti.
2. Kwivwilila nakuhilula ca vitume vwatala hamasiko avantwamena va cifuti apwa akulingika nga apanga cipwe lya kwalumuna.
3. Eci kuvwilila nakuhilula ca lisiko litala ha masiko avantwamena akutavesa, mucifwa ca kusolola cino cisinganyeka ca kwalumuna, ku

nzivo ya masiko acifuti anase kwamesa, ose cipwe cihanda, kupanga caho kuvanga ndo hakuhaka uno muzimbu wamasiko aze akasoloka kwalumuna cipwe kuvyana ca cisinganyeka cose.

4. Eci kuvindika vanambe ha numelu yahanima iseza kupanga nga mwahiti 45 makumi awana na atano amatangwa ngwe nacimo kulikumbuzyola ca nzivo yamasiko cahi.
5. Nga nzivo ya masiko acifuti yatavesa kumana ca lisiko lya tala hava ntwamena va cifuti vakutavesa , vino viseza kupanga kufuma ha kusan-dula cacino kumanusula ca mukanda wakama wacifuti, linga kati va usandule muvutumi vwa lisiko lyaco.
6. Cifwa ca kuhilula ca vaze vapanga munzivo yamasiko kuvya tala ha masiko ava ntwamena vacifuti akutavesa vali nakapandi ka vyuma kaha ekuntsimbu yakuhonowa kupanga, nga vasonekela kunzivo ya masiko acifuti nga wahi ambulula, cipwe kukanaho tumo tuvinga tundende , nga kava tavela muvwingi lisiko lyaco ndo mucifwa ca yakuhwa ca masiko aze ali nakupanga, kufuma nga kwahiti visuho vivali vya kuhilula.

Lisiko lya 172

(Kuhilula ca nzivo ya masiko Vitume vya tala hamasiko a ntwamena wacifuti akumena)

1. Ntwamena wacifuti natela kwingilisa kunzivo ya masiko acifuti vitume vya tala hamasiko avantwamena vacifuti akumenako muntunda ya 10 likumi lya matangwa kutanda kufuma halitangwa lya haka mumukanda wakama wacifuti.
2. Kuhilula cavaze vapanga munzivo yamasiko vekucilinga ndo mukusoneka muvantu vakupwa 10 likumi lyavaze vapanga muzivo yamasiko muntunda ize twahandeka ha numelu ili hanima, lisiko lya vantwamena vacifuti lya kumenako nava ka lingilisile kunzivo yamasiko acifuti.
3. Kuhilula ca masiko avantwamena vacifuti lyakumenako ali na mukati akwalumuna kupwako masiko amunzivo yamasiko acifuti ni kwavyana kuhitila kunzivo yamasiko acifuti.
4. Nga nzivo ya masiko ya vyana cino kuhangula lisiko lya tala havantwamena vacifuti lya kumenako, vino viseza kupanga kufuma hakutsiha naku kuhaka muzimbu mumukanda wakama wa cifuti, linga kati vaka usandule.

CIVULA CA CIFUTI CA NGOLA

5. Vekuhaka kuhilula munzivo ya masiko vitume vya masiko atala havan-twamena vacifuti akumenako aze ali mu n. 6 ya Lisiko hanima.

Lisiko Iya 173 (Cifwa cavwasi)

1. Kupinga ca ntwamena ka cifuti, ca likumi Iya vaze vamenako mbunga vaze vali nakupanga, cose civunga ca kala muzivo yamasiko na vivunga vya milimo ya kulihitila, citava kuyipinga kuhitila munzivo ya masiko mukuhana ntsongo nantsina avize vikundwiya.
2. Nzivo yamasiko citava, ipinge likumi 10 Iya vaze vamenako mbunga cipwe cose oco civunga ca mu nzivo yamasiko, vasimutwile na vwasi vya mizimbu yose ize yakundama kucifuti.
3. Omo nga vapingi laza na kutumbika mutwe wose, vya kundama vunoni kuli ntwamena wa nzivo yamasiko acifuti kupinga, cakuhonowa kuhilukila munzango ikwavo linga vapinge kweka.

KAPITULU IV KAPANDI KATALA HAVUSUNGA

CINANGA I VITUME VYAMBUNGA

Lisiko Iya 174 (Vulemu vwa tala havusunga)

1. Zinkuta zypwa mintango yanzili yavutume vwa cifuti na kapandi kakwendesa vusunga mulizina Iya mbunga.
2. Mucipangi camilimo ya kusompesa, vyakundama kuli zinkuta kuvindika luvundu Iwa visinganyeka vya mbunga mukunyungilila muvusunga, hamolika na vitume vyakuvangela navya kulyohyela nakuyandesa kulyatangela lisiko Iya kuzituka.
3. Vantwama vose va nguvulu nava kulimena vali na kapandi kakupangela hamo na zinkuta mukupanga cazyo, linga vakale mucifwa cacili capangisi, kuvilinga vize vavapinga kuzinkuta.
4. Masiko alekesa na kwendesa vyuma na vifwa vya kulicinga vyatala hakusompa vya kulilwisa, hamo na kutunga, kusungamesa, kapandi kakupanga.

5. Zinkuta kacitava zivyane vusunga mwomu lyakuhonowa vuhasi vwa zimbongo.

Lisiko Iya 175
(Kulimena ca Zinkuta)

Mukupanga ca zinkuta, zinkuta zyalimena na kulihangununa, kukavangeya lika masiko a luvula lwa acifuti.

Lisiko Iya 176
(Vifwa/pangisi ya zinkuta)

1. Zinkuta zyakama zya cifuti ca Ngola zikezayo Nkuta Yakama, Nkuta ya Luvula, Nkuta yatala hazimbongo Nkuta yakama ya maswalale.
2. Vifwa vya kusungamesa na pangesezi ya zinkuta ino:
 - a)- Kusompa cimo cize kuhitila munkuta yakama nakupangela hamo na zinkuta zikwavo;
 - b)- Kusompa ca vuswalale cize muwaniwa kunkuta yakama ya Maswalale muze muli naka zinkuta zindende zya kuvihela vyeka.
3. Citava vatunge imo nzango yakusompesa yakwendesa cipangi, yakuvangeya vyuma vya lisimu vyacihela cavo, yakutumina kunkuta yakama.
4. Citava kukale zinkuta zyatala kuli vakandonga.
5. Vavindika kutunga zinkuta zyatala lika hakusompesa milonga imo.

Lisiko Iya 177
(Viyongola vya Zinkuta)

1. Zinkuta zihana na kunyunga na kukavangeya Luvula, masiko navifwa vikwavo vyendesha mwacili, kwohyela tupandi na vizango vili mulisiko Iya mbunga na mintango kaha isakula kutwala kwendela mulisiko.
2. Vitume vya zinkuta vinapu vya kukavangeya cakuzangesa kumbunga yose na vantu muvwingi vatala havusompi nakumana kutwala kuli vyose na vose.
3. Lisiko lyendesha vifwa vya kupangesha kusakula ca visinganyeka vya zinkuta, kuhana kuzangamesa kuli vaze vapihisa kweseka na milonga yavo vantwamena vambunga na vakulimena vaze valyatangela lisiko.

Lisiko lya 178

(Kapandi kavutumi vwa zimbongo zya zinkuta)

Zinkuta zikezyo zyatela kulivwisa muvifwa vya zimbongo, vatela lisiko kusakula vifwa vyakuhanako kuvutumi vwatala hakusompa cavusunga mu endesesi ya toma njongo.

Lisiko lya 179

(Vakakusompesa)

1. Vakakusompesa vanapu vakulimena mukupanga cipangi cavo vakevo vononoka lika kulisiko lya luvula.
2. Os juízes são inamovíveis, não podendo ser transferidos, promovidos, suspensos, reformados ou demitidos senão nos termos da Constituição e da lei.
3. Vaka kusompesa keti vakevo valimena visinganyeka vyavo vizange howe, mukupanga cavo, kuvanga muvitume vahaka mulisiko.
4. Vakakusompesa vavakuta munima ya kuwana mukati umwe mulonga ukutondeka kamenga wakama ha myaka ivali, kuvanga lika muvifwa vyakumuwana navyo hantsimbu ize vene kumilonga ize yakuvwisa vwoma kaha vamuhya kasiko kuvyaco.
5. Vakakusompesa vaze vali nakupanga kacitava kukala cipangi ceka munguvulu nambe cipwe kuvwingi vwa kulimena, kuvanga lika kukulongesa na kulongesa vyamana vyatala ha kusompa.
6. Vakakusompesa vaze vali nakupanga kacitava kupwa vacivunga cimo camilingu cipwe tunzango twatala hamilingu cipwe kukundama kumilmo ya milingu.
7. Kuli vakakusompa vavatavesa kapandi kakulipandakana mukuvwezelela mana, na kuvavyanesa kapandi kukuyayavala kulivimo nga vinapihya.
8. Vakakusompesa vatela ntsimbu yose kuvatatuva kunzango yakama yamatumbe yatala hakusompa cacili, kuhitila mulivize vinavatela mucipangi kwesekesa na kufwitangana ceni, muvifwa na muntsimbu ize venika mulisiko.
9. Vakakusompesa vakuzinkuta zyose vaseza vahwima nga vapwisa makumi atanu na avali amyaka 70.

**CINANGA II
ZINKUTA**

**Lisiko Iya 180
(Nkuta ya Nsina)**

1. Nkuta ya ntsina ikeyo yatuvakana zinkuta zakusompesa.
2. Ngazi amihato azinkuta za nsina vekuvahangula kuli ntwamena wa Cifuti, na kwivwisisa lizi Iya ntwamena ya nkuta yaco, hakuzivisa kulihakelako cakapandi wa vakwa nkuta zaco, ntwamena ka zinkuta zambunga na Ngazi kakulimena, ngwe muvanambe muzisimbi.
3. Ntwamena wa nkuta ya ntsina namuhato weni vekulinga wakatumbula kuli ntwamena wacifiti, mukati ka vakulimena vatatu kupwa mu 2/3 kuvantwamena zazinkuta vali muzingolo zavipange.
4. Ntwamena ya nkuta ya ntsina namuhato weni vekupanga myaka itano na ivali, kwihilukila cahi.
5. Vutumbike, kulivwikisila, mangana avipangesa amunkuta ino apwa kutumbika muzisimbi.

**Lisiko Iya 181
(Nkuta ya Masiko Acivula)**

1. Nkuta ya masiko aluvula yatamba, muvwihi, kukavangeya vihande vya kusompa mukuhulusyola masiko aluvula, namuze mwaya lisiko Iya luvula.
2. Nkuta ya masiko aluvula yatela:
 - a)- Kulawulula masiko na zisimbi zaluvula hakutwala kuvunguvulu;
 - b)- Kulawulula muzinsimbu zimo masiko aluvula muma siko a nzango ya masiko;
 - c)- Kupangesa sompeso mumanjila akwavo kupwisa vya kusompela mumasiko, hakuhangula cipwe muvakwa milingu, namuze mwaya masiko aluvula;
 - d)- Hakukavangeya masiko aco vatamba kukonkaho mwacili zisimbi zivalikutu zinkuta hamo vakalikala vihande vino hakwamba ngwe kavyalitele na masiko;

- e)- Kuhilwisa makavangeyo amasiko azisimbi zakulikuta zinkuta zeka vaze vatavesa masiko avihande vyaco vyapwa mponde hakuteta mulonga.
3. Nkuta ya ntsina ikwete 11 yavantwamena valiseza-seza Ngazi akupwa:
- a)- Ngazi vawana akwinika kuli ntwamena wa cifuti, kupandakanako ntwamena ya nkuta;
 - b)- Vawana vakuhangula kunzango ya masiko acifuti kuhitila mutunganda kupwa $\frac{2}{3}$ vali havipangesa, nakuntsingaho ntwamena ya nkuta kakusompa;
 - c)- Vavali vakuhangula kuli tuvumbi zintwamena zazinkuta zakusompesa;
 - d)- Umo wakuhaka mumangana ambunga, namuze mwaya lisiko.
4. Tunganda zintwamena zamasiko aluvula vekuvahya mwaka umo kuvipanga mumwika itano na ivali kuhonowa kwihilukila hakuvaha kapandi kakulikela, kuhonowa kwendasyana, kuhakwila visinganyeka vya Ngazi akwavo mwaya zinkuta.

Lisiko Iya 182
(Nkuta Yakutanda)

1. Nkuta yakutanda yatuvakana mangana alisimu na vucili vwa zikonda zacifuti nakukonka-konka zimbongo zivambe mumasiko aco.
2. Ntwamena, muhato na Ngazi eka na eka kupwa ngwe vaka nkuta yakutanda zikonda vakuvahangula kuli ntwamena wacifuti, hakati kavantwamena vazinkuta navaze cahi, kuhilila lika kupanga ha myaka itano na ivali lika.
3. Kutumbika, kuvwikisa, kapandi na mangana akupanga nkuta yakutanda vayihaka laza mulisiko.

Lisiko Iya 183
(Kutuvakana ca Nkuta Ya Maswalale)

1. Nkuta yamaswalale yapwa helu Iya kutumbika ca zinkuta zamaswalale.
2. Ntwamena, muhato weni navakwavo veka vaka kusompesa munkuta ya maswalale vekuvahangula kuli Ntwamena wacifuti kuntsingako ntwamena ka zinkuta zamaswalale.
3. Kutumbika, kuvwikisa, kapandi na mangana akupanga nkuta yakutanda vayihaka laza mulisiko.

Lisiko Iya 184

(Civunga ca Nsina Amasiko Azinkuta)

1. Civunga ca nsina amasiko azinkuta yapwa helu Iya kuhaka masiko muzinkuta, kumuha kapandi, kweseka:
 - a)- Kuhyanga vusunga vwakupanga nakuhana ciyulo muNgazi avisom-pesi Ngazi avisompesi;
 - b)- Kutumbula vantwamena azinkuta, hakutwala mulisiko Iya luvula;
 - c)- Kululika vivunga vya kwohyela, kukonka na kuhulusyola vipange vya zinkuta hakuhaka lisiko ni simbi yacili;
 - d)- Kwinikisa Ngazi na vantwamena yakusompa munsina ya nzango ya masiko;
 - e)- Kutumbula, kuhaka, kutuma na kutwalalelaho vantwama zazinkuta, kukavangeya lisiko;
 - f)- Kuhakesa masonekeno avantu nakapandi vazintwamena azinzango zazinkuta yakutanda;
 - g)- Kusolola kuli vaka nguvulu visinganyeka ya mafweto nakwahana kuli vakwa nkuta yambunga kuhitila mukusekasyana mafweto ose acifuti;
 - h)- Kuhilula mafweto azinkuta za mbunga, ngwe muyihandeka simbi na luvula;
 - i)- Kutepasyana vantu vapangela muzinkuta zambunga.
2. Civunga ca zintwamena azinkuta zakusompesa vayitwamena kuli ntwamena kankuta ya nsina kukava vamo ngwe:
 - a)- Masompeso vatatu vakuhangula kuli ntwamena wa cifuti, kupwa kuli umo lihako Iya kusompesa;
 - b)- Ngazi vatano vakutumbula kuli ntwamena kanzivo yamasiko;
 - c)- Likumi Iya Ngazi vakwinika vavene mwaya Ngazi.
3. Zintwamena zazinzango zankuta ya luvula, va zakutanda na zamaswalale vikuvasana simbu yose hazinzango zakukwata viyulo vya vaka nkuta ya nsina helu, kuhitila mumezi lika kuhonowa kapandi kakuvota.
4. Kukkwama cavaka civunga ca zinkuta ya nsina muli vantwamena vakusompesa ivanambe hamezi a), b) na c) mu n. 2 vekwihilikila munsimbu imolika, ngwe mwaya lisiko.

5. vakwa kapandi kaNgazi hazinzango zahelu lya vakwa kusompa vali natupandi twa vuhasi vavahya kuli vantwamena a nzango ya nsina.

CINANGA III
NTWAMENA WAMBUNGA

Lisiko lya 185
(Mpoko Yacipangi)

1. Museto wambunga wapwa cihanda ca nkuta ya zinzango zambunga kupangela mumangana anguvulu, nakuvahakela njila imo yavo lika.
2. Lyanjo lya zinkuta zambunga zapwa zakupandakana hakuhaka vundiho mpundu.
3. Vantwamena azinkuta zambunga vapwa tusongo twamunima kwamba mpundu, kwesekesa na lisiko.

Lisiko lya 186
(Kapandi)

ANkuta ya mbunga yapwa na kapandi munjila ya Nguvulu, kwohyela vusunga vwa lyanjo na visinganyeka vyahalisiko, kukonka mulonga nakuukutula, kweseka na masiko, ngwe:

- a)- Kutwamenena nguvulu muzinkuta zakusompesa;
- b)- Kwohyela vaze kavesi nakapandi, vanike navaze vahiko;
- c)- Kululika vihande vya mulonga nakuukundika mulonga waco;
- d)- Kwohyela vizango vya mbunga kavyalumbunukine mwacili;
- e)- Kwambulula vati vali nakupangesa zisimbi zazinkuta;
- f)- Kutwamena kusekasyana ca vihande vya kuhana mulonga, kuhowa kuhaka kahandu mu kapandi kakulova kuli vaze vantwamena zinkuta zakusompesa, kukavangeya lisiko.

Lisiko lya 187
(Cimweso)

1. Vutumbe na masiko akutwalelela vipangi vya vaka kusompesa mumbunga vekwilinga kuhitilila kusolola, kapandi kawumo uze wakala laza na vuhasi kumbunga namuze yaya lisiko.
2. Kulihana ca milimo yakuzinkuta zahelu vekuzilinga kuhitilila muvwasi vwawumo ezi, cipwe kuhitilila mumasonekeso avaze vakupwa zin- twamena

zazinkuta zambunga navakuliseza-seza, ngwe muze mwaya mwalenga lisiko.

3. Vantwamena vazinkuta zambunga kavatele kupwa kutuma kweka, kuvavindika, kuvahakula ni kweca kupanga muzinjila zeka, kukavan-geya lika mwaya masiko.
4. Vantwamena zambunga vapwa hamo na zintwamena zazinkuta zansina kupwisamo, kuvononona zifweto zavo namuze vatela milimo yavo.

Lisiko lya 188
(Vuhasi)

Vakwasa kukuta zintwamena zava kwakusompesa mbunga ni vakana mulonga vatela hakumukuta mummyaka 2, ni mpamo vavawana vwovuno mumulonga waco hakuvindika masiko amulonga.

Lisiko lya 189
(Ntwamena ya zinkuta za cifuti)

1. Ntwamena ka cifuti ca Ngola ikeye ntwama lutwe ya nguvulu, hakuhaka mulonga, kwohyela tupandi nakutwalela masiko kumasiko alisimu cipwe hakukuta vakwa mulonga nu kukutilila mulisiko lyatela.
2. Ntwamena ya nkuta mucifuti Wakala nakapandi kamilimo na fweto ya zimbongo, muze muyahandeka simbi.
3. Mihato yatwala vuntwame vwa cifuti nkuta ya mbunga, civunga ca zinkuta zambunga na zinkuta zamaswalale.
4. Ntwamena ya nkuta ya Cifuti na muhato vekuvahangula kuli Ntwamena ka Cifuti, hakukavangeya visinganyeka vya nsina ya nkuta azinkuta za mbunga, mukumuha kapandi kamyaka itano, kwihilikila lumolika.
5. Mihato vazintwamena ya nkuta mucifuti, vakwasa kukavangeya lisiko lya ntwamena ka nkuta mucifuti, nkuta ya mbunga mucivunga ca nkuta, nkuta ya luvula, nkuta yakutanda cipwe zikwavo zili helu.
6. Vantwamena na mihato vavo vacifuti ca Ngola vekuvatumbula kuli Ntwamena ka cifuti mukukavangeya mangana na visinganyeka vya civunga vantwamena zazinkuta za mbunga, hakukwama vutumbe vwa lisiko.

7. Mumwaka vekusonekesa umu muzimbu wa milimo ya nkuta mucifuti, yivekutwala ku nzango ya masiko acifuti nakwihana kuva kwanguvulu vakwavo.

Lisiko Iya 190

(Civunga ca nsina amasiko azinkuta ya mbunga)

1. Civunga ca nsina amasiko azinkuta za mbunga cikeco calana mukuhaka zisimbi munkuta ya mbunga, kuhaka masiko aco mukwendesa naman-gana avuyaye.
2. Zinjila zakutalela, kuhangula, kuhaka, kumesa na kutwalalela zintwa-mena zazinkuta zambunga, cipwe hakuhaka Ngazi zasimbi, catela lika mu civunga ca nzango ya nkuta ya mbunga.
3. Civunga ca nsina ya masiko ya mbunga vekwitwamena kuli ntwama ya Nzango ya nkuta cacifuti navakwavo kupwa:
 - a)- Muhatato wa nkuta ya nsina mucifuti;
 - b)- Vitume vakuhangula kuli zintwamena zazinkuta za mbunga kupwa na kapandi;
 - c)- Ntumini wakuhangula kuli ntwamena wa cifuti;
 - d)- Ntumini kakuhangula kunzango ya masiko.
4. Vutumi vuvatumbula vwa civunga ca nkuta ya helu inambe ha mezi aha b), c) na d) ka lisiko lino kupwisa myaka itano, kwihilukila lumo, kulita na lisiko.

Lisiko Iya 191

(Nkuta ya maswalale)

1. Nkuta ya maswalale yapwa cihanda ca civunga ca nkuta yacifuti haku-pwa na kapandi hakukavangeya masimu avusunga mukati kamaswalale vangola, na tupokola cipwe muvivunga vya Ngazi akulova mukati, kakukavangeya lisiko Iya luvula.
2. Kutumbika na kupangesa ca nkuta ya maswalale vayitumbika muma-siko aluvula.

**CINANGA IV
VIVUNGA VYA LIHITILA MUZINKUTA**

Lisiko Iya 192

[Kuhilukila]

Lisiko Iya 193

(Vutumi vwa kuhakwila)

1. Kuhakwila capwa mulimo Wacili kukusungamesa kusompesa.
2. Lihaku wapwa muntu wavusunga na vucili, kupwisa kulingila cifuti cose mulimo yakuhakwila hakuhulusyola muzinjila za vusunga, nakukundwiya vusunga, kwesekesa na masiko.
3. Vakala na tupandi vakwa masiko a Ngazi akwohyela, nakuhaka lisiko Iya kasingimiko mukuvwisisa, hakutwala hamasiko Iya mangana aluvula.

Lisiko Iya 194

(Kapandi Kamuka Kwohyela)

1. Hakuntsindakana kuvwisisa mukusolola visinganyeka vyavipange, vakwa kwohyela vakala na vuhasi, hakutwalelela lisiko.
2. Capwa kukundwiya kulinga vungungu navipepa vivapangesa, omwo kwakala kweseka camasiko, kwecelela lika kuhyanga, kukwata, kupangesa zinjila zeka na zeka mukumona ngwe ciyulo cavaka nkuta kulutwe Iya ntwamena yaco, mukwa kwohyela akuhana lisiko Iya kwohyela, me namono ngweni vali nakwongesa kukuta umo mu myaka ivali omwo cohyelo ali na mangana akucilinga Hacyulo ca nkuta yakusompa vapangesa hameso alihako ya ntwamena nakapandi, mukakuhakwila na vakwavo mu Ngazi, me hakutwala musimbi wacifuti ngwe valoza mumulonga kakupwa ha myaka 2 kumwesa ngwe lihako nasevukisa mumulonga.
3. Vakwa kwohyela vakala na kapandi kakuleka ni kuzimbwila vantu zavo, cipwe vano vakaneka mukamenga kambunga ni kamaswalale.

Lisiko Iya 195

(Vuhasi vwa kapandi na Vusunga)

1. Mahaku Vatambela kuneha vusunga, kukundwiya kuvwisisa mwacili havihande vyose.

2. Lisiko lihaka mangana akuhanesa vusunga, vuhasi vwa kapandi kakwi-vwisamo, linga apwe ucili hakuhaneka vusunga, omwo nguvulu wekuhana zimbongo acihande caco.

Lisiko Iya 196

(Kukandunwina Mbunga)

1. Nguvulu wekukundwiya, vantu vapwa vihutu, kuvohyela mumangana ose nakuvaha vusunga hakuvavwililamo, mumangana aco.
2. Lisiko lyekutumbika kupangesa kukundwiya kukandunwina mbunga.

Lisiko Iya 197

(Mwakusompesela Muciyulo)

1. Vatavesa kulivwacyana cavihande mukati kavantu kutwala havanike omwo kusompela muciyulo.
2. Lisiko zasimbi zatumbika kupangesa muvakwacyulo.

MUTWE V

VIPANGESO MUMBUNGA

KAPITULU I

VUTUMBE VWA KULOVA

Lisiko Iya 198

(Kukuvakana vutumbe vwakulova)

1. Vipangesa vya mbunga yapwa cikota kuhitilila muvisinganyeka yavipangi, kuhihisa na kutwalela vipangi kuvantu mu membo hakutepasyana na kwanima.
2. Vipangeso vya mbunga vitwalelaho, namuze vasoneka mumasiko na zisimbi za luvula, cizango cavose, kumunda, vipangeso, vya tumama hakupwa hamo, vusunga, kusungamesa, kuhona kahangu, kupanga mwacili, kutumina mwacili, kuvose na vyose, nakusingimika vikumba na mangana.
3. Viyongola vya mbunga yose vyatamba kusingimika tupandi tuze tuvekukundwiya.

Lisiko lya 198-A
(Mwakupangeselamo)

Vakwa kupangesela mbunga vapanga mpundu ni vunima navakwa nguvulu, kupangesa calihitila cipwe kupwa kulimena.

Lisiko lya 199
(Cifwa ca Vipangesi vya Mbunga)

1. [kuhilukila].
2. Lisiko lintsindakana cifwa Avuye Vwa vati vyuma vili na kwenda cipwe kuya kakulimena, hakuhaka na kunona vipangeso, kuhonowa kuhona kavumbi kuli vaze vatwamena vipangi vyaco, cipwe kuya lutwe ni kunyungila vipangi, cipwe na vuhasi vwa kulitambusyona tupangisi vaco vapanda kuli ntwamena ya nguvulu kavipange.
3. Vantwamena vapangela membo vavatumbika mulisiko lya simbi.
4. Kululika, kupangesa, vilinga na vipange vyose vyaka kupangesa valimena ni cahi vulahe vwavo vavu soneka mu masiko a simbi.
5. Vantwamena valimena-mena vaze vali na kapandi kakutwamena vipange vyambungwa vose vekuvakavangeya muze mwaya lisimu omwo lya kapandi kambunga, kutesa na lisiko lya simbi na lya luvula.

Lisiko lya 200
(Tupandi na vuhasi vwa Misikatolo)

1. Muntu nkala ali na kapandi kakumwivwa kuli vaka vipangesi vya mbunga muvipangi vikutala hamyono kavu na tupandi cipwe vizango vyavo omo vasa kuvyohela.
2. Vantu vali na kapandi kakuvambwila kuli vaka mbonge vati na kwendesha vyuma vize vyatwala hamwono wavo, na kwizivisa vati vanakwata viyulo vyaco.
3. Vaze valimena-mena navo vali na kapandi vaka mbonge vavaleke milimo yose, muyahendeka simbi, vamo vazanga kutsindakana havimo viyulo me evi vipande havizango ni vili vya kukundwiya.
4. Vaze valimena navo vavahya vuhasi vwa kwizivisa mwacili havize vaka nguvulu vapanga nakusonekesa, kuhonowa vungungu hakutwala mumasiko tupandi twa kuhakwila na kulova, ciyulo ca mangana a nguvulu, kuhilwola milonga na vuyoyelo vwa vantu.

Lisiko Iya 200-A
(Kupangesa ca Nsina ya Nguvulu)

1. Kupangesa ca nsina ya nguvulu yapwa cihanda cimo cavipangi vya vaka kupanga munsina omwo valipandakana muvwangana mpundu na kuvatumina kuli ntwamena Wa cifuti na Nguvulu.
2. Vuhasi vwa vaka kupanga kunguvulu yahakati vatwalelela mucifuti cose, kuhonowa kupisa kapandi kava kanguvulu na tupangesesi cipwe valimena-mena.

Lisiko Iya 201
(Kupangesesa Cahalimbo)

1. Cipanga ca vaka kupangesa nguvulu capwa civunga ca kuhandununa vipangi vya nsina vyekwendesa vipange, halimbo, kutepesyela visin-ganyeka vya vaka kupanga munguvulu na kuhitilila muvipangi kuhonowa kuvindika kapandi kahembo.
2. Ntwamena wa Lisiko ikeye ntwama kahakati ka vaka vipangi vya nguvulu mu Lisiko, ikeye uli na kapandi kose kutwamena Nguvulu iye wekusindiya masiko akupangesela vipangi vya hembo.
3. Ntwamena wa Lisiko vekumutumbula kuli Ntwama ya cifuti, ha vuntwama lutwe milimo ya milingu munguvulu.
4. Kutumbika na kupangesesa caco vakanguvulu vakavangeya masiko na simbi.

KAPITULU II
KWOHYELA CIFUTI

Lisiko Iya 202
(Vyuma vya tsindakana kukandunwina kulova ca cifuti)

1. Kapandi ka Nguvulu, kulitsinga ca vantu nkala, kwohyela cifuti, hakukavangeya lisiko Iya luvula, cipwe kulikunda ca masiko avifuti vyahambanza ivakala vakangola.
2. Kwohyela cifuti capwa lutwe Iya kuhakwila kwovoka ca cifuti na vuhole vwa cifuti, omwo nguvulu wakulikela na kapandi, ciyulo na kukandunwina cifuti kuwose akusangumuna, cipwe kupangesa livwasyano hakutwa-lelela lutwe cifuti ha ciyulo na ha vya vifuti vyahambanza.
3. Kululika na kupangesesa mulimo waco vawukutu mulisiko na simbi.

Lisiko lya 203

(Kapandi kakwohyela cifuti na kulikandunwina)

ACifuti ca Ngola cili na mangana aco linga vaswekesele kukandunwina ni kwohyela cifuti hakuhaka kapandi ka nzili mumaswalale vahake simbi ya ciyulo mumbunga, kwendesesa lisiko lya luvula na zisimbi za vifuti vyahambanza.

Lisiko lya 204

(Nsimbu yakupangesa lisiko lya luvula)

1. Hakuntsindakana kukundwiya kukandunwina cifuti na kuhaka lisiko mumbunga, ntwamena wa cifuti akutwa mutambi, wa Hakuhaka kuvindika nsimbu, Nguvulu ha nsimbu muluvula, ngwe muyahandeka simbi ya luvula lwa cifuti.
2. Yapwa nsimbu kuhitila muluvula ha nsimbu ya nzita, nsimbu yakalaho na nsimbu ya Vwovuno, kwihitisa nsimbu kanda vasana mutambi waco.
3. Nguvula atwamena nsimbu ya nzita, nsimbu ya kalaho na yaha vwavuno.

Lisiko lya 205

(Kuvindikisa kupangesa kapandi)

Vaze vali nakupanga mukukundwiya cifuti, kupwa ngwe Maswalale, Tupokola, hakukavangeya mwacili masiko avipangi vyavo, simbi ikukwasa kuvindikako vimo ngwe kwecela kuhangula, cipwe kuhakesa tumo tupandi twa kulyambulwila, kukunguluka, kusoloka, kulihaka havivunga, kuvindika vimo, na vikwavo naka vitavisa.

KAPITULU III

KUPULWILA CIFUTI NA NZILI YA MATA

Lisiko lya 206

(Kupulwila cifuti)

1. Kupulwila cifuti cili lutwe ya kwohyela nguvulu na kwovoka ca cifuti, kumena cifuti na masiko aluvula, kuputukila oho, lisiko lya mbunga, lyakwatesa tupandi twakwohyela mbunga ya vantu, kuli vaze vekusan-gumuna na kulihalila ca vakambanza cipwe mukati kacifuti, kutwalelela vipangi vya mbunga, namuze yamba lisiko.
2. Kululika na kupangesa ca kupulwila cifuti capwa kusoneka mu lisiko.

Lisiko lya 207
(Nzili ya maswalale vangola)

1. Nzili ya maswalale zangola vapwa civunga cacifuti ha nsimbu yose, kavapwile vaka milingu, vatalela ha kunyunga cifuti muvuswalale, vekululika vutumi, kuhaka simbi na kwononokela vantwama vacifuti, vose vakala mwintsi ya Ntwamena wacifuti hakukala ntwama yavo, namuze inambe simbi ya luvula cipwe zisimbi zeka ngola zalikuta mwaya vifuti.
2. Maswalale vakangola vapwa vavaka cisemwa lika vakala mucivunga cimolika mwaya na mwalenga cifuti.
3. Lisiko lilulika, kupangesa, kwononokela, kulipangela hakukala mucivunga ca vaka nzili yamaswalale vakangola ha nsimbu ya ciyulo, ya vuhutu na mbwanja.

Lisiko lya 208
(Kukandunwina cifuti na milimo ya vuswalale)

1. Kukandunwina cifuti na tupandi twa vantu ikeyo yapwa mpoko ya nsina nakusolola kumanusula ca mangana aco.
2. Milimo ya vuswalale yapwa kusoneka mumasiko, kuhaka milali, cifwa na vumanuswilo vwa simbi.

KAPITULU IV
KUHAKA LISIKO NA KASINGIMIKO MUMANA ACIFUTI COSE

Lisiko lya 209
(Kuhaka lisiko)

1. Kuhaka lisiko capwa ngunzi ya kukandunwina mumana akulova hambunga, kukundwiya vipangi vya vakanguvulu, zavantu navize vakala navyo ngwe tupandi na vuhasi vwakulova, kuvyanesa milonga na vuswangi cipwe kusangumyona civa vyanesa muzisimbi za luvula na masiko akwavo aze vakangola valihaka.
2. Kululika na kupangesa cavwo vyekukwatesa kuhaka lisiko mumbunga ngwe muze muyahaka lisiko na simbi.

Lisiko lya 210
(Tupokola vacifuti)

1. Tupokola vacifuti vakala mucivunga ca Tupokola vacifuti kupwa munsimbu yose, kavakele mumilingu, vavatumbika ha vuntwamena na kasingimiko, vakala na kapandi ka kunyunga na kukandunwina muvupokola vwa cifuti, kusingimika masiko amuluvula na simbi, cipwe muze muvalitesa vakangola na mwaya vifuti vikwavo.
2. Tupokola vacifuti vapwa vakacisemwa cangola lika, vakululika mucivunga cimo halenga cifuti.
3. Lisiko likelyo lilulika na kupangesa Vupokola vwa cifuti.

KAPITULU V
KUNYUNGA NA KWOHYELA CIFUTI

Lisiko lya 211
(Kunyunga na kwohyela cifuti)

1. Kunyunga na kwohyela cifuti capwa Ngunzi ya kusingimika Nguvulu kalipwila ka kapandi kuvindika vungomba vupi cipwe vyakululika, namba vikwavo vipisa, ni kukavangeya lisiko lya luvula na zisimbi zi valikuta vakangola na mwaya vifuti.
2. Kunyunga na kwohyela Cifuti yatela muvivunga vya maana akulova mukunyunga cifuti.
3. Kululika na kupangesa ca kunyunga na kwohyela cifuti capwa kuso-neka mumasiko.

Lisiko lya 212
(Civunga ca visinganyeka mukunyungila cifuti)

1. Civunga ca Visinganyeka vya kunyunga cifuti capwa civunga catala ha kuhana mizimbu na kwihilula mwacili, na kukwata ciyulo ca visinganyeka akunyunga cifuti na nguvulu mukukundwiya ngongo ikale na vuyoye na kapandi mpundu mumbunga.
2. Lisiko lyatavesa, na kupangesa mangana akuhakwila lisimu avipangi vya vaka civunga ca kunyunga na kwohyela.

**KAPITULU VI
NTWAMENA MU KUSOMPESA**

**Lisiko Iya 212-A
(Muka kusompesa)**

1. Muka kusompesa Wapwa muntu wambunga walikela uze ali na kapandi kakuhakwila na kwohyela tupandi ni vuhasi, munjila yavaka mbunga, kusolola zinjila zaco zatala ha nkuta mukusompesa muvusunga cipwe muvipangi vya vakambunga.
2. Muka kusompesa na muhato weni vapwa kuhangula kunzango ya masiko acifuti, mukumwesa ngwe cizango ca mbunga atunganda vali nakupanga vwavuno.
3. Muka kusompesa na muhato weni vekuva vwavesa halutwe ya Ntwamena wa nzango ya masiko kutwalalela kukapanga myaka itanu na kwihitulula lumolika lika.
4. Mbunga cipwe vantu nkala vakwasa kwambulula kuli vakwa nkuta yavaka kusompa mangana akusevununa kapandi kambunga, kusolola vati vakuta zisimbi, kuhana kuli vaze vali na vuhasi vwa kunyunga masiko na kwalumuna vize vya kahandu.
5. Milimo ya mukwa kusompesa yapwa yakulimena na vipangi vya vaka kupangesa zisimbi ngwe muze mwaya lisiko.
6. Vivunga na vaka kupangela mumbunga, vantu vose na valimena vakala na kapandi kakwasa milimo ya mukwa kusompesa mukukumisa vipange vyaco.
7. Mwaya mwaka, vekusonekesa umo muzimbu wavipange, ivekutwala kuli ntwamena wacifuti, na kuli ntwamena wanzango ya masiko na kuli ntwamena wa nzango ya nkuta.
8. Simbi ihaka kusekasyanesa ceka na ceka mumasiko amuka kusompesa na muhato weni, cipwe kuvihanda vivatumbula vakakusompesa muvusunga.

**MUTWE VI
NZILI YAHEMBO**

**KAPITULU I
VUTUMBE VWA MBUNGA**

Lisiko Iya 213

(Ivunga vya nzili ya vutumbe vwa membo)

1. Kululika ca vivunga vya vaka milingu munguvulu hamembo vekuvi-pangela hakutepesyela mangana amilimo, kusolola kulihakela kapandi mwimbo, kwesekesa na lisiko Iya simbi ya Luvula.
2. Mangana akupangesela nzili ya hembo inapu kuhana kapandi kuvakalimbo, kupwa ngwe vamyanta vacisemwa cipwe veka-veka vantu vakwasa kulitsinga mukupanga, namuze mwaya lisiko.
3. Kuhonowa kuvindikisa mezi ahelu n. 1, kusakula vakatupandi vaku-pangela mwimbo, vivunga vya vakacisemwa ngwe zinjila zeka-zeka mukulintsinga ca vantu ni mbunga, kukava mangana akulitepyela vipange vya nguvulu, muvusunga, vucili, visinganyeka vya mbunga cipwe kukandunwina tupandi na vuhasi vwavaze valihakako cipwe mukulimena, kupwisila hamo, vaze valimena hakupangela milimo ya mbunga, muno vasoneka halisiko Iya Luvula.

Lisiko Iya 214

(Vutumbe vwa Nzili ya mwimbo)

1. Kapandi ka nzili ya hembo yalumbunuka vuhasi na kapandi wose kuhakela nzili mwimbo kulitwamena vavene hazinsimbu zose, kuka-vangeya mwaya lisiko na simbi muluvula, kusinganyeka na kukumisa vizango vya mbuga, vutumbe vwa mbunga hembo.
2. Nzili ya hembo ili na vulahe vwa kululika, hazinzimbu zose, milimo ya nguvulu, hazimbongo na kuhinga vize viva vinga mulisiko.
3. Vutumbe vwa nzili yahamembo, itwamba hano halisiko, vakayipangesa hamangana ose mukusekasyana vuntwamena mumembo kutwalelela ha lisiko lyatela, kuvindika kuhonowesa lisiko Iya luvula Iwa cifuti.
4. Mangana akukanena zimbongo zakufwetela nzili ya kapandi kamembo, cipwe vyeka, kutepazyana ca Nguvulu, lisimu, milambu na mangana aliseza-seza mukufwetesa lisimu cipwe zinganyo zika.

Lisiko Iya 215
[Kuhilukilamo]

Lisiko Iya 216
(Vutumbe vwa kulova mukapandi kamembo)

Nzili ya membo yakala na kapandi kakukonka nkuta yamasompeso, linga vase kuwana mangana aze avutumbe akulova mumembo namuze inambe simbi ya luvula lwa cifuti.

Lisiko Iya 217
(Nzili ya membo)

1. Nzili yakwamembo vapwa vantu nkala mwimbo kupwisa vase vatungamo cipwe vatunga mukati wacifuti vakwatelela vizango vyalipwila hakutunga hamolika cipwe kulihata, mucifwa ca kutwamena vavene kulita na vantu vamo.
2. Kululika na kupangesa zinzili zahamembo, cipwe kapandi kavaze vakupanga, vapwa kusoneka mulisiko, kulita na kutepesa vuhasi vwa vaka kupanga.
3. Simbi yekukundwiya kufwetela nzili ya limbo hakuhaka lisiko Iya zimbongo zamumembo nakulita kulitetela ca vusunga mumbunga cipwe muvipangi vya Nguvulu mumembo, linga vavindike kalisa ka vuhutu-kupwa na nzili ya membo hakutambwola vyonda na lizimu kukulandesa na kulanda.
4. Nzili ya membo yapwa na kapandi kayo vene, kulita na lisiko.

Lisiko Iya 218
(Kapandi ka Nzili ya membo)

1. Kuhangula ca vakakapandi amembo cekuhitila muzimbonge zindende.
2. Hamukunda Iya kalisa kavisemwaka, mizimbu na kapandi kakutwalalela lutwe, sikaho citava kupangesa kuhana kapandi na nzili mutumbonge.
3. Lisiko nalyo likukwasa, kuhakela hakapandi kaliseza, vutumbe vweka kuhyana tumbonge kululyeka vwino limbo na vipangi vya vakwa kupangesa nzili ya vuhasi.

Lisiko Iya 219
(Kutepela)

Nzili ya membo yakala na kapandi, namuze ikwamba lisiko na luvuvula kupangesa ni kupwa na, kapandi kakulongesa mumasikola, cihindu, tuhya vavunengu, mema, vingambya ngambya vyeka mumembo, zinzivo zvakacisemwa, na sikola ya lutwe, vitenga vya kututula, na kuhandekela, homa hakuhehela muzisimbu, zinzivo, civunga cakukwasesa, civunga ca kukandunwina mbunga, homa hakuvyukisa na vuvyuke, milimo yakuhakwila vakakulanda na kulandulwila, kutwalelela kuli vaka min-goso zazimbongo kumbunga, kululika membo navikanzo, vipange vya tupokola, kulivwasyana ca kutepezyela vihela mweka na mweka.

Lisiko Iya 220
(Vivunga Vya Kulimena Hamembo)

1. Kuvyukisa cavungulu vwakulimena kumihela vatela kutunga imo nzango ize ikala na matumbe, a mintango ize ipanga na ntwamena watakiya.
2. Ino nzango ili navakumenako yamucikiliti, vakusakula kuhitila mukuhangula muvwingi, mukulitombola, mukuzituka, mukwoloka, mukusweka na muntsimbu ya vantu vaze vavahangula kuvihela vyaco, kuhitila muvifwa vya kusolola Matalakiya.
3. Muntango wavilongesa vawutunga kuli ntwamena nakuli muka kusoneka vakuhangula kuli likeye, vose vakuluntu kuhitila mu nzango ya atakiya.
4. Ntwamena wa vakamutango kakwendesa atalakiya vawutumina kulin-twamena uze ali zivoto zyazingi kunzango.
5. Vaze vakakumana linga vavahangule kumintango ya Utalakiya vatela kuva solola ku vivunga vya milingu, yakulimena ambanga mukulicinga, cipwe muvivunga vya vaze vakakuhangula, kuhitila mulisiko.

Lisiko Iya 221
(Vuhasi Vwa Kupangesela)

1. Nzili yakumihela vakundama ku vantwamena vakwendesa vyanguvulu.
2. Vaze vendesa kutwala ku atalakiya, yakala mukuhitila ca kukavangeya lisiko kumutamba ya mintango kaha vayipanga kuhitila mulisiko.
3. Kupapola vivunga za vakwa utalakiya, cipwe ngwe hamo Iya kulihangwila, cikutava lika hakusolola civembulu cakama.

4. Atakiya amumembo vanase kwamesa muvifwa vya kulyatangela masiko kuli vaze vatala hakupanga.

Lisiko lya 222

(Kupanga na Kulivwasyana)

1. Navukwasi vwa ngulu, atakiya vapande kuzundula kupangela hamo, muvifwa vimo, vize vineha kutepulula ca tupandi twa mihela na mitambela na kuneha kutantuluisa cifuti.
2. Lisiko lilekesa vifwa vya kupangela hamo na kusungamesa cize va utalakiya vakuvihela vyaco vakane zinjila zakwendesa vizango vimo, vyaco vavihana tupandi twakutamo.

KAPITULU II

KAPANDI KA MYANGANA AMUMEMBO

Lisiko lya 223

(Kutavesa)

1. Nguvulu atavesa lisiko, tupandi na milimo ya mintango yava myangana vakulihaka hamolika kwesekesa na tupandi tuvezila aze asa kukwika muluvula.
2. Kutavesa ca mintango ya cisemwa cikusindiya vantwama vambunga na vakulimena kusingimika, mukupanga cavo nayize mintango, seho na vifwa vivezilila kumwesa mukati kuvivunga vya milingu yamu ciyoyelo yacisemwa kupwako vaze kavapandele kuneha luvundu na mintango ya milimo cipwe na vulemu vwa muntu.

Lisiko lya 224

(Vamyangana va Cisemwa)

Vamyangana vanapu vantwamena vasolola vuntu, vaze vali nacipangi mukati kavivunga vya mucitungisi cacisemwa, kwesekesa navulemu vwa masiko avezilila na mukwasingimika kuhitila mu Luvula lwa masiko.

Lisiko lya 225

(Milambu, Kapandi na kululika)

Kupangela, tupandi, kutunga, vifwa vya kutala, kulitwika tupangi twa mintango yambunga ya cisemwa, kupangela hamo camasiko ceka, na mintango wakwendesa kunguvulu kamucihela cize na muntango wa Atalakya hamo navaka cifwa ca vamyangana, vavyendesa kuhitila mulisiko.

MUTWE VII
KUKWATWELA KUNYUNGA VYUMA MU VWINGI VWAMASIKO

KAPITULU I
KUPANGESA LISIMU MU KAPANDI AMASIKO

CINANGA I
VUTUMBE VWA KULOVA

Lisiko lya 226
(Mangana amasiko mumasiko)

1. Seho ya masiko na vifwa vilinga vikwavo vya nguvulu, ya vutumi vwa mbunga naya tupandi twamihela vikuhitukila mu litombola na luvula.
2. Kakwesi akutavesa masiko na vilinga vize vilyatangela vutumbe na endesesi iva tumbika muluvula luno.

Lisiko lya 227
(Cifwa ca kupangesa lisimu)

Kuhitila muluvula vilinga vyose vize vilyatangela vitume na masiko amuluvula, ngwe ano:

- a)- Vilinga vyakwendesa mwacili;
- b)- Vitume na litavyasyano lya ha mavu ose;
- c)- Kuhilula ca muluvula;
- d)- Mu kwambulwila.

CINANGA II
FKULIPANGELA KUHANGULA LISIMU

Lisiko lya 228
(Kulipangela kuhangula lisimu kulita na masiko)

1. Ntwamena wacifuti nase kupinga kunkuta ya masiko acifuti kutala nakuhilula ca vunyungi vwa masiko cifwa cose ca edesesi ya mulisiko cize vahana kupangesa, vitume vya mafuti ose aze vahana mukwatavesa cipwe livwasyano lya mafuti aze vahaka linga valivwasyane.
2. Citava kupinga kutala nakuhilula cakumenako ca masiko cifwa cose ca edesesi ya mulisiko cize vahana kupangesa, aze vahana mukwatavesa

CIVULA CA CIFUTI CA NGOLA

ku 1/10 kuli vaze vamenako mbunga vapanga munzivo yamasiko vaze vali nakupanga.

3. Kutala nakuhilula cakumenako ca masiko catela cipwe ca kupinga muntunda ya ntsimbu ya makumi avali amatangwa (20) kuputuka ha litangwa lyakutambula muzimbu waco mucifwa ca lisiko.
4. Nkuta ya masiko acifuti yatela kulikumbuzyola no muntunda ya ntsimbu ya makumi kanda na matangwa atanu, citava vatepuleko muvifwa vya vvasivwasi, kuhitila mukupinga ca Ntwamena wacifuti nambe ca 1/10 ca vaze vamenako mbunga.

Lisiko lya 229

(Seho ya kulipangela kuhaka lisimu)

1. Kacitava kupangesa, kwatavesa kuvanga na kuhilula ca camulisiko cipwe ca kupinga kunkuta ya tala hamasiko, muntsimbu kanda vam-bulule kutwala kukupinga cawo.
2. Ni nzango ya nkuta amasiko ihandeka hamasiko na simbi kulita na Luvula mumapepa atela, kutesa, liteso na vifuti vyahambanza, vatamba kwahakela kumeso a Ntwamena wa Cifuti na kuhilwisa kuli vase vayitavesa.
3. Ngwe muyinambe simbi helu, masiko, livwasyano, na vifuti vya hambanza kacatavele kwatavesa, cipwe muvi mako vimo ntsimbu kanda vakakutavesa kavakavangeyele masiko.
4. Ni lisiko lya mukanda, livwasyano, na vifuti vyeka na vyeka citava kuvyalumuna, kumona ngwe Ntwamena wa Cifuti akuvyana hakulitom-bola na lisiko lya Luvula lwa Cifuti, na kutavesa kuhilula masiko eka.

CINANGA III

KUTTWALELA KUPANGESA CA LISIMU

Lisiko lya 230

(Litavasyano)

1. Nzango ya nkuta ya masiko yekuhilula na kutavesa, na kapandi ka Nzili yose, mumasiko amasiko ose.
2. Akwasa kupinga ku nzango ya nkuta amasiko mutambi wa masiko kuli vano:

CIVULA CA CIFUTI CA NGOLA

- a)- Ntwamena wa Cifuti ca Ngola;
- b)- Likumi lya Ngazi va nzivo ya masiko acifuti;
- c)- Vivunga vya vakwa masiko;
- d)- Ntwamena ya zinkuta acifuti ca Ngola;
- e)- Ntwamesa ya kusompesa;
- f)- Civunga ca vawakwohyela Mungola.

Lisiko lya 231

(Seho ya kupangesela kuhawa lisimu)

1. Mutambi wa kupangesela lisiko lya lisimu lyapwa lya kukisiwa kukala na seho kufumisa ha litangwa valihaka.
2. Ce kusolowa mulonga, kupwa, kulitela cahi na simbi kusevununa lisiko namu yatwala simbi, vunoni simbi ikutwala na nzili kufumisa ha litangwa vayitumbiwa.
3. Cikapwa kuswekela kusompela mulonga, cipwe lisiko lya simbi likusingiwa ino njila ya kuhanesa mulonga, kumulonga na mulonga kwesekesa na vukaleho vwa mumbunga cipwe hamo kwesi na kapandi.
4. Mukunyunga ca nkuta, me calitela na vizango vya mbunga helu, catamba kuntsindakana, kukisiwa, kwecelela nkuta ya masiko ni kuhonowesa lisiko hakulivindika ngwe muze muyili simbi ha 1 na 2 mulisiko lino.

Lisiko lya 232

(Kuvindikila masiko mu kwonga)

1. Vakwasa kupinga kunkuta ya masiko acifuti muzimbu wa kuvindika kukwonga Ntwamena wa cifuti, vamo kupwa Ngazi vatanu vakupangela na Ntwama wa Nkuta ya Cifuti ali nakupanga.
2. Hakuwana mulonga wa kusevununa lisiko, Nkuta ya lisiko na Luvula ikwasa kwambulwila vaka Nguvulu muvipange, vakevo vasalakanese sevu yaco.

KAPITULU II
KUHILULA LUVULA LWA MASIKO

Lisiko lya 233
(Visinganyewa vya kuhilula)

Cisinganyewa ca kuhilula ca Luvula cakundama kuli Ntwamena wa Cifuti cipwe citiwa ca vaze vamenako mbunga mu nzivo yamasiko acifuti vaze vali nakupanga.

Lisiko lya 234
(Kutavesa na kutumbiwa)

1. Kwalumuna ca Luvula vacitavesa muvwingi vwa $2/3$ vwa vaze vamenako mbunga vaze avali nakupanga munzivo ya masiko acifuti.
2. Ntwamena wacifuti kacikutava avyane kutumbika calisiko lya kuhilula ca Luvula, kuhonowa kupinga kukavangeya cakumenako ku Nkuta ya Masiko acifuti.
3. Kwalumuna ca Luvula vacitavesa kuvapandakana mulisiko limolika lya tala hakuhilula.
4. Luvula, mukusoneka caciha, vatela kwatumbiwa hamolika na lisiko lya tala hakuhilula ca Masiko.

Lisiko lya 235
(Vimako vya ntsimbu indende)

1. Nzivo yamasiko acifuti citava vahilule Luvula, nga mwahiti myaka itanu kufuma hakupanga cawo cipwe munima ya kuhilula caluvula.
2. Nzivo yamasiko acifuti citava kuhilula Luvula ntsimbu yose, cakulihitila, mukutumbiwa ca vwingi $2/3$ vwa vaze vamenako mbunga vaze avali nakupanga munzivo ya masiko acifuti.

Lisiko lya 236
(Nzinza Yavyuma)

Kwalumuna ca Luvula lwa Masiko acifuti yatela kwasingimiwa muze:

- a)- AVulemu vwa muntu;
- b)- Kulimena, kulipandakana ca cifuti na kulinunga ca cifuti;
- c)- Cifwa ca vungulu vwa cifuti;
- d)- Cifwa cakupandawana ca nguvulu;

CIVULA CA CIFUTI CA NGOLA

- e)- Ntsina yaseho ya tupandi, Kuzituwa na vunyungi;
- f)- Vunguvulu uwa kapandi kakuzituka mumbunga;
- g)- Vutumbe na kutepesa masiko a nguvulu na amatembele;
- h)- Kuhungula muvwingi, ca kwolowa, cakusweka na cantsimbu linga vasakule vantwama vamintango ya zinzili zya vutumi zya Atalakiya mumembo;
- i)- Kulikela ca zinkuta;
- j)- Kutepesa na kulimena ca mitambela ya Cifuti;
- k)- Kulimena ca membo.

Lisiko lya 237 (Ntsimbu ya kumana)

Muntsimbu yanzita cipwe ntsimbu ya vukalu vwa vwasi-vwasi, kacikutava kwalumuna Luvula lwa Masiko.

MUTWE VIII KUHITILILA MU VIHANDE VYA KUSULUMWINA

Lisiko lya 238 (Vuputukilo vwa kwaapangesesa)

Luvula lwa Masiko acifuti ca Ngola aputuwa kupanga ha litangwa lya kwa-tumbika mumukanda wakama wacifuti (Diário), kuhonowa vitanganeso vya kulyevi kuhitila mumitambela ino.

Lisiko lya 239 (Vulemu na nzili ya masiko)

Kapandi wa masiko alaza mukuhakelako akwavo hanga atwalela lutwe-nga waalitepele na luvula.

Lisiko lya 240 (Nzivo ya masiko acifuti)

Vutumi vwa vaze vamenako mbunga munzivo ya masiko acifuti mukupanga fume halitangwa vatumbika Luvula lwa masiko acifuti ca Ngola akukala ndo hakuwanesa ca vaze vamenako mbunga vakuhangula kuhitila mu Luvula.

Lisiko lya 241
(Ntwamena wa cifuti)

1. Ntwamena wacifuti, uze ali nakupanga kufuma ha litangwa lya kutumbika Luvula lwa Masiko acifuti ca Ngola akukala ndo hakuwana ca Ntwamena wa cifuti uze vahangula kuhitila luno Luvula.
2. Kufuma hakuputuwa ca kupanga ca luno Luvula lwa masiko acifuti, Ntwamena wa Cifuti apwa mukuluntu wanguvulu, cahyana cikuma kusakula vikwasi veni nakupanga milimo yewanayewa vyose ndo kuhitila mu endesesi na vitume vya Luvula luno.
3. Ndo kuntsimbu yakuhangula cikwavo cambunga mu kuhitila mu Luvula, wanapu kapandi ka Ntwamena wacifuti kusakula muhato wa Ntwamena wacifuti.
4. Kutunga na kupanga ca vilyo vya nguvulu, na zinzili zyatala ha endesesi ya kwolowa namuvifwa vikwavo kutwala mu endesesi yakulimena, vyapande kulitombola kuli vize vili mu luvula luno.

Lisiko lya 241-A
(Kusoneka catala hakuhangula caha vutuntu)

Kuhonowa kukwiwa ca mezi ali ha Lisiko 107-A, nga wanda vacivyukisa vyuma vya tala hamuwanda wacisemwa camuntu, mucifuti cino kusonewa catala kuya kuvihela kuze wakwesi vuhasi vwa kwana muwanda wacisemwa camuntu.

Lisiko lya 242
(Kuhawa mpundu kuhangula vawa membo)

1. [Kuhilukila].
2. Mukutumbiwa cacili ca Kulihangwola mumembo vatela kuhawa zintsimbu zya kutunga nakuzandumuna ca vipangi kuhitila muli vize vili mulisiko.

Lisiko lya 243
(Kuhangula ca vangazi vaze vakuhana matumbe)

Kwinika cavangazi va Nkuta Ya helu yapande kulingiwa mucifwa cakuvindika kuhilukila cose hantsimbu imolika.

**Lisiko lya 244
(Kukonekela)**

Vapwisa vakukonekela milonga ya vuswalale, milonga yakulwisisa vunyungi vwa vwacifuti na milonga yaco, na milonga yakupisa kumaswalale navilyo vya vunyungi navyatala halisiko lya mukati, vize vyose vilingiwa muvifwa vyose ovyo, mucifwa ca kulilwisa camaswalale cahwile mu 2002.

Kuvimona na kuvitavesa kunzivo ya masiko, halitangwa lya 21 ya Cizezi ya 2010 na, kutava cino civwasyano ca Nkuta ya Luvula lwa masiko n. 111/2010, ya 30 ya Cizesi, ha 3 vya kutatu ya mwaka wa 2010.

Ntwamena kanzivo ya masiko acifuti na vilyo vyaco, *Fernando da Piedade Dias dos Santos*.

Ntwamena wacifuti, JOSÉ EDUARDO DOS SANTOS.

**CISWA I
PANDELO YACIFUTI**

Pandelo yacifuti ili na misumbelo ivali yakutepesa havali muvulahe. Mutamba wakwilu musumbelo utila kwintsi musumbelo ulava, kaha ikumenako:

- a)- Musumbelo utila - Maninga amwanyene avaka Ngola muntsimbu yavundongo, mukulwila kupatuka cacifuti na kwohyela cifuti;
- b)- Musumbelo ulava - Cifuti ca Aflika.

Hakati, hali cimo kulicinga ca livundungulu lya mazomazo, cimweso cava kulima na kupanga, cimbuya, cimweso cava kakulima, na nzita yamata, kaha ntangantanga, cimweso calinunga camafuti nakuya lutwe.

Livundungulu lya maazo, cimbuya na ntangantanga yaa musumbelo kavusela vikumenako vupite vwa cifuti.

Kuvimona na kuvitavesa kunzivo ya masiko, halitangwa lya 21 ya Cizezi ya 2010 na, kutava cino civwasyano ca Nkuta ya Luvula lwa masiko 111/2010, ya 30 ya Cizesi, ha 3 vya kutatu ya mwaka wa 2010.

Ntwamena kanzivo ya masiko acifuti na vilyo vyaco, *Fernando da Piedade Dias dos Santos*.

Ntwamena wacifuti, JOSÉ EDUARDO DOS SANTOS.

CISWA II
CIMWESO CA CIFUTI

Cimweso ca cifuti cinapu ca kutungika na livundungulu lya mazomazo nacimo cikundi ca mundele, kafe vwanda, vikumenako navyo vakupanga nava njimi vusuka vwa vyakulya.

Hantsina ya vyose hali Livulu lya kufukula, cimweso ca kulongesa na cistemwa, kaha kutuntuka ca litangwa, calumbunuka cifuti caciha .Hakati hali cimo cimbuya na litemo, yalumbunuka cipangi na kuputuka canzita. Kwilu kuli ntangantanga, cimweso ca kulinunga ca mafuti na kuya lutwe. Kwintsi lya citantekeyo kuli musingulule wa kengelezi na visoneko vya «Cifuti ca Ngola».

Kuvimona na kuvitavesa kunzivo ya masiko, halitangwa lya 21 ya Cizezi ya 2010 na, kutava cino civwasyano ca Nkuta ya Luvula lwa masiko 111/2010, ya 30 ya Cizesi, ha 3 vya kutatu ya mwaka wa 2010.

Ntwamena kanzivo ya masiko acifuti na vilyo vyaco, *Fernando da Piedade Dias dos Santos*.

Ntwamena wacifuti, JOSÉ EDUARDO DOS SANTOS.

CISWA III
MWASO WACIFUTI

<<Angola Avante>>

Ó Pátria nunca mais esqueceremos
Os heróis do 4 de Fevereiro
Ó Pátria nós saudámos os teus filhos
Tombados pela nossa independência
Honrámos o passado, a nossa história
Construímos no trabalho o homem novo
Honrámos o passado, a nossa história
Construímos no trabalho o homem novo

Angola avante, revolução
Pelo poder popular
Pátria unida, liberdade
Um só povo uma só nação

Angola avante, revolução
Pelo poder popular
Pátria unida, liberdade
Um só povo uma só nação

Levantemos nossas vozes libertadas
Para a glória dos povos africanos
Marchemos combatentes angolanos
Solidários com os povos oprimidos
Orgulhosos lutaremos pela paz
Com as forças progressistas do mundo
Orgulhosos lutaremos pela paz
Com as forças progressistas do mundo

Angola avante, revolução
Pelo poder popular
Pátria unida, liberdade
Um só povo uma só nação

Angola avante, revolução
Pelo poder popular
Pátria unida, liberdade
Um só povo uma só nação

CIVULA CA CIFUTI CA NGOLA

Kuvimona na kuvitavesa kunzivo ya masiko, halitangwa lya 21 ya Cizezi ya 2010 na, kutava cino civwasyano ca Nkuta ya Luvula lwa masiko 111/2010, ya 30 ya Cizesi, ha 3 vya kutatu ya mwaka wa 2010.

Ntwamena kanzivo ya masiko acifuti na vilyo vyaco, *Fernando da Piedade Dias dos Santos*.

Ntwamena wacifuti, JOSÉ EDUARDO DOS SANTOS.

VAKA KUHANGULA NA KUSAKULA MASIKO

Fernando da Piedade Dias dos Santos – Ntwamena ka nzivo ya masiko acifuti, João Manuel Gonçalves Lourenço – 1. Muhato ka nzivo ya masiko acifuti, Joana Lina Ramos Baptista – 2.ª Muhato wa nzivo ya masiko acifuti, Ernesto Joaquim Mulato – 3. Muhato ka nzivo ya masiko acifuti, Pedrito Cuchiri – 4. Muhato ka nzivo ya masiko acifuti, Carlos Magalhães – 1. Mukakusoneka ka mesa ka nzivo yamasiko acifuti, Emília Carlota S. Celestino Dias – 2.ª Mukakusoneka ka mesa ka nzivo yamasiko acifuti, Carlos de Oliveira Fontoura – 3. Mukakusoneka ka mesa ka nzivo yamasiko acifuti, Raúl José Barcelos – 4. Mukakusoneka ka mesa ka nzivo yamasiko acifuti, Abílio J. A. Kamalata Numa, Adão Campos Congo, Adão Cristóvão Neto, Adélia Maria Pires C. de Carvalho, Adelino Marques de Almeida, Adriano Sofia Cacuaça Bento, Adriano Botelho de Vasconcelos, Adriano Mendes de Carvalho, Afonso Domingos Pedro Van-Dúnem, Afonso Maria Vaba, Afonso Morais Kuedi, Ágata Maria Florinda Mbaka Raimundo, Agostinho Ndjaka, Albertina Cungingomoco Muxindo, Albertina Teresa José, Alda Juliana Paulo Sachiambo, Alfredo Berner, Alfredo Furtado de Azevedo Júnior, Alice Paulino Dombolo Chivaca, Almerindo Jaka Jamba, Amaro Cacoma da Silva, Ana Maravilha Borges A. Fernandes, Ana Maria de Oliveira, Ana Maria Manuel J. Taveira, Anabela M. dos Santos Alberto, Anabela Trindade J. da Silva, Aníbal João S. Melo, António Filipe Tchiyulo Jeremias, António D. Ventura de Azevedo, António dos Santos França, António Francisco Cortêz, António F. Ferreira Júnior, António Sambuquila, Armando Dala, Aurora Junjo Cassule, Bento Joaquim S. Francisco Bento, Bernarda G. Martins H. da Silva, Bornito de Sousa B. Diogo, Carlos Alberto Ferreira Pinto, Carlos Francisco Conde, Carlito Roberto, Carolina Cerqueira, Carolina Cristina Elias, Cassongo João da Cruz, Catarina Pedro

Domingos, Clarisse M. M. Caputu, Cesaltina da Conceição Major, Constantino M. dos Santos, Cristóvão Domingos F. da Cunha, Daniel António, Delfina Helena Inácio, Demóstenes Amós Chilingutila, Deolinda O. P. S. Vilarinho, Desidéria H. Ndakhupapo, Desidério G. M. K. Wapota, Diogénes do E. Santo Oliveira, Domingas P. F. Damião, Domingos Damião Neto, Domingos Manuel Nginga, Domingos Martins Ngola, Domingos Paulino Dembele, Domingos V. Rafael Mate, Dumilde das Chagas Simões Rangel, Edith Livila V. Lissimo Manuel, Eduarda M. Nicolau S. Magalhães, Eduardo Kuangana, Elias Satyohamba, Elisa Fernanda Vihemba, Emílio José Homem Gomes, Ernesto Fernando Kiteculo, Eufémia Hambeleleni, Eufrazina M. M. Teodoro Paiva, Eufrazina Teresa C. L. G. Maiato, Eulália Maria Alves Rocha da Silva, Fabrice Alcebíades Maieco, Faustina F. Inglês de A. Alves, Feliciano Lizana Ozar, Felisbina Bento dos Santos, Fernando José de França D. Van-Dúnem, Fernando Faustino Muteka, Filipe Domingos, Francisco José Ramos da Cruz, Francisco Magalhães Paiva, Francisco Sozinho Chiuissa, Garcia Vieira, Gerdina Ulipamue Didalewa, Guilherme Cango, Guilhermina Fundanga Manuel, Gustavo Dias Vaz da Conceição, Inês Baca Cassule Camele, Inocência de D. F. de Moraes, Irene Alexandra da Silva Neto, Isabel Helena da Costa Dala, Isabel J. Miguel S. Peliganga, Isabel Nlandu Morena, Jacinto dos Santos José, Jeremias Dumbo, João Baptista Domingos, João Baptista Ngandagina, João Bernardo de Miranda, João de Almeida A. Martins, João Fernando Mucanda, João Marcelino Tchiypinge, João Manuel Pinto, João Muatonguela, Joaquim Wanga, Job Pedro Castelo Capapinha, Jorge Marques Bela, José Augusto, José Diogo Ventura, José Domingos Francisco Tuta, José Eduardo Carmo Nelumba, José F. Tingão Pedro, José Gabriel Paiva, José Mangovo Tomé, José Mário Katiti, José Miúdo, José Pami, José Samuel Chiwale, Josefina Pandeinge Haleinge, Judite Kaiovola, Julião Francisco Teixeira, Julião Mateus Paulo, Júlio M. Vieira Bessa, Júlio Tungu, Leonora Mbimbi de Moraes, Lopo F. Ferreira do Nascimento, Lourenço Diogo Contreiras Neto, Lucamba Paulo, Lúcia Maria Tomás, Luís Domingos, Luís Reis Paulo Cuanga, Luís Wachihassa Maiajala, Luzia P. de S. Inglês Van-Dúnem, Manuel Figueira Kalunga, Manuel L. Rocha da Silva, Manuel Pedro de Oliveira, Manuel Teodoro de Jesus Quarta, Manuel Saviemba, Marcelina Huna Alexandre, Mártires Correia Víctor, Maria Ângela T. de A. S. Bragança, Maria Buitti Makuala, Maria Carolina M. F. M. Fortes, Maria de Assunção Vahekeny do Rosário, Maria da Conceição Wimbo Pinto, Maria de Fátima Munhica

CIVULA CA CIFUTI CA NGOLA

António, Maria de L. S. Abanbres Veiga, Maria Eulália A. Camilo, Maria Isabel, Maria Isabel M. Mutunda, Maria José, Maria Júlia de C. Ornelas, Maria Madalena da C. Narciso, Maria Rosa de Lourdes, Maria Sebastião I. Jerónimo, Maria Sebita João Pertence, Mariano Paulo A. Afonso, Marta B. do Carmo Issungo, Mateus Isabel Júnior, Meneses Clemente Cambinda, Miguel Maria Nzau Puna, Miraldina Olga Marcos Jamba, Monteiro Pinto Kapunga, Natália A. Abílio Dobia, Norberto Fernandes dos Santos, Ngola Kabangu, Nuno dos Anjos C. Albino, Nzuzi Makiese Wete, Nimi a Simbi, N'Zola Pierre Mamona, Palmira D. Pascoal Bernardo, Palmira Leitão Barbosa, Panzo Joaquim, Paulo Gime, Paulo Teixeira Jorge, Paulo Pombolo, Pedro Diavova, Pedro Domingos Peterson, Quintino António Moreira, Raúl Augusto Lima, Raúl Manuel Danda, Regina Eduardo Tchipoia, Roberto António Víctor Francisco de Almeida, Rodeth Teresa M. Gil, Rosa Pedro Afonso Garcia, Rosália Sandalawa Kapamba, Rosária Ernesto da Silva, Rui Luís Falcão Pinto de Andrade, Ruth Adriano Mendes, Sabina Napolo, Sabonete Muancopotola, Samuel Daniel, Sapalo António, Sara Luísa Mateus, Serafina Miguel Emília Pinto, Sérgio de Sousa M. dos Santos, Sérgio Luther Rescova Joaquim, Simão Geremias Boa Carroba, Sónia Moisés Nele, Suzana Pereira Bravo, Silvestre Gabriel Samy, Teresa de Jesus Cohen dos Santos, Teresa Jorge Pinto, Tomás Simão da Silva, Tito Chimona, Valeriano Chimo Cassauié, Vasco Pedro José, Víctor Pedro na Victória Manuel da Silva Izata.

Ha kuvuluka: Beatriz Aurora Fernandes Salucombo na Fernando da Costa Andrade.

VILYO VYA TALA HAKUSONEKA

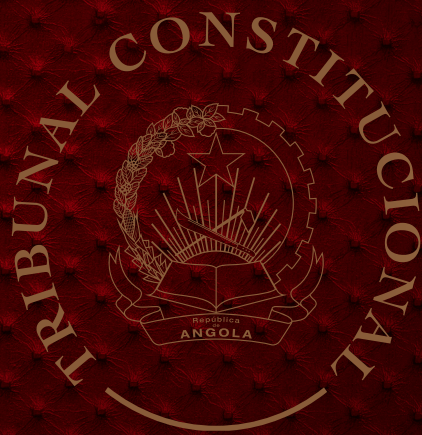
Carlos Maria da Silva Feijó - Ntwamena, António Rodrigues Afonso Paulo-Ntwamena ka muhato, Adão Francisco Correia de Almeida, Cremildo José Félix Paca, João Maria Pocongo, José Octávio Serra Van-Dúnem, José António Lopes Semedo, Sihanouk L. Fortuna, Marcy Cláudio Lopes, Rosa Branca da Cunha Cardoso, Rosa Maria Fernandes Guerra, Solange Romero de Assis Machado Pereira, Casimiro Calei, Armindo Moisés Cassessa, Cláudio da Conceição Henriques da Silva, David Alberto Já, Lopes Toni do Nascimento N. Malanje, Gongo João Pedro na Manuel Moreira Pinheiro.

CIVULA CA CIFUTI CA NGOLA

Kwakele vantu vano: Adérito Belmiro Correia na Manuel Neto Costa.

Ntwamena kanzivo ya masiko acifuti na vilyo vyaco, *Fernando da Piedade Dias dos Santos*.

Ntwamena wacifuti, JOSÉ EDUARDO DOS SANTOS.

“Nzango ya tumbikisi amasiko ili na kapandi ka nzili hakutungisa na kuzituka ca nguvulu wa vuhasi, vwa kukundwiya masiko amu Luvula na atumbikisi hakuhaka kasingimiko mumasiko azinkuta.”